athenaeum

Claudia Hochbrunn
Andrea Bottlinger

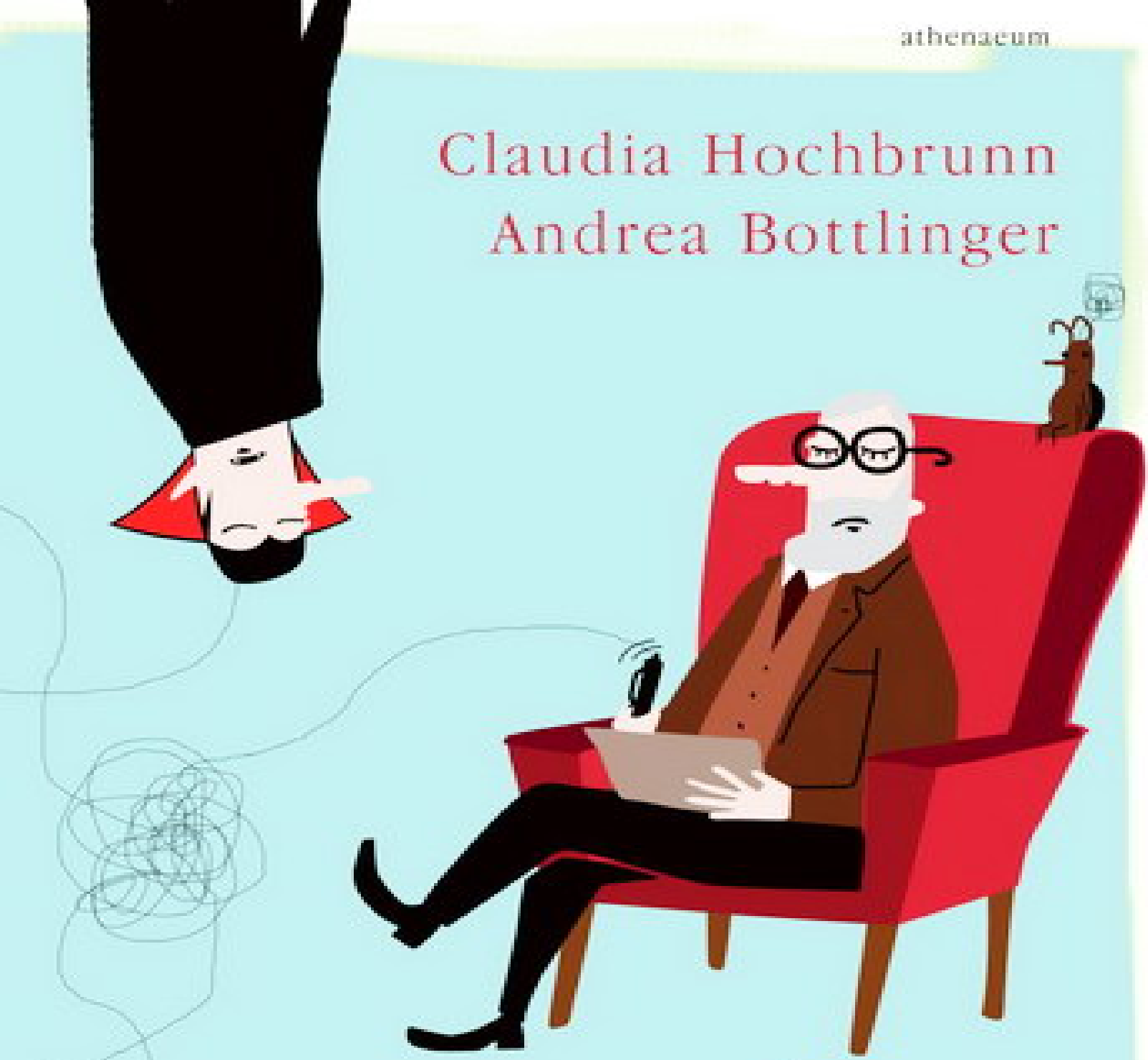

PSZICHIÁTER LÁTOTT MÁR?

Zűrös hősök analízisben

Pszichiáter látott már?

Claudia Hochbrunn & Andrea Bottlinger
Athenaeum (máj 2021)

Címke: Pszichológia, ismeretterjesztő, Irodalomtörténet, szexualitás

Vizsgáljunk csak meg néhány híres irodalmi alakot – egy pszichiáter szemével! Meglepő következtetésekre jutunk…
A szórakoztató ismeretterjesztő mű szerzői, a pszichiáter Claudia Hochbrunn és az irodalmár Andrea Bottlinger elképzelte, mi lett volna, ha a mitológiai történetekből (Oidipusz király), a fantasy világából (Alkonyat-sorozat) és korunk emblematikus regényeiből (Harry Potter-sorozat, A szürke ötven árnyalata) előlépő hősök pszichiáterhez mennek, aki kianalizálja őket gyerekkorról, álmaikról, terveikről és erotikus fantáziáikról. A vegyes pacientúra eseteiből kiviláglik: nem is biztos, hogy jól tették volna, ha időben pszichiáterhez fordulnak, mert akkor biztosan nem futják be irodalomtörténeti pályájukat.
A szerzők amellett, hogy feleleventik és értelmezik a legendás hősök kalandjait, pontos látleletet adnak Artúr király, Merlin, Rómeó és Júlia, Harisnyás Pippi, Drakula vagy éppen Winnetou tetteinek lélektani mozgatóiról – s így talán az olvasó is talál magának fogódzókat saját életének útvesztőiben.

Claudia Hochbrunn – Andrea Bottlinger

Pszichiáter látott már?

Zűrös hősök analízisben

ELŐSZÓ

Az emberi társadalmak az értékeiken keresztül határozzák meg önmagukat – ez azóta így van, amióta az ember a kőkorszakban elkezdett saját szokásokkal és saját kultúrával rendelkező egyénként tekinteni önmagára. Az emberben mindig is megvolt a vágy, hogy megossza másokkal az érzéseit, érzelmeit, ahogy az értékeit, az álmait, a terveit és az elképzeléseit is. A kőkori barlangfestményektől kezdve a digitális közösségi hálózatok koráig, amelyben annyiféle kifejezési lehetőséggel rendelkezünk, mint soha korábban a történelemben.

Ha szeretnénk többet megtudni magunkról, a különböző korok irodalma kész kincsestár, hiszen az irodalmi művek visszatükrözik az adott korban élt emberek értékrendjét. Akár törekedett rá a szerző, akár nem, egy kultúra értékrendje és előítéletei mindig belopakodnak az adott kor műveibe. Az irodalmi művek az adott kultúra hiányosságait is szépen megmutatják. A jó irodalom arról ismerszik meg, hogy a cselekmény hordozói – egykor hősöknek nevezték őket, ma inkább főszereplőkről beszélünk – olyan finoman megrajzoltak, hogy valóságos személyekként jelennek meg az olvasó számára. Valóságos személyek, akiket odatessékelhetünk egy pszichiáter díványára, hogy elemezzük őket, és közelebbről is megvizsgálhatjuk a defektusaikat. Eközben pedig közelebb kerülhetünk a kérdéshez, hogy az adott hibák közül melyek számítanak univerzálisan emberinek, és melyek írhatók az adott kor számlájára. Az is érdekes, hogy a különböző korok elbeszéléskultúráján át az emberi történelem felívelő és hanyatló szakaszait is nyomon lehet követni. Mi lett volna, ha a tragikus sorsú, bukott múltbéli hősök időben pszichiáterhez fordulnak? Vajon egy nevelési tanácsadó megkímélhette volna Oidipusz szüleit a szörnyűségektől? Mennyire pecsételte meg Rómeó és Júlia sorsát, hogy tinédzserek voltak? Vajon elkerülhette volna Goethe Werthere az öngyilkosságot, ha kevésbé kényszeresen viszonyul a szexualitáshoz?

Ebben a könyvben az irodalmár–pszichiáter szerzőpáros sorra vesz néhány híres fiktív irodalmi szereplőt, képzeletbeli díványára fekteti és sok humorral kielemzi őket, hogy alaposan feltárja, mi lett volna, ha a nevezett hősök időben pszichiáterhez fordulnak. Más lett volna bármi? Minden a szereplőkön múlott, vagy inkább a környezetükön?

Ha szereted az irodalmat, és a pszichológia is érdekel, akkor kísérj el bennünket erre a szórakoztató világirodalmi utazásra, és kövesd végig, ahogy pimaszul megvizsgáljuk néhány híres irodalmi hős elmeállapotát…

BEVEZETÉS

Változtak-e az emberek bármit is a történelem során?

A régebbi korok embereit gyakran idegenszerű lényeknek képzeljük, akiknek a tetteit és indítékait nem igazán érthetjük meg. Úgy tűnik, mintha csak háborúzással, emlékművek építésével és különös istenségek imádásával töltötték volna az idejüket, vagy éppen elpatkoltak a háborúkban, mások emlékműveit építve halálra dolgozták magukat, netán a vallás nevében kegyetlenül legyilkolták őket. Nehéz elképzelni, hogy ők is teljesen hétköznapi életet éltek, ugyanúgy nevettek a jó vicceken, mint mi, és teljesen banális problémák foglalkoztatták őket, amelyeknek semmi közük nem volt a világtörténelmi eseményekhez.

A fenti elképzelés abból adódik, hogy a történetírás hosszú ideig kizárólag az uralkodókkal és a vallási vezetőkkel foglalkozott, és csak ritkán tette fel azt a kérdést, hogy mégis mit csináltak ez idő alatt a nép egyszerű fiai. Ha csak a politikusokra és a többi vezetőre figyelünk, akkor az embereket szükségszerűen kissé furcsa szerzeteknek látjuk, és sajnos hajlamosak vagyunk egész népeket azonosítani a politikai vezetőikkel.

Pedig valójában a régebbi korok emberei is egyszerűen csak emberek voltak. Természetesen van némi kulturális különbség, és az okostelefonjainkkal bizonyára meggyűlne a bajuk – bár, ha őszinték vagyunk, ezzel a kortársaink közül is sokan így vannak –, de átlagemberként teljesen szokványos gondjaik és igényeik voltak, és a modern emberekhez hasonlóan viselkedtek. Számos óegyiptomi sírkamra falán láthatóak görög vagy római kori graffitik, amelyek olyan roppant fontos üzeneteket hordoznak, mint például „Itt járt Lucius”. A nyilvános vécék falát is évezredek óta telefirkálják, ahogy azt a pompeji romokból is megállapíthatjuk.

Az emberek az új találmányokat is mindig ugyanúgy fogadták. Így a könyvnyomtatás is kétségtelenül hozzájárult a kora újkori ifjúság erkölcsi romlásához, már ha hinni lehet a korabeli forrásoknak. Kezdve egy bizonyos Luther Mártonnal, akit az ellenfelei azzal támadtak, hogy még a Bibliát és a különféle szent iratokat sem volt képes rendesen megtanulni. Emiatt aztán a hitvitákra mindig magával kellett cipelnie egy kisebb gyűjteményt, hogy szükség esetén utána tudjon nézni bizonyos dolgoknak. Elképesztő! Ezek a mai fiatalok már tényleg semmit nem képesek fejben tartani. Mégis mi lesz így a világból? Hasonlóan, a reformáció korának egyes röpiratai is olvashatók úgy, mint egy mai Facebook-vita, tele trágár sértésekkel és mindenféle roppant kreatív megoldásokkal, hogyan lehet a mindenkori vitapartnert teljesen hülyének beállítani.

Így az sem meglepő, hogy az irodalmi hősök évszázadokon át mindig ugyanazokkal a szokásos emberi gondokkal küzdöttek, és a több ezer éves szövegek akár még napjainkban is relevánsak lehetnek. Éppen ez teszi lehetővé, hogy a modern pszichológia eszköztárát alkalmazzuk a régi művek elemzéséhez.

Ebben a könyvben nemcsak azzal foglalkozunk, hogy milyen különleges defektusai voltak a régebbi korok embereinek, hanem az általános, valamennyi korszakon átívelő problémáikat is szemügyre vesszük, és megvizsgáljuk, hogy ezeket régebben jobban vagy rosszabbul kezelték-e, mint ahogy mi napjainkban.

A VILÁGIRODALOM ELSŐ SZAKASZA: AZ ANTIKVITÁS

Amikor az antikvitásról beszélünk, elsősorban az ókori görög és római kultúrára gondolunk. Mindkét kultúrának megvolt az a jó szokása, hogy minden irányba terjeszkedett, akár szívesen látták őket, akár nem. Főleg az ókori görögök dolgoztak ki rengeteg olyan elméletet, amelyek még ma is világnézetünk alapjainak számítanak. Nemcsak a testek sűrűségének megállapítása kötődik egy bizonyos Arkhimédész nevezetű görög pasashoz, aki néhány ezer évvel ezelőtt beleült egy fürdőkádba, hanem sok más tudománynak is a görögökig nyúlnak vissza a gyökerei. Persze azóta már mi is feltaláltunk egyet s mást, de ha az ember elég mélyre ás, akkor valahol az alapoknál mindig egy ókori görögöt talál. Így Arisztotelész Poétikája a mai napig relevánsnak számít, a görög drámák és mondák továbbra is újabb és újabb műveket ihletnek (többek között a Percy Jacksont, a sikeres ifjúsági regénysorozatot), és Homérosz Iliászát sem olyan régen, 2004-ben filmesítették meg utoljára. Kézenfekvő tehát, hogy az antik művekben még ma is találunk olyan elemeket, amelyekkel azonosulni tudunk.

OIDIPUSZ KIRÁLY

– avagy hogyan képes egy függő személyiségtípus egy egész családot a szakadékba taszítani

A görög drámák nem a nép szórakoztatására íródtak, hanem az athéni Dionüszosz-kultusz keretében. Az első görög tragédiát Kr. e. 534-ben a nagy dionüszián, a Dionüszosz isten tiszteletére rendezett többnapos ünnepségen mutatták be. Az első tragédia egy Theszpisz nevű költőtől származik, akire a színészek a mai napig előszeretettel hivatkoznak, és ha nagyon menőzni akarnak, Theszpisz tanítványainak nevezik magukat.

A tragédiák szinte mindig a görög mondavilág témáit dolgozták fel, és az volt a céljuk, hogy a néző az előadás közben részvétet és félelmet érezzen, és közben megtisztuljon ezektől az érzésektől. Valahogy úgy, mint amikor manapság valaki egy ronda válás után egy doboz jégkrém majszolása közben jól kisírja magát egy tragikus szerelmes filmen, abban reménykedve, hogy utána majd jobban érzi magát. Nos, azért nem egészen így, de a görög tragédiákat összességében azzal a céllal írták, hogy erős érzelmi válaszokat váltsanak ki a közönségből.

Ezért aztán a görög költők gyakran olyan helyzetekbe juttatták a hőseiket, ahol azok bármit is tettek, végül bűnösségre voltak kárhoztatva. Sőt, minél inkább ki akartak szabadulni ebből a helyzetből, annál rosszabb lett. Végül az egész történet katasztrófába torkollott, amelyben a hős lelkileg és testileg egyaránt összeroppant. Nem csoda, hogy a katasztrófa szót manapság is gyakran használjuk.

Minderre Szophoklész Oidipusz királya a legjobb példa. A főhős neve az Ödipusz-komplexus révén sokak számára ismerős lehet, Sigmund Freud ugyanis így nevezte el azt a jelenséget, amikor egy fiú vágyat érez saját anyja iránt. Ez az elég kétes hírnév egyébként egy tévedésen alapul. A történet így foglalható össze:

Egy történet a szülői kudarcról és az önbeteljesítő jóslatokról

Oidipusz vér szerinti szülei Laiosz thébai király és a felesége, Iokaszté voltak. Laiosz maga Pelopsz király nevelt fiaként nőtt fel, és beleszeretett Khrüszipposzba, nevelőapja vér szerinti fiába. Ekkor Laiosz azt tette, ami az ókori Hellászban úgy tűnik, bevett szokás volt, ha az ember beleesett valakibe: megszöktette Khrüszipposzt és magával vitte Thébaiba. Pelopsz erre jól megátkozta Laioszt: ha valaha is fiút nemzene, akkor az majd ölje meg őt, és vegye feleségül a saját anyját.

Amikor aztán Iokaszté tényleg fiút szült, a delphoi jósda figyelmeztette Laioszt erre az átokra. Laiosz a feleségével egyetértésben, példátlan gyávaságról tanúbizonyságot

téve és szülőként teljes kudarcot vallva, átszúrta, majd összekötözte a fia bokáját, és odaadta a gyereket az egyik emberének, hogy tegye ki valahol a vadonban. Forrásaink arról már nem ejtenek szót, miért rettegett annyira Laiosz, hogy egy csecsemő egyébként a saját erejéből elmenekülhetne. Ahogy nyilván arra sem gondolt, hogy szeretetben is felnevelhetné a fiát, és akkor a gyereknek eszébe sem jutna bárkit is meggyilkolni. Szóval joggal feltételezhetjük, hogy nem Laiosz volt a legélesebb kés a fiókban.

Laiosz szolgájának azonban megesett a szíve a csecsemőn, ezért inkább elvitte őt Korinthoszba, ahol Polübosz király és felesége, Meropé, örökbe fogadták. Ők adták a gyereknek az Oidipusz nevet.

Oidipusz Korinthoszban nőtt fel, mit sem sejtve valódi származásáról. Ezzel a történet jól is végződhetett volna, de a titkok és a múltbéli hibák közismerten mindig visszatérnek, hogy jól fenékbe billentsék az elkövetőiket.

Amikor egy részeg az egyik ünnepségen utalásokat tett rá, hogy Oidipusz nem vér szerinti gyereke a szüleinek, Oidipusz szembesítette Polüboszt és Meropét ezzel az állítással, ám nem kapott megnyugtató választ. Ezek után Oidipusz, ahogy annak idején az apja is, a delphoi jósdához fordult. Ott ugyanazt mondták neki, amit korábban Laiosznak is, vagyis hogy meg fogja ölni az apját, és feleségül fogja venni az anyját.

A jóslatokat általában akkor is nehéz értelmezni, ha minden releváns információnak a birtokában vagyunk. Oidipusz esetében azonban nem ez a helyzet állt fenn. Ő még mindig abból indult ki, hogy Polübosz és Meropé az ő vér szerinti szülei. Ezért azt gondolta, hogy a jóslat szerint meg fogja ölni Polüboszt, és feleségül fogja venni Meropét. Ahelyett azonban, hogy átgondolta volna, milyen szörnyen nehéz tévedésből megölni olyasvalakit, akit az ember egyébként nem akar megölni, és hogy még ennél is nehezebb tévedésből feleségül venni valakit, akit az ember nem akar feleségül venni, Oidipusz inkább felkerekedett és útra kelt, ezzel folytatva a vér szerinti apja hagyományát, hogy meglehetősen meggondolatlan, elhamarkodott lépésekkel reagáljon a jóslatokra. Pedig ha mindezt fontolóra vette volna, akkor talán azt is alaposabban átgondolja, mire is célozgatott az a részeg.

A közönség természetesen tudhatja, hol a hiba ebben a gondolatmenetben, mégis kénytelen tétlenül végignézni, ahogy a szörnyű vég elkerülhetetlenül közelít. Amikor Arisztotelész a Poétikájában azokról az érzésekről ír, amelyeket egy tragédia vált ki a nézőből, teljesen megfeledkezik a végtelen frusztrációról, amely akkor keletkezik, amikor a néző legszívesebben rákiáltana egy szereplőre, hogy „Ne már, ne csináld!”, miközben képtelen megakadályozni, hogy a szereplő a vesztébe rohanjon.

Egy hegyi útelágazásnál szembejön egy kocsi Oidipusszal, aki heves vitába keveredik a szerinte túl arrogáns kocsihajtóval. Az összetűzés végül odáig fajul, hogy Oidipusz megöli a kocsi hajtóját – anélkül, hogy tudná, a férfi, Laiosz, a vér szerinti apja. Ezzel a jóslat első része beteljesedett.

Thébai kapui előtt Oidipusz találkozik a Szphinxszel, amely minden utazót felfal, aki nem tudja megfejteni a találós kérdését. Addig senkinek sem sikerült megoldania a rejtvényt. Hogy a feltehetőleg Thébaiból induló Laiosznak miként sikerült túljutnia a Szphinxen, az már örökre a szerző titka marad. Valójában ez nem is lényeges. Oidipusz mindenesetre megoldja a Szphinx rejtvényét, a Szphinx pedig ezt követően leveti magát egy szikláról. Nem lehetett valami fejlett az önbecsülése. Oidipusz Thébai új királya lesz, amiért megszabadította a várost a szörnyetegtől, és elnyeri Iokaszté kezét. Így Oidipusz feleségül veszi a vér szerinti anyját, és beteljesíti a jóslat második felét. A szörnyűségek azonban tovább fokozódnak!

Hosszú évek telnek el, Oidipusz négy gyermeket nemzett a saját anyjának, és tulajdonképpen boldog tudatlanságban éli az életét. Thébaiban olyan járvány tör ki, amely ellen nincs ellenszer. Erre ismét a jósdától kérnek tanácsot – az egész család jobban járt volna, ha nem szoknak rá a jósoltatásra. A jóslat ugyanis azt mondja, hogy a járvány azért tört ki, mert nem bosszulták meg Laiosz halálát.

Oidipusz, aki sohasem jött rá, hogy egykor az útelágazásban éppen Laioszt ölte meg, komoly nyomozásba kezd, ezzel újabb szöget verve saját koporsójába.

Szépen lassan fény derül az igazságra. Amikor világossá válik Iokaszté számára, hogy a hosszú évekkel azelőtt kapott jóslat már rég beteljesedett, fölakasztja magát. Oidipusz nem sokkal később Iokaszté hajcsatjaival kiszúrja a saját szemét. Tökéletes katasztrófa!

Ez a történet tehát nem arról szól, hogy Oidipusz mindenképpen feleségül akarja venni az anyját, ahogy azt a róla elnevezett komplexus sejtetni engedi. Ehelyett inkább azt akarja bemutatni, hogy az ember nem menekülhet a sorsa elől, bárhogy is próbálkozik. Oidipusz és a családja megpróbáltak szembeszállni a sorssal, de végül éppen ez vezetett el oda, hogy minden úgy történt, ahogy azt megjósolták.

Továbbá azt is megtudhatjuk a történetből, hogy a görög isteneknek borzalmas humorérzékük volt, és ki nem állhatták, ha valaki okosabb akart lenni náluk.

Oidipusz és családja a pszichiáter szemével

Oidipusz – az átvert fiúgyerek

A közkeletű vélekedéssel ellentétben Oidipusznak tehát semmi köze a róla elnevezett komplexushoz. Éppen ellenkezőleg: ha megvizsgáljuk Oidipusz kisgyermekkorát, akkor nyilvánvalóvá válik, milyen szülői kudarc alapozza meg a későbbi tragédiát. Kezdjük először magával Oidipusszal! Nem elég, hogy csecsemőként azonnal elszakítják az anyjától, de még meg is nyomorítják, és magára akarják hagyni a vadonban. Egy szerető anya mellett megtapasztalható korai kötődés érzésétől megfosztották, bár minden szerencsétlensége mellett Polübosz és Meropé személyében végül szerető pótszülőkre

lelt. Néhány dolog azonban még ebben a kapcsolatban is alaposan félresiklott – örökbe fogadó szülei titkolóznak előtte. Ahelyett, hogy nyíltan megbeszélték volna vele a dolgot, elhallgatták előle az igazságot a származásával kapcsolatban. Ez még napjainkban is gyakori jelenségnek számít a gyermeknevelésben – a kellemetlen témákról gyakran nem beszélnek, abból kiindulva, hogy a viták csak bosszúságot okoznak, és abban a reményben, hogy ha az ember hallgat valamiről, akkor minden maradhat szépen a régiben. Ha alaposabban szemügyre vesszük a jelenséget, akkor megállapíthatjuk, hogy ez a viselkedés nemcsak a gyereknevelésben van jelen a mai napig, hanem a csúcspolitikában is, amelyet vélhetően éppen ezért szokás óvodához hasonlítani.

Oidipusz esetében egyértelműen megmutatkozik, milyen komoly ellenhatást válthat ki az érintettekből a családi titkok és a régi traumák elhallgatása, ami aztán csak még tovább ront a helyzeten. Polübosz és Meropé talán csak azért hallgatták el a fiuk elől, hogy örökbe fogadott gyerek, mert nem akarták elveszíteni – de Oidipusz éppen azért hagyta el őket, mivel azt gondolta róluk, hogy ők a vér szerinti szülei. Mivel odahaza sohasem vitatták meg egymással a problémáikat, így Oidipusznak nem volt elég önbizalma ahhoz, hogy értelmesen megbeszélje a dolgot a szüleivel, és elmondja, mi nyomja valójában a szívét. Bizonyára túlságosan félt, hogy megöli az apját, és feleségül veszi az anyját. Itt esetleg el lehet gondolkozni rajta, hogy az elbeszélésnek ezen a pontján tényleg szerepet játszhatott-e a Sigmund Freud által bevezetett, Ödipusz-komplexus néven ismert jelenség. Oidipusz tényleg testi vágyat érzett az örökbe fogadó anyja, Meropé iránt, és emiatt vetélytársként tekintett volna az apjára? A feloldatlan Ödipusz-komplexus lett volna az oka, hogy Oidipusz inkább elhagyta a szüleit ahelyett, hogy őszintén elmondja nekik, mit érez? A szerző itt sajnos elég homályosan fogalmaz, így nem rendelkezünk elegendő ismerettel egy pontosabb elemzés megalkotásához.

Oidipusz neveltetésének következő hiányossága akkor mutatkozik meg, amikor találkozik a vér szerinti apjával. Vitába keveredik vele, viszont egy elhallgatásra berendezkedett családban nőtt fel, ahol szemlátomást nemcsak a családi titkokat hallgatták el, a vitázás és érvelés klasszikus módszereit sem gyakorolták eléggé, ehelyett sokkal inkább a harciasságát erősítették. A konfliktust Oidipusz nem diplomatikusan oldja meg, hanem erőszakkal – megöli a vitapartnerét. Itt is gyermekkori mulasztásokat látunk – Oidipusz, akinek már újszülöttként is elutasításban és erőszakban volt része szeretet és gondoskodás helyett, később pedig a hallgatás leple alatt nőtt fel, sohasem tapasztalhatta meg örökbe fogadó szülei példáján keresztül (a vér szerinti szüleiről már nem is beszélve), hogyan lehet egy konfliktust észérvekkel és erőszakmentesen megoldani. Ez egyértelműen az empátia hiányára utal, akár valamiféle pszichopátiás hajlamra is, amelyet Oidipusz apai oldalról örökölhetett. Itt ugyanis két olyan szereplő találkozik egymással, akik sohasem hajlandók engedni a másiknak, és

erőszakkal oldják meg a konfliktusaikat. Abból is látszik, hogy nem puszta érzelmi gyengeségről vagy intellektuális hiányosságról van szó, hogy Oidipusz meg tudja fejteni a Szphinx rejtvényeit, vagyis kifejezetten képes absztrakt módon gondolkozni. Másfelől a pszichopata hajlam később Oidipusz hatalom-és dicsőségvágyában is megmutatkozik – miért venne feleségül egy fiatalember egy nála jóval idősebb nőt, aki akár az anyja is lehetne (és véletlenül éppen az is), ha nem a királyi címért? Mivel Oidipusz nem ismeri a szerelmet, ugyanakkor nem szeretné kihagyni az előmenetel itt kínálkozó lehetőségét, ezért inkább a kisebb ellenállás irányába halad. Amikor ez a tákolmány összeomlik, akkor túl gyenge ahhoz, hogy vállalja a következményeket – nem akarja látni, mit művelt, ezért kiszúrja a saját szemét. Felmerül a kérdés, hogy Oidipusz miért csak a szemét szúrja ki, miért nem öli meg mindjárt magát? Ezt a tettet pszichodinamikai nézőpontból talán úgy lehet értékelni, hogy Oidipusz „nyitott szemmel" rohant a vesztébe, és csak a bűnös testrészét távolította el, hogy azért mégis maradjon valami öröme az életben. A legszebb pillanatokat az anyjával bizonyára sötétben élte át…

Laiosz – a felelőtlen apa

Laiosz egy különösen tragikus alak, ha figyelembe vesszük, hogy képtelen volt értelmes kapcsolatot kialakítani szerelmével, Khrüszipposszal, annak ellenére, hogy a görögök szexuálisan elég szabadelvű népnek számítottak, akik a homoszexuális élettársi kapcsolatokat már korán elismerték, és még a hősi eposzaikban is megénekelték. Laiosz kénytelen volt elrabolni a szerelmét, amivel aztán szert tett az említett tragikus átokra. Ezen a ponton felmerül a kérdés, hogy vajon miért vette feleségül Laiosz Iokasztét, holott Khrüszipposszal szeretett volna kapcsolatban élni. Ha tovább boncolgatjuk ezt a kérdést, akkor akár Pelopsz átkát is értelmezhetjük másként. Lehetséges, hogy az átokkal Pelopsz csak a fiát, Khrüszipposzt akarta megvédeni, mivel már régen átlátott a széltoló Laioszon, aki mindig mindenre rátette a kezét, tekintet nélkül tettének következményeire.

Pelopsz így akarta volna megakadályozni, hogy Laiosz feleségül vegyen egy nőt és elhagyja Khrüszipposzt? Vagy tényleg csak hirtelen apai dühében átkozta meg Laioszt, mivel úgy érezte, elrabolták tőle a fiát? Valós indítékait a szegényes források miatt vélhetően már sohasem fogjuk minden kétséget kizáróan megismerni. Az viszont tény, hogy Laiosz sem férjként, sem apaként nem nyújtott valami meggyőző alakítást. Sohasem tanult meg felelősséget vállalni a tetteiért. Ha az élvezeti elv csődöt mondott, akkor mástól kért tanácsot – ez esetben a jósdától. Disszociális jellemvonásai mellett, amelyek a szabályszegés és az emberrablás iránti szenvedélyéből már korán felismerhetővé váltak, Laiosz dependens, vagyis függő személyiségi vonásai is nyilvánvalóvá válnak. Laiosz nem akar felelősséget vállalni: inkább újabb szabályszegést követ el, minthogy felelősséget vegyen magára.

Közben pedig minden téren kudarcot vall, és megmutatja, mi lesz a vége annak, ha valaki képtelen döntéseket hozni. A fia születése után három lehetőség közül

választhatott. A legérettebb döntés az lett volna, ha vállalja a felelősséget. Ha már létezik ez a jóslat, akkor értelmezni is lehet. Ha szeretetben nevelte volna fel a fiát, úgy, hogy az tényleg őszintén szeresse a szüleit, akkor a fia csak két esetben ölhette volna meg: baleset következtében, vagy kegyes halálként, véget vetve egy súlyos betegségnek. Az igazi gyilkosságot azonban szinte teljesen ki lehetett volna zárni. Ez esetben Oidipusz és az anyja között csak formális házasságkötésre került volna sor, hogy a fiú gondoskodni tudjon megözvegyült édesanyjáról – ahogy azt annak idején az ókori egyiptomiak is csinálták. Ugyanakkor Laioszban nem volt meg a bátorság, hogy felelősséget vállaljon egy ilyesfajta megoldásért.

A második lehetőség az lett volna, ha Laiosz teljesen kijátssza disszociális vonásait. Ehhez viszont be kellett volna mocskolnia a kezét és meg kellett volna ölnie Oidipuszt, amihez már nem volt elég bátorsága. Közben egy másik lehetőségre egyáltalán nem is gondolt, hiszen Iokasztét is megölhette volna. Ha Oidipusz nem tudta volna feleségül venni az anyját, akkor az egész jóslat megdőlt volna. Ehhez a megoldáshoz azonban Laioszból nemcsak a bátorság hiányzott, hanem vélhetően a képzelőerő is.

Laiosz ehelyett a harmadik lehetőséget választotta, azzal a mottóval, hogy „Oldjátok meg a problémámat, de engem hagyjatok ki az egészből!”. A félmegoldások azonban köztudottan mindig a legrosszabbak. A felelősség vállalása helyett inkább másokra bízta a probléma megoldását, hogy saját maga tiszta maradjon. Mivel ez a személyiségvonása az évek alatt semmit sem változott, és Laiosz továbbra is ugyanolyan disszociális, ugyanakkor felelőtlen és döntésképtelen jellem maradt, mint amilyen korábban volt, ez azt is megmagyarázza, miért ő húzta a rövidebbet, amikor jóval később összetűzésbe került a számára ismeretlen fiával, és miért nem tudta megnyugtatni és lecsillapítani Oidipuszt. Jobban tette volna, ha megmarad a Khrüszipposz iránti érzelmeinél, különösen, mivel a homoszexualitás akkoriban teljesen elfogadottnak számított. Egyfajta aranykor volt az, amely után újabb kétezer évet kellett várni arra, hogy mindenki azzal házasodhasson össze, akivel csak akar.

Iokaszté – a gyermeteg anya

Iokaszté a történet kezdetén ugyanúgy áldozat, mint Oidipusz, és mindenképpen felhozható a védelmében, hogy Oidipusz születésekor sejthetően még csak tizenhárom, legfeljebb tizennégy éves lehetett. A serdülő lány vélhetően nem tudott megfelelni a korán jött anyaszerepnek, sőt talán még hálás is volt Laiosznak, hogy döntött helyette. Lehet, hogy inkább befogta a száját, nehogy még a végén eszébe jusson a férjének, hogy egy halott anyát nem lehet feleségül venni.

Iokaszténak feltehetően nem sok öröme telhetett a Laiosszal kötött házasságában – de az ókori Görögországban ez csak a legritkább esetben lehetett másként. Iokaszté megváltásként élhette meg Laiosz halálát, és feltehetően ezért is volt hajlandó rögtön hozzámenni egy vonzó fiatalemberhez, majd több gyereket is szülni neki. Iokaszté akkor

nagyjából a húszas évei vége felé járhatott, így éppen abban a korban volt, amikor a női libidó kiteljesedik. Vagyis az ifjú és ereje teljében lévő Oidipusz minden tekintetben ki tudta elégíteni a vágyait, és ezt bizonyára rendszeresen meg is tette, amint azt gyermekeik növekvő száma is bizonyítja.

A döntő kérdés azonban az, hogy valójában miért akasztotta fel magát Iokaszté, amikor megtudta az igazságot. Szégyenében tette volna, amiért bedőlt egy ilyen anyaszomorítónak? Vagy sokkal inkább az énképét zúzták össze, és már nem kívánatos fiatal nőnek látta magát, ellenben saját unokáinak az anyja lett? Iokasztét mélyen megrázták a történtek, a széttört világkép darabjait többé már nem lehet összeilleszteni. Pedig lett volna néhány megoldás. A jóslat, amely megmondta, mit kell tenni a Thébaiban pusztító járvány megfékezéséhez, egy szóval sem említett büntetést Iokaszté számára. A jóslatban csak Laiosz gyilkosának megtalálásáról és megbüntetéséről volt szó. Oidipusz számára talán már az a felismerés is elég nagy büntetés lehetett volna, hogy a saját anyja a felesége. Iokaszté nyilvánosan megbánhatta volna a bűneit és semmissé tehette volna a házasságot, aztán tovább nevelhette volna gyermekeit. Ehelyett a menekülést választotta, és másodszor is kiszúrt Oidipusszal, a fiával – a szó legszorosabb értelmében, hiszen Oidipusz köztudottan kiszúrta a szemét, hogy ne kelljen tovább néznie ezt a szerencsétlenséget.

A családdinamikai szempontból helyes megoldás

Mi történt volna, ha ebben a történetben az összes érintett felnőttként cselekszik? Nos, a történet már az elejétől teljesen máshogy alakult volna, mivel Laiosz felvállalt biszexualitása esetén fennállna az érett kapcsolat lehetősége Khrüszipposszal. Ha a várakozásokkal ellentétben végül mégis megátkozták volna, akkor egy érett gondolkodású Laiosz megpróbálta volna megkeresni annak a lehetőségét, hogyan lehet a jóslatnak társadalmilag vállalható módon eleget tenni. Szeretetben felnevelte volna a fiát, és megígértette volna vele, ha egyszer majd súlyos beteg lesz, akkor kegyes halálban részesíti, utána pedig gondoskodik anyjáról, Iokasztéról – akár még úgy is, hogy formálisan a feleségévé teszi, miközben ténylegesen nem lép házastársi kapcsolatra vele. A görög mondákból a következő tanulság vonható le: az ember nem menekülhet a sorsa elől, viszont saját maga alakíthatja azt. Bár a jóslatok hajlamosak beteljesíteni önmagukat, mégis megvan a lehetőségünk, hogy alakítsunk a beteljesülés módján. Ha készek vagyunk vállalni a felelősséget a tetteinkért, akkor nem válunk a körülmények áldozataivá.

A VILÁGIRODALOM MÁSODIK SZAKASZA: A KÖZÉPKOR

Mostanra már kiderült, hogy a középkor nem is volt olyan sötét, mint amilyennek sokáig gondolták, de azért Európa akkoriban nem számított az innováció és az új gondolatok bölcsőjének, hiszen a katolikus egyház túlságosan erős ellenőrzést gyakorolt. Az ókor filozófiai és tudományos művei közül sok csak azért maradt fent a mai napig, mert a közel-keleti országokban, amelyek nem keresztények, hanem muzulmánok voltak, megőrizték és lemásolták őket.

A kereszténység kapcsán fontos megjegyezni azt is, hogy igencsak ellentmondásosan viszonyult a női nemhez és a szexualitáshoz. Megfelelő műveltségük és elegendő idejük az íráshoz és az olvasáshoz a szerzeteseknek volt, akik köztudottan cölibátusban éltek. Az állandó kísértést jelentő szex és a női nem tabunak számítottak számukra. Pedig tudható, hogy abból semmi jó nem sül ki, amikor egyes személyek olyan témákban alkotnak véleményt, amelyekről nincs közvetlen tapasztalatuk. Az emberek mégis hallgattak az egyházi személyekre, például a nőket alantasabb teremtményeknek tartó Aquinói Szent Tamásra, aki szerint a nők az ördög igéit terjesztenék, ha azt hagynák nekik.

Ez a világkép a férfiaknak sem tett jót, hiszen a hősiesség és a lovagiasság eszménye olyan magas követelményeket támasztott feléjük, amelyeknek csak nagyon nehezen tudtak megfelelni. Ellenben, ha e tekintetben csődöt mondtak, akkor még mindig adott volt a lehetőség számukra, hogy rákenjék a hibát a nőkre.

ARTÚR KIRÁLY

– avagy a nők mindent romba döntenek

A mítoszok és mondák gyakran a közösségben tovább mesélt történetek. Vagyis valaki felvet egy ötletet, az megtetszik másoknak, majd az ötlet terjedni kezd, és a tovább mesélés során az emberek szép lassan újabb és újabb részleteket fűznek hozzá. A történetet részben más, már létező történetekkel is keverik, elhagynak belőle részeket vagy megváltoztatnak dolgokat, mindig aszerint, hogy ki mit akar kifejezni vele, vagy éppen kinek mi tetszik.

Az Artúr-monda nagyon jó példa erre. A bemutatott eseményekből kiindulva a történet valószínűleg valamikor az ötödik vagy hatodik században játszódhatott. Ugyanakkor a korabeli források alig-alig szolgálnak bizonyítékokkal Artúr létezéséről. Először a 840 körül keletkezett Historia Brittonumban említik, de ott még hadvezér, nem pedig király.

Részletesen végül a 12. századi Historia Regum Britanniae tárgyalja. Itt kezdődött az Artúr-mítosz európai diadalútja. Egyeseket annyira lenyűgözött Artúr története, hogy azt még a templomok freskóin és mozaikjain is megörökítették. Gdańskban a 15. században külön épületet emeltek a tiszteletére, ez volt az Artúr-udvar. Költők és írók is gyakran merítettek a témából, vagy mesélték tovább a kerekasztal egyes lovagjainak történetét.

Röviden és modern kifejezéssel élve: Artúr király több évszázadra abszolút slágerré vált, és sokakat arra sarkallt, hogy fanart és fanfiction alkotásokat hozzanak létre, miközben nem mindig és nem mindenki tartotta magát szigorúan a mű eredeti, kanonizált változatához. A későbbi korok leghíresebb kiegészítése volt például egy szokatlan formájú bútordarab (a kerekasztal), és az a leheletnyi keresztény máz is, amellyel a kelta mitológiai elemektől hemzsegő művet utólag nyakon öntötték – gondoljunk csak a Szent Grál keresésére. Ezek közül egyik sem tartozik szorosabban az eredeti Artúr-mondához, mint a Monthy Python gyilkos vérnyula. A Gyalog galopp is csak ugyanannak a legendának egy további változata, ahogy Marion Zimmer Bradley Avalon ködbe vész című könyve is. Tehát azt mondhatjuk, hogy az Artúr-monda anyaga még mindig formálódik. Folyamatosan újabb és újabb kiegészítésekkel gazdagodik, amelyek minden esetben az adott kort tükrözik vissza.

Merlin, a hisztérika, és a kőbe szorult kard története

Mivel Artúr történetét gyakran átalakították és tovább szőtték, nincs egyetlen olyan végleges változat, amelyre hivatkozni lehetne. A monda azonban nagyjából három különálló történetre bontható, amelyek sokféle változatban fennmaradtak. Ezek közül az első a kőbe szorult kard története.

Artúr apjának általában Uther Pendragont tartják, aki mágus tanácsadója, Merlin segítségével harcolt az angolszászok ellen. Uther Pendragon beleszeretett Igraine-ba, aki egyik ellenségének a felesége volt. Merlin segített neki, hogy a férj alakjában meglátogathassa a nőt és ágyba bújhasson vele; ekkor nemzették Artúrt. Nem sokkal később meghalt Igraine férje, és Uther néhány változatban hivatalosan is feleségül vette az asszonyt.

Szembeötlő ugyanakkor, hogy nincs olyan változata a történetnek, amelyben Artúrt a szülei nevelnék fel. Ez még arra a változatra is igaz, amelyben Artúr Uther és Igraine törvényes gyermeke. Ehelyett Merlin veszi oltalma alá Artúrt, és egy Hector vagy Ector nevű barátjánál helyezi el.

Így természetesen jóval drámaibban vetődik fel az utódlás kérdése, mintha Uther egyszerűen elismerte volna Artúrt a fiának és hivatalos utódjának. Az is jóval kevésbé lett volna drámai, ha Merlin Uther halála után egyszerűen bejelentette volna, hogy Artúr az elhunyt fiúgyermeke, és így az örököse is. Ezek a lehetőségek Merlin számára nyilván túl unalmasak voltak. Ehelyett a varázsló – a történet néhány változatában legalábbis – kovácsol egy Excalibur névre hallgató kardot. Más változatokban a kard a Tó asszonyától származik. Merlin mindenesetre belevágja a kardot egy kőbe vagy üllőbe, és kijelenti, hogy az lesz az új törvényes király, akinek sikerül kihúznia a kardot.

A helyzet drámaiságát fokozza, hogy Artúr ekkoriban még csak egy ifjú, tizenöt éves apród, és eszébe sem jut, hogy próbára tegye magát a karddal. Ezt bizonyára Merlin is pontosan tudta. Artúr puszta véletlenségből botlik a fegyverbe, amikor kardot keres az urának, és kihúzza az Excaliburt a kőből. Ezzel ő lesz az új király. Merlin pedig minden bizonnyal büszkén vállon veregette magát, hogy ilyen ügyesen megrendezte az egészet.

A kerekasztal és a lovagi románc

Artúr, Merlin tanácsaival mit sem törődve, feleségül veszi Ginevrát, aki nemcsak a Merlin által megjósolt romlást hozza magával a házasságba, hanem egy nagy kerek asztalt is. Ezután a kerek asztal körül ül össze Artúr a maga köré gyűjtött lovagokkal. Artúr a lovagjaival harcolt az angolszászok ellen, ahogy azt már az apja is tette, de mindenféle mitológiai szörnyekkel is szembeszálltak, és különböző küldetéseket is elfogadtak, mint például a Szent Grál megkeresését.

Ahogy az évszázadok során rendre tovább mesélték a történetét, úgy vált Artúr a lovagjaival egyre inkább a lovagiasság jelképévé. Nem elég, hogy minden körülmények között rettenthetetlen és kiváló harcosok, mindig udvariasak és becsületesek, de még a minne (vagyis a szerelem) terén is igen jártasnak bizonyulnak. A lovagok között csodálatos férfibarátság szövődik, a kerekasztal pedig gondoskodik róla, hogy egyenlők legyenek egymással. Kifelé emberfeletti módon tökéletesnek tűnnek – ami mindig arra utal, hogy belül valami nagyon nincs rendben.

A kerekasztal lovagjai közül minden bizonnyal Sir Lancelot az egyik legismertebb. Néhány legenda szerint a Tó asszonya mellett nőtt fel, és végül a nő küldte el, hogy csatlakozzon Artúr asztaltársaságához. Lancelot aztán Artúr udvarában rögtön beleszeret Ginevrába. A kerekasztal lovagjaként az egyik első feladata is éppen vele kapcsolatos volt: Artúr megbízásából meg kellett mentenie a nőt a király ellenségétől, Meleaganttól, aki elrabolta Ginevrát. Chrétien de Troyes Lancelot, le Chevalier de la Charette című művében, amely az elsők között mesélte el a történetet, Artúr nem viselkedik túl rokonszenvesen. Beleegyezik ugyanis, hogy a lovagjai mérkőzzenek meg Meleaganttal, és a győztesnek Ginevrát ajánlják fel jutalomként. Meleagant győz, Artúr pedig hagyja, hogy az ellensége magával vigye Ginevrát. Sir Gawainnak hosszasan kell győzködnie Artúrt, hogy engedélyt adjon Ginevra megmentésére. Útközben Gawain találkozik Lancelottal, akinek mindenféle bonyodalmak, sőt fogság után végül sikerül kiszabadítania Ginevrát.

A Lancelotról szóló történet néhány, főleg a fejedelmi udvarokban terjedő változatában arról van szó, hogy Lancelot a magas minne szellemében közeledik Ginevrához, vagyis tiszta, szexualitásmentes csodálattal tekint rá. A legtöbb történet azonban egyetért abban, hogy Lancelot és Ginevra boldogan félreléptek egymással. Ha belegondolunk, milyen gyalázatosan cserben hagyta Ginevrát a férje, akkor ezt nem is igazán lehet zokon venni tőle.

Lancelot és Ginevra viszonya mégis nagyban hozzájárul majd a kerekasztal széthullásához. Miután kiderül, hogy Ginevra megcsalja a királyát, máglyahalálra ítélik. Lancelot megmenti a nőt, de közben megöli Sir Gawain két testvérét, aki ezért bosszút esküszik. Így beigazolódik Merlin jóslata, és egy nő tényleg tönkreteszi ezt a nagyszerű férfibarátságot.

Morgana le Fay – egy újabb nő, aki mindent romba dönt

Morgana le Fay a legenda korai változataiban Artúr varázserővel megáldott féltestvére volt, aki többször is segített neki, és a halála (vagy a majdnem-halála) után Avalonba vitte. Idővel azonban megváltozott a szerepe. Kapcsolatba hozták Mordreddel, aki voltaképpen pontot tesz a történet végére, amikor elárulja és megöli Artúr királyt. Ezzel egy időben Morgana le Fay Ginevra vetélytársává válik, néhány változat szerint vérfertőző kapcsolatra lép Artúrral, amelyből Mordred született. Így a nő tökéletesen betölti a gonosz anya szerepét, aki egyfolytában azért áskálódik, hogy trónra segítse a fiát. Így Mordredből szerencsétlen anyámasszony katonáját csináltak, aki egyedül semmire sem vinné az életben, de már régi hagyománynak számított, hogy a sorscsapásokat egyszerűen rákenték a nőkre.

Mordred azonban egyedül is képes zűrzavart okozni. Természetesen Mordred árulásáról is többféle változat maradt fent. A történet mindenesetre azzal kezdődik, hogy

Artúr átkel a kontinensre, vagy azért, hogy Rómába menjen, vagy azért, hogy hadat viseljen Galliában. A távolléte idejére kinevezi Mordredet helytartónak. Mordred azonban rögtön kihasználja az alkalmat, hogy megerősítse a saját hatalmát. Egyes változatokban ráadásul még Lancelot ellen is háborút indít, hogy megbosszulja a házasságtörést Ginevrával, akibe amúgy ő maga is szerelmes. Ez a vége annak, ha olyan történeteket írnak, amelyekben legfeljebb két nő szerepel. Minden férfi az ő kegyeikért fog harcolni.

Bárhogy legyen is, Mordred a végén halottnak nyilvánítja Artúrt, és királlyá nevezi ki magát. Amikor Artúr végül visszatér Galliából, a camlanni csatában összecsapnak egymással. A harcmezőn Mordred párbaj közben súlyosan megsebesíti Artúrt, akinek még marad annyi ereje, hogy agyoncsapja a kardjával.

A legenda azon változataiban, amelyekben éppen nem gonosz boszorkányként szerepel, megjelenik a színen Morgana, és magával viszi Artúrt Avalonba, ahol a király felgyógyul a sebesüléséből. És ha Angliának szüksége lesz rá, akkor Artúr állítólag vissza fog térni. Szóval izgatottan várhatjuk, megjelenik-e majd, hogy megakadályozza a brexitet.[1]

Az Artúr-monda a pszichiáter szemével

Összetettsége miatt az Artúr-mondát sok szempontból lehet értelmezni és elemezni. Ám mielőtt belevágnánk az egyes szereplők elemzésébe, vegyük szemügyre a mű felépítését a keletkezésének ideje alapján.

Amint arról már szó volt, az Artúr-monda keletkezése az antikvitásból a kora középkorba történő átmenet idejére tehető. Akkoriban a férfias hőstettek álltak a középpontban, a nők szinte semmi szerepet nem játszottak a történetekben, mivel azok a harc és a háború férfias életvilágáról szóltak, amiben a nők legfeljebb hősöket világra hozó anyaként juthattak fontos szerephez. Ez már az antik mondákban is így volt, és van még egy másik érdekes párhuzam is: Uther Pendragon is ugyanúgy közeledik Igraine-hoz, mint Zeusz, a görög főisten a kiválasztottjaihoz.

Az Artúr-monda egy izgalmas, szórakoztató történet marad. A történetben a nők semlegesek – se nem jók, se nem rosszak – és csupán a fajfenntartást szolgáló biológiai szerepet töltenek be. Néhány misztikus nőalak ugyan feltűnik a cselekményben, így például a Tó asszonya vagy Morgana, Artúr varázserővel megáldott féltestvére, de ők is megmaradnak a segítő-szolgáló női szerepben.

A virágzó középkorban aztán jó nagy adag nőellenesség is bekerült a mondába. Ehhez tudni kell, hogy a középkorban sokan úgy gondolták, hogy a kéjsóvár női nemnek nincs jobb dolga, mint elcsábítani az ártatlan férfiakat – különösen a szerzetesek képviselték ezt a véleményt (hiszen nekik már csak tudniuk kellett). Itt természetesen jól látható, hogy kivetítésről van szó – annak idején a férfiak jelentős része nem

meggyőződésből állt szerzetesnek, hanem azért, mert egyszerűen nem nagyon volt más munkalehetőség azok számára, akik nem lovagi vagy kézművescsaládból származtak. A némi műveltségre szert tenni vágyó vagyontalan férfiaknak csak a kolostor maradt, és a lovagi családok nem elsőszülött fiúgyermekeit is gyakran kolostorba küldték, ha a család túl költségesnek ítélte a lovagi képzést, vagy az ifjúnak egyszerűen nem volt tehetsége a verekedéshez.

Ezek a férfiak kényszerként élték meg a cölibátust, hiszen testi igényeik magától értetődően továbbra is megmaradtak. És ha megláttak egy szép nőt, ezek az igények rögtön a felszínre is törtek – teljesen mindegy volt, mennyire viselkedett illedelmesen és erényesen az adott nő. Mivel azonban nem vallhatták be, hogy ők maguk éreznek testi vágyat valaki iránt, ezért kénytelenek voltak a bűnös gondolataikat rávetíteni valakire – a kivetítés védelmi mechanizmusa itt kiválóan működik. Egy vonzó nő láttán a szerzetesben felébred az ősember és ráüvölt: „Kapd el a nőstényt! – a fölöttes énje azonban megtiltja neki, hogy így tegyen, hiszen ő mégiscsak egy cölibátusban élő szerzetes. Vagyis a nő a bűnös – már azáltal is, hogy létezik. Ez a fajta kivetítés egyébiránt továbbra is széles körben jelen van a világban, ez mutatkozik meg például a muzulmán nőkre vonatkozó szigorú öltözködési előírásokban, amelyek szerint a nőknek például Szaúd-Arábiában az állam parancsára teljesen el kell takarniuk magukat. A nyugati országok sem teljesen mentesek ettől a gondolkodásmódtól, például amikor egy megerőszakolt nőt hibáztatnak azért, mert túl kihívóan öltözött.

Ezek a nőellenes gondolatok, amelyeket a középkorban a szexualitás kényszeres elfojtása és elnyomása révén az egyház erőteljesen támogatott, az Artúr-mondában is megjelennek. Tulajdonképpen minden a legnagyobb rendben volt, de aztán felbukkantak a nők, és a kihívó viselkedésükkel mindent felforgattak.

Azt, hogy esetleg a férfiak is felelősek lehetnek a történtekért, a szőnyeg – vagy inkább az asztal – alá söpörték. Hogy valójában mennyiben voltak a férfiak felelősek a történtekért, jól megmutatják a most következő jellemrajzok.

Merlin – a nehezen megragadható jellem

Ki is ez a Merlin, a híres varázsló? A családi kapcsolatairól nem sok mindent tudunk. Néhány korai mondában egyenesen „apátlan gyermeknek” nevezik, később Geoffrey von Monmouth például egy hímdémon és egy apáca gyermekeként ír róla.

Merlin minden jel szerint aszexuális lény volt, mivel a forrásaink alapján sem a nők, sem a férfiak iránt nem táplált különösebb érzelmeket. A háttérben maradt, és megelégedett azzal, hogy onnan irányította az eseményeket, néha olyan csibészesen, akár egyes kelta vagy északi germán istenek. Egyáltalán nem egy megbízható atyafigura, és a mentori képességeivel kapcsolatban is kétségek merülnek fel, mivel sohasem fejezi ki magát világosan és érthetően, hanem mindig szimbólumokban és rébuszokban beszél. Kérdés, hogy valóban nem tudja magát jobban kifejezni, vagy éppen abból meríti a

hatalmát, hogy lényegében sohasem vall színt. Úgy kerüli a tiszta és világos fogalmazást a szimbólumoktól és utalásoktól hemzsegő beszédeiben, hogy akár egy európai uniós parlamenti vizsgálóbizottság vagy munkacsoport elnöke is lehetne. Elsőre bölcsnek tűnnek a kijelentései, de ha közelebbről megnézzük őket, kiderül, hogy túlbonyolított és felesleges okoskodások.

Artúr – a jellemtelen hős

Miközben Merlin jellemét nehéz megragadni, Artúrnál inkább az a kérdés, hogy van-e egyáltalán bármiféle jelleme. Ginevrával a kapcsolata meglehetősen bonyolult – nem világos, éreztek-e egyáltalán bármit is egymás iránt, vagy csak politikai érdekházasságban éltek, amely ráadásul tönkre is ment, mivel nem született gyerekük, így Ginevra még azt az egyetlen szerepet sem tudta betölteni, amelyért ebben a férfiak által uralt világban egyedül elismerést kaphatott volna.

Másfelől viszont ott van Lancelot, aki mellett a nő fontosnak érezheti magát. Ezt az érzést Artúr nem tudta megadni neki. Így aztán egyfajta szerencsétlen szerelmi háromszög alakul ki, hiszen Lancelot végsősoron Artúr legjobb barátja és legjobb lovagja is. Az a tény, hogy Lancelot betolakszik Artúr házasságába, igen fenyegető változás a nem kifejezetten szilárd jellemű Artúr számára. Szülők nélkül felnőve Artúr már gyermekként megtapasztalta az elutasítottság érzését, és mivel az anyjával sem alakíthatott ki egészséges kapcsolatot, sőt kizárólag férfiak nevelték, a nők egész életében furcsa, elvont lények maradtak számára. Artúr megpróbálkozik a normális házasélettel, de csúfos kudarcot vall. Viszont legalább a férfiakkal ügyesen tud bánni. Hős férfiakkal veteti körül magát, akik csodálják és körülrajongják a vezérüket. Az igazi szerelme pedig Lancelot. Ez a barátság stabilizálja Artúrt, és megadja neki mindazt, ami korábban annyira hiányzott az életéből. Ginevra tulajdonképpen nem is fontos a számára, ami abban is megmutatkozik, hogy nem saját maga indul a kiszabadítására, amikor elrabolják. Azt se bánná, ha a nő eltűnne az életéből. Úgysem volt gyerekük, és akkor talán új kapcsolatot kereshetne magának, amely megajándékozhatná egy utóddal. Az igazi dráma az, hogy éppen a legjobb barátját veszíti el a nő miatt. Ezért Ginevrának az életével kell fizetnie a házasságtörésért – ha a nő eltűnik, akkor Lancelot bűnbánóan visszakullog majd a királyához. Micsoda balszerencse, hogy Lancelot Ginevra mellett és Artúr ellenében dönt!

A jelenből visszatekintve Lancelot természetesen jó döntést hoz, amikor megment egy nőt a halál torkából és kritikusan szembefordul az uralkodójával – manapság tényleg nagyra becsüljük az ilyesmit, de az Artúr-monda korában ez iszonyatos bűnnek számított. Akkoriban a vakhűség volt az elvárás, így e tettével Lancelot kétszeresen – barátjaként és királyaként – is elárulta Artúrt.

Előre látható volt, hogy ez egyben a vég kezdete is – Artúrnak nem maradt semmije, mindenből kiábrándult és mély depresszióba zuhant, mivel a szülei által elhagyott és a

mentora által folyamatosan átvert gyerekként nem volt felvértezve az ilyen sorscsapások ellen.

Ginevra – a normális királynő

Az Artúr-mondában tulajdonképpen Ginevra az igazi áldozat. A házassági politikának köszönhetően a férfiak ide-oda passzolgatják – ahogy abban a korban oly sok más nőt is –, és a sors éppen egy ilyen kapcsolatképtelen emberrel hozza össze. Nyitott marad a kérdés, hogy a nő volt-e az oka gyermektelenségnek, vagy esetleg Artúr (aki talán még meleg is volt, és akinek csak a monda kései változataiban bukkan fel egy fia a saját féltestvérétől) nem volt olyan lelki vagy testi állapotban, hogy be tudta volna teljesíteni a házasságot. Szóval nem marad semmi, ami nőként pozitív megerősítést nyújthatna Ginevrának. Egészen addig, amíg fel nem bukkan Lancelot, és udvarolni nem kezd neki. Lancelot ugyancsak apa nélkül nőtt fel a Tó asszonyánál, de pontosan tudja, mire vágynak a nők. Azt már kevésbé, hogy a férfiak mire vágynak, különben nem bántotta volna meg olyan borzalmasan Artúrt a házasságtöréssel.

Lancelottal akár teljesen normális kapcsolata is lehetett volna, ha nem annyira balszerencsés, hogy éppen Artúr a férje, és nem éppen annak legjobb barátjával (és talán titkos imádottjával) csalja meg őt. Ha például Sir Gawaint választotta volna, akkor vélhetően nem történik semmi, mivel Gawain híres volt a rengeteg nőügyéről, elegánsan titokban tartotta volna a kalandjukat. Ám a teljesen normális és egészséges Ginevra többre vágyott futó kalandnál. Ő azt akarta, hogy szeressék – és ezt az egyetlen bűnét nem bocsátották meg neki a középkorban, amikor a nőknek csak az anyasághoz volt joga, a szerelemhez nem. A mondát másoló szerzetesek meg aztán végképp nem bocsátottak meg neki.

Sir Lancelot – a női lélek nagy ismerője

Nem véletlen, hogy éppen Sir Lancelot játszik olyan kiemelkedő szerepet az Artúr-mondában, mivel végső soron egyedül ő testesíti meg a kerekasztal ideálját, és csak ő képes egészséges kapcsolatot kialakítani a nőkkel. Amint arról már szó volt, Lancelot apa nélkül nőtt fel egy teljesen önálló nő mellett, aki megmutatta neki, hogy nők is lehetnek erős egyéniségek. Lancelot Ginevra erős oldalát ismerte meg – azt az oldalát, amelyet Artúr mindvégig elhanyagolt. Szegény Lancelotnak vélhetően nem is tűnt fel, hogy Artúr esetleg jobban rajong érte, mint ahogy az egy baráttól szokás. Artúr számára – a feltételezhető homoszexuális hajlamaitól függetlenül – Lancelot fontos lelki támaszt jelentett, és Artúr nemcsak elvárta a feltétlen hűséget Lancelottól, hanem nagy szüksége is volt rá.

Lancelot kudarcának az volt az oka, hogy gyermekként ő csak a női nézőponttal ismerkedett meg. Ettől ugyan együttérző barát vált belőle, de az elhagyott férfilélek összetettségéből semmit sem értett – Lancelot Artúrban egy hozzá hasonló férfit látott,

és nem vette észre benne azt a kisfiút, akinek biztos támaszra, kapaszkodóra van szüksége. Lancelot Artúrban egy erős személyiséget, hős királyt és rettenthetetlen harcost keresett, akire neki kell felnéznie, nem pedig fordítva. Így Lancelot és Artúr esetében egy olyan félreértéssel van dolgunk, amely főként idős házaspároknál fordul elő, akik elbeszélnek egymás mellett, és nem veszik észre, hogy valójában mire vágyik a másik. Ez a lelki ellentét kezdettől fogva adott volt, de csak Ginevra révén kerül felszínre, aki igencsak felpörgeti az eseményeket. Lancelotnak pedig döntenie kell, és ő nagyon emberségesen azt a személyt választja, akiről azt gondolja, hogy nagyobb szüksége van rá – a máglyához kötözött Ginevrát, akit a segítsége nélkül megégetnének. A borzalmas féltékenységből fakadó tettével, amelyet természetesen többféleképpen is igyekszik relativizálni és egyfajta szükséges rossznak beállítani, Artúr végül mindent elveszít, mivel Lancelot, a női lélek nagy ismerője, nem hajlandó a végsőkig követni egy olyan férfit, aki máglyára küldi a nőket.

Így hullik darabokra a kerekasztal eszményképe, amikor Artúrról lehull az álarc. A többi mellékszereplőre, például Morganára vagy Mordredre tulajdonképpen már nincs is szükség – szinte csak statiszták, akik elterelik a figyelmet a voltaképpeni konfliktusról, továbbá elhalványítják Artúr és Lancelot drámai kapcsolatának homoszexuális vonatkozásait, mivel abban a korban a homoszexualitás még halálos bűnnek számított.

Mi lett volna, ha Lancelot és Artúr már az elején elmondhatják, mit szeretnének a másiktól?

Nos, akkor a kerekasztal története teljesen másként alakult volna. Felvetődik a kérdés, hogy Lancelot eszményképe nélkül Artúr egyáltalán össze tudta volna-e fogni a kerekasztal lovagjait. Vajon mire használhatta volna Artúr a hatalmát és a befolyását, ha tisztában lett volna vele, hogy érzelmileg deficites és kötődészavaros? Egyrészt bizonyára nem vette volna feleségül Ginevrát. Merlin ezt már az elején felismerte, de az öreg varázsló, amilyen ő volt, nem tudta elég tisztán és világosan kifejezni magát. Ha Merlin nyíltan el tudta volna mondani a véleményét, akkor Artúr a szüleinél marad és mellettük nő fel. Ez esetben Artúr gyerekként maga is átélte volna, hogyan működik egy párkapcsolat, megfigyeléseiből és a szüleivel folytatott beszélgetésekből megtanulta volna, hogyan kell bánni a férfiakkal és a nőkkel. Ha pedig mégis feleségül vette volna Ginevrát, akkor az anyja példájából tudta volna, hogy mire számíthat, ha együtt él egy nővel. Talán egyáltalán nem is vált volna gátlásos homoszexuálissá, mivel így nem lett volna szüksége arra, hogy minden szeretetét és vonzódását az eszményített Lancelotra vetítse rá. Valódi férje lett volna Ginevrának, Lancelotnak pedig esélye sem lett volna meghódítani a mellőzött királynő szívét. Ginevra gyermektelen királynőként is megőrizhette volna a méltóságát, ha Artúr értelmes feladatokat bíz rá – például jótékonysági ügyek intézését vagy egy árva gyermek örökbefogadását.

Az Artúr-monda példájából végül jól látható, mennyire fontos, hogy komolyan vegyük a kisgyermekeket és jó példát mutassunk nekik, mivel így már egészen korán megtanulják, hogyan kell alakítani a kapcsolataikat. Ezzel akár egész asztaltársaságokat meg lehetne menteni.

A VILÁGIRODALOM HARMADIK SZAKASZA: A 17–19. SZÁZAD

A kora újkor Európában a nagy átalakulások időszaka volt. Egyrészt rengeteg technikai újítás jelent meg, másrészt ezek együtt jártak a gondolkodás átalakulásával. Az egyre műveltebbé váló tömegek többé már nem nagyon hagyták, hogy néhány gazdag és nagy hatalmú uraság mondja meg nekik a tutit, legyen szó akár világi, akár vallásos ügyekről. Ezek a változások vezettek el többek között a francia forradalom kitöréséhez is, amikor is a franciák trendszetterként egy egész Európán végigsöprő forradalmi hullámot indítottak el. Ez eredményezte az olyan társaságok alapítását is, mint például az illuminátusok, akik a rossz hírükkel ellentétben teljes mértékben elkötelezettek voltak a felvilágosodás eszméi mellett, összegyűjtöttek és továbbadtak olyan tudást, ami az egyháznak kellemetlen volt.

Ráadásul a világ sokak számára egyre kisebbé vált. Az új találmányok megkönnyítették az utazást, a gyarmatosítás pedig biztosította, hogy az embernek a célországban sem kellett lemondania a megszokott kényelméről. Sokkal egyszerűbb volt új eszmékkel és világnézetekkel kapcsolatba lépni, már ha valaki erre vágyott, vagy éppen valami démonizálható idegent találni, ha valaki kevésbé volt nyitott az új dolgokra. Sok európai most először volt kénytelen – méghozzá váltakozó sikerrel – szembenézni azzal a felismeréssel, hogy a sajátján kívül másféle életmódok is léteznek. Az élet sokat veszített az állandóságából, de ezzel együtt izgalmasabbá is vált, és az emberek egy darabig tényleg el is hitték, hogy az újonnan szerzett hatalmas tudásukkal és az új találmányaikkal bármit elérhetnek.

RÓMEÓ ÉS JÚLIA

– két tizenéves a szerelem mámorában

Kétségtelenül Rómeó és Júlia a világirodalom legismertebb szerelmespárja. Gyakorlatilag minden új szerelmes történetet hozzájuk hasonlítanak, teljesen mindegy, hogy van-e hasonlóság, vagy nincs. Még Stephenie Meyer Alkonyata is kivívta magának ezt a kétes hírnevet. Ugyanakkor évente több ezer turista zarándokol Veronába, a Casa di Giuliettához, Júlia állítólagos szülőházához. A híres erkélyjelenet miatt még egy erkélyt is hozzáépítettek a házhoz. A ház falára az emberek szerelmes leveleket ragasztanak, és szerelmi vallomásokat írnak krétával a kövekre.

Ami ismét csak bizonyítja, hogy a dolgok néha sajátosan önálló életre kelnek. Ha ugyanis tárgyilagosan nézzük, akkor Rómeó és Júlia szerelme pontosan azt példázza, hogyan nem kellene egy szerelmi kapcsolatot alakítani. Kivéve persze, ha az ember rövid és tragikus kimenetelű kapcsolatokra vágyik.

Pánikdöntések és hibás kommunikáció

Nagyjából mindenki tudja, hogy miről szól a Rómeó és Júlia, de azért van néhány dolog, amire eddig bizonyára csak kevesen figyeltek fel. Ezért még egyszer közösen átvesszük a történetet.

Veronában él két család, amelyek halálos ellenségei egymásnak, a Capuletek és a Montague-k. Egyfolytában viszálykodnak és párbajoznak egymással, mígnem Verona hercege megelégeli a dolgot, és kihirdeti, hogy a következő kakaskodó a halál fia lesz.

Júlia a Capulet, Rómeó pedig a Montague család sarja. Shakespeare tragédiájának prológusa rögtön meg is magyarázza, hogy a szerelmük ezért rossz csillagzat alatt született. Ha azonban alaposabban szemügyre vesszük a darabot, akkor őszintén szólva ez a legkisebb gond.

Kezdetben Rómeó egyébként a kimért és hűvös Rózába szerelmes reménytelenül, és szerelmi bánatában csak utána epekedik. Hogy elterelje Rómeó gondolatait a lányról, Benvolio magával cipeli a barátját egy álarcosbálba, méghozzá éppen a Capulet-házba. Ott aztán Rómeó felfedezi Júliát, akinek szépsége teljesen lenyűgözi, és azonnal beleszeret a lányba. Róza? Ki is volt az egyáltalán?

Júliával is ugyanez történik. Szerelem első látásra. Júlia legalább előtte nem volt másba fülig szerelmes. Volt ugyan egy kissé fura, idősebb hódolója, egy bizonyos Páris, de róla Júlia amúgy sem nagyon akart tudomást venni.

Rögtön a következő napon sor is kerül a híres-hírhedt erkélyjelenetre, amikor Júlia az erkélyen állva kikotyogja, hogy szerelmes Rómeóba. Óriási szerencséjére Rómeó az egyetlen fültanúja a vallomásának; ha nem így lett volna, Júlia valószínűleg komoly

bajba kerül. Így viszont Rómeó felfedi magát és elmondja, hogy ő is ugyanúgy szereti a lányt, mire közösen elhatározzák, hogy összeházasodnak.

Ez egy nagyon fontos pont: a második találkozásuk alkalmával, miután már egy egész napja ismerik egymást, és miután Rómeó egy nappal korábban még halálosan szerelmes volt Rózába, elhatározzák, hogy összeházasodnak. Csakugyan, pontosan így kell igazán fontos, egész életre szóló döntéseket hozni.

Még mielőtt bármelyikük is meggondolhatná magát, gyorsan megvalósítják az elhatározásukat. Rómeó rábeszéli Lőrinc barátot, egy szerzetes ismerősét, hogy adja össze őket. A barát úgy gondolja, hogy ezzel elsimíthatja a két család közötti viszályt, ezért igent mond Rómeó kérésére. Néhány órával később a két fiatal már férj és feleség. Egy Las Vegas-i esküvő semmi ehhez képest. Már csak egy Elvis-hasonmás hiányzik.

Mintha mindez nem lenne már így is bőven elég, Rómeó nem sokkal később vitába keveredik egy Capulettel és megöli a férfit. Az mindenképpen a javára írható, hogy előbb még megpróbálja békésen elsimítani a vitát. Ezért Verona hercege nem is végezteti ki, kegyesen csak száműzi a városból. (Mielőtt még Rómeó elhagyná a várost, együtt tölti a nászéjszakát Júliával.)

Közvetlenül ezután újból színre lép Páris, Júlia hódolója, és most már tényleg feleségül akarja venni a lányt. Júlia apja rábólint a dologra, anélkül hogy kikérné a lánya véleményét. Hogy ne kelljen férjhez mennie Párishoz, Júlia megiszik egy főzetet, amelytől tetszhalott állapotba kerül. Erről tájékoztatni akarja Rómeót, de az üzenete nem jut el a fiúhoz. Viszont Rómeó az egyik barátjától értesül Júlia „haláláról”. És természetesen most is ugyanazt teszi, amit korábban is mindig: pánikdöntést hoz.

Rómeó mérget vásárol, és követni akarja Júliát a halálba, ezért elmegy abba a családi kriptába, ahol a lányt „eltemették”. Útközben még véletlenül megöli Párist, egyrészt, mert Shakespeare-nek vélhetően minden tragédiában hoznia kellett egy bizonyos halálozási számot, másrészt Rómeónak már úgyis minden mindegy volt. A családi kriptába érve Rómeó megissza a mérget és meghal.

Júlia felébred, meglátja a halott Rómeót, elpanaszolja a világnak a szörnyű sorsát, majd szíven szúrja magát. Ami egy pánikdöntéssel kezdődött, az egy egész sor további pánikdöntéssel ér véget. Végül legalább a Capulet és a Montague család belátja, milyen következményekkel járt a viszálykodásuk, és békét kötnek egymással. Így végül mégiscsak jó volt valamire ez az egész.

Még egyszer, hány évesek is voltak a szereplők?

Most néhány olvasóban talán felmerül a kérdés, hogy mi az ördög ütött ebbe a két szereplőbe? Ilyet, amikor két ember pillanatok alatt halálosan egymásba szeret, majd vad drámaisággal veti magát egy kapcsolatba, csak iskolaudvarokon látni. Így csak halálosan szerelmes tizenévesek viselkednek.

Nos, ez tényleg így is van. Rómeó és Júlia ugyanis tényleg halálosan szerelmes tizenévesek. A darabból még Júlia életkorát is megtudhatjuk: hamarosan betölti a tizennegyedik életévét. Rómeó valamivel idősebb lehet, de legfeljebb néhány évvel.

Ráadásul nem is Shakespeare találta ki ezt az egészet. Függetlenül attól, hogy természetesen az antikvitás óta folyamatosan születtek olyan szerelmesekről szóló történetek, akik a külső körülmények folytán nem lehettek egymáséi, Luigi da Porto már 1530 körül megírta a Giulietta e Romeo című művét, majd valamivel később honfitársa, Matteo Bandello is elkészítette a maga Romeo e Giuliettáját. Ezt használta fel azután Pierre Boaistuau, hogy elkészítse az anyag francia nyelvű változatát, 1562-ben pedig az ő művére támaszkodva írta meg Arthur Brooke a The Tragicall History of Romeus and Juliet című elbeszélő költeményét, amely végül Shakespeare darabjának egyik előzményszövege lett, olyannyira, hogy Shakespeare drámája bizonyos szöveghelyeket szó szerint át is vett Brooke művéből. Shakespeare drámájának ebben az előzményszövegében Rómeó és Júlia történetét még intő figyelmeztetésnek szánták arra nézve, hogy mi történik, ha a fiatalok nem hallgatnak a szüleikre és az idősebbek tanácsaira. Innen nézve mindjárt több értelme lesz az egész történetnek, nem igaz?

Hogy manapság éppen ezt a halálos kimenetelű iskolai szerelmi drámát tekintjük minden idők legnagyobb szerelmi történetének, nem fest hízelgő képet a hozzáállásunkról, ha szerelemről és párkapcsolatról van szó.

Rómeó és Júlia a pszichiáter szemével

Rómeó – a bukott narcisztikus iskolapéldája

Ha először Rómeó alakjával foglalkozunk, akkor felmerül a kérdés, vajon képes volt-e ez a fiatalember megkülönböztetni a tényleges szerelmet a rajongástól és a vágyakozástól.

A darab elején egyértelműen arról van szó, hogy Rómeónak egy másik lány miatt fáj a szíve, de amint megpillantja Júliát, máris elfelejti a „régi szerelmét”, mivel a szenvedélye új tárgyat talál magának. Ebből is világosan látszik, hogy ez az egész nem is annyira Júliáról, hanem sokkal inkább az az érzelem tárgyának átviteléről szól. Rómeó visszautasítva érzi magát, de ez az egész valójában nem Rózáról vagy Júliáról szól, nem egy olyan partnerről, akivel Rómeó le szeretné élni az életét, hanem csak és kizárólag a szükségletek azonnal történő kielégítéséről. Róza nagyon megsértette Rómeót, amit a fiú – vélhetően fiatal kora és tapasztalatlansága miatt – képtelen megkülönböztetni a valódi szerelmi bánattól. Hogy túl tudjon lépni ezen a narcisztikus sértettségen, új kalandot kell keresnie – és mi sem egyszerűbb, mint elmenni egy álarcosbálba, ahol összehasonlíthatja Rózát más lányokkal, és megnézheti, valóban olyan szép-e Róza, mint amilyennek gondolta. Ez a narcisztikus személyiségek klasszikus védekezési módja – mindenkit lefitymálnak, akit nem tudnak megszerezni.

Hogy azután Rómeó tényleg találkozik egy olyan csinos lánnyal, akinek ő is tetszik, tökéletes önigazolás a narcisztikusnak. Ki volt egyáltalán az a Róza? Valami jelentéktelen nőcske. És rögtön le is tagadja, hogy valaha is szerelmes lett volna a lányba. „Szerettem eddig? – mondja Rómeó a drámában. – Nem, tagadd le, szem.”[2]

Mindez dupla haszonnal jár, bár Rómeó nem tudatosan, hanem inkább a tudatalattijától hajtva hozza meg a döntését. Az ellenséges család egyik lánya érdeklődik iránta. Kaphat-e ennél jobb önigazolást egy nem sokkal korábban vérig sértett narcisztikus fiatalember? Rómeó kiélvezi ezt az érzést, és közben összekeveri a narcisztikus jutalmát a szerelemmel, ami nagyon is elképzelhető, mivel a narcisztikus megerősítés ugyanolyan felemelően és mámorítóan hat az érintettekre, mint egy nagy szerelem. Rómeó meg akarja őrizni ezt az érzést – és mi lenne jobb erre, mint rögtön házasságot kötni a kiválasztottal, hogy a házasság örökre fenntartsa ezt az érzést, és hogy őt ne veszíthesse úgy el, ahogy Rózát elveszítette.

Rómeó gyors cselekvését csak akkor érthetjük meg, ha ismerjük a hátterét, a Róza miatt érzett szerelmi bánatát. Ehhez az érzelmi eltolódáshoz azonban Júliának semmi köze – hiszen Rómeó végső soron semmit sem tud róla, ami egy tartós szerelmi kapcsolat megalapozásához szükséges lenne. Ez az egész csak arról szól, hogy Rómeó végre újból átélhesse a narcisztikus önigazolás mámorát, amit ő maga összekever a szerelemmel. Itt kezdődik a tragédia.

Ennek megfelelően konfliktusba kerül azzal az emberrel, aki már régebb óta ismeri Júliát, és feltehetően reálisabb képe is van a fiatal lányról. Ő Páris, Júlia hódolója, aki alaposan megfontolja, miért akarja feleségül venni a lányt, majd a szabályos eljárásrend szerint megkéri Júlia kezét. Páris sikerrel is jár, bár Rómeó a villámesküvővel – amelyről mások sajnos mit sem sejtenek – mindenkit kész tények elé állít. Ráadásul Rómeó összerúgja a port egy Tybalt nevű Capulettel, akit meg is öl, miután hiába próbálja békésen lezárni az ügyet. Miközben ekkor már Júlia férje, tehát voltaképp már egy családba tartoznak. Rómeó sajnos nem viselkedik valami okosan, mivel kisgyermekként nem a másik fél meggyőzésére, hanem a legyőzésére tanították. Ő csak azt teszi, amit korában megtanult – megöli az ellenfelét. Természetesen Rómeó mentségére szolgál, hogy rendkívüli lelkiállapotban volt, mivel Tybalt halálosan megsebesítette a barátját. Itt újból felvillan Rómeó narcisztikus személyiségének agresszív oldala, amely miatt csak győzelemben vagy pusztulásban képes gondolkodni. Rómeó ugyan rögtön megbánja a tettét, de nyitott kérdés marad, hogy ez a megbánás ténylegesen a meggyilkolt Tybaltnak szólt, vagy sokkal inkább az önsajnálat kifejeződése volt – mert egy gyilkosság köztudottan komoly bosszúságokat von maga után. A várt büntetés nem is marad el: Rómeót száműzik Veronából.

Amikor Rómeó később találkozik Párisszal, vele is rögtön összetűzésbe kerül, amiért Párisnak is az életével kell fizetnie. Ez egyértelműen jelzi, hogy Rómeó ténylegesen nem azt bánta meg, hogy megölt egy embert, hanem tettének a

következményeitől tartott. Ha őszintén megbánta volna Tybalt megölését, akkor mindent megtett volna azért, hogy elkerülje a következő gyilkosságot. Másfelől az is jól látszik, hogy Rómeó számára az ellenfelek meggyilkolása a narcisztikus önigazolás egyik lehetséges módja. Meg kell őriznie a hatalmát, mivel a lelke mélyén csak egy gyámoltalan, súlyos önértékelési problémákkal küzdő kisfiú. Ezen csak az segíthet, ha a „férfias erényekbe" menekül – hősszerelmessé vagy rettegett párbajhőssé válik.

Végül így sem jut előbbre, és amikor megkapja Júlia hamis halálhírét, újból megmutatkozik rosszindulatú nárcizmusa. A „győzni vagy pusztulni" elvet most saját maga ellen fordítja. Rómeó az önmegsemmisítést választja, mivel túl gyenge ahhoz, hogy érett emberként kerüljön ki ebből a válsághelyzetből, és beképzeli magának, hogy képtelen Júlia nélkül élni. Pedig csupán egy fiktív Júlia-képről van szó, hiszen az igazi Júliát egyáltalán nem is tudta megismerni. Így végső soron nem is az igazi Júlia miatt hal meg, hanem egy eszményi Júlia miatt, aki utolsó mentőövként valahogyan még stabilizálhatta volna sérülékeny önértékelését.

Júlia – az érzelmileg instabil személyiség

Júlia személyiségének megértéséhez először is le kell szögeznünk, hogy egy serdülőkorú lányról van szó, akinek még korántsem érett a személyisége. Nem véletlen, hogy az orvosok a serdülőkor lezárulása előtt nem szoktak személyiségzavarokat diagnosztizálni, mivel a serdülő fiatalok viselkedésmódjai sok esetben az érzelmileg instabil személyiségzavarokra emlékeztetnek.

Mégis éppen ezek az érzelmi instabilitást mutató vonások okozzák Júlia vesztét. Júlia az anyjával nem tudott igazi kapcsolatot kialakítani, mivel az korán egy dajkára bízta, aki ugyanakkor vélhetően a legfontosabb viszonyítási személlyé válhatott Júlia számára, és aki legalább valamelyest biztos kötődést nyújtott a lánynak. Így a dajka az egyetlen személy, akiben a lány megbízik, de ő azért mégsem az édesanyja. Ha egy döntésre képes anyában bízott volna meg, akkor az bizonyára másként cselekedhetett volna, mint a családjával szolgai viszonyban álló dajka, aki nem igazán mer ellentmondani az általa szolgált uraságnak, vagyis Júlia apjának. Ráadásul Júlia tizennégy éves, már nincs szüksége dajkára, és vélhetően a dajka is túl idős ahhoz, hogy újból gyereke legyen, de egy másik család csak akkor alkalmazná, ha lenne teje a csecsemőjük számára. Ezért aztán a dajka nem Júlia érdekeit tartja szem előtt, amikor tanácsot ad a lánynak, hanem csak és kizárólag a sajátját – vagyis azt tanácsolja Júliának, hogy hallgasson az apjára.

Nos, az érzelmileg instabil emberek egyrészt nem igazán racionális személyiségek, ugyanakkor gyakran különösen jól megérzik, ha valaki nem az ő érdekükben, hanem a saját javát szem előtt tartva ad tanácsot nekik. Nem az a gond, hogy Júlia dajkája azt tanácsolja a lánynak, hogy menjen hozzá Párishoz; az igazi gond ott van, hogy a dajka hazugságra akarja rávenni Júliát. A lánynak egyszerűen el kellene hallgatnia, hogy

hozzáment Rómeóhoz, akit ekkor már egyébként is száműztek a városból. Ez vélhetően nem most először történik meg. Júlia valószínűleg nem tanulta meg, hogyan kell nyíltan felvállalni a konfliktusokat; csak arra tanították meg, hogyan lehet kényszerhazugságokkal és intrikával kievickélni a nehéz helyzetekből. Júlia itt is pont ezzel próbálkozik. Habár még csak tizennégy éves, de a korához képest nagyon intelligens lány, és rögtön átlátja, milyen nagyszerű menekülési tervet talált ki nekik Lőrinc barát. Júlia eljátssza a saját halálát, mivel nincs abban a helyzetben, hogy nyílt vitát kezdeményezzen és kiálljon a véleménye mellett.

A terve akár be is jöhetett volna, ha Júlia nem éppen a narcisztikus Rómeónak dől be, aki gondolkodás helyett inkább cselekszik. Itt az a kérdés is felmerül, hogy vajon Júlia mit talált olyan vonzónak Rómeóban, hogy elhitte, milyen óriási szerelmet érez iránta. Természetesen Júlia esetében is narcisztikus önigazolásról van szó – egy fiatal, vonzó férfi csapja neki a szelet, és közben egy pillanatig sem az jár a fejében, milyen jövedelmező lehetne a vele kötendő házasság. Júlia egy befolyásos család lánya; egy olyan családé, amelyben a házasságokat nem szerelemből, hanem józan üzleti megfontolásokból kötik, így aztán sohasem lehetett biztos benne, hogy saját magáért becsülik-e nagyra, vagy csak a család tekintélye és a várható hozomány miatt. Éppen az győzi meg Júliát arról, hogy Rómeó őszintén szereti őt, hogy a fiú ettől a kapcsolattól csak bosszúságra és szenvedésre számíthat. Rómeó kész áldozatot hozni érte. Júlia nem tudhatja, hogy Rómeó ezt az áldozatot nem érte hozza, hanem csak azért, hogy a megtépázott önértékelését helyrepofozza. Amúgy napjainkban is ez a legfőbb kérdés, amikor érzelmileg instabil emberek narcisztikus személyiségekkel lépnek kapcsolatra – a narcisztikus személyiség végül teljesen tönkreteszi őket, bár néha azért ők is megsemmisítik narcisztikus partnerüket.

Júliának nem volt lehetősége érett személyiséggé válni. Arra vágyott, hogy saját magáért szeressék, és túlértékelte a kapcsolatát Rómeóval. A villámesküvő is egyértelműen azt bizonyította, hogy Rómeó kész harcolni érte. De míg Júlia tényleg kész volt harcolni a szerelmükért, amely a valóságban nem is létezett, Rómeó inkább az önmegsemmisítést választotta ahelyett, hogy a nehézségekkel megküzdve érett emberré vált volna.

Erre Júlia sajnos nem jött rá. Ehelyett döbbenten látta, hogy az egyetlen ember, aki igazán szerette, inkább a halált választotta, mint hogy nélküle élje le az életét. Ez Júlia számára ismét csak annak a bizonyítéka volt, mennyire szerette őt Rómeó, ugyanakkor traumatikus csapást is jelentett számára, amelytől olyan felfokozott érzelmi állapotba került, hogy az öngyilkosságot találja az egyetlen megoldásnak. A klasszikus példája annak, hogy az emberek a különösen nagy lelki megrázkódtatások után komoly öngyilkossági fenyegetettségbe kerülhetnek – főként akkor, ha még nem elég érett és nem egészen stabil a személyiségük, ha még nem álltak ki néhány komolyabb sorscsapást, amelyek által megerősödhettek volna.

Mi lett volna, ha Rómeó és Júlia más körülmények között találkozik egymással?

Képzeljük el, hogy Júlia gyerekként megtanult volna nyíltan kiállni az érdekeiért, és megmondta volna az apjának, hogy már feleségül ment Rómeóhoz. Mi történt volna akkor? A válás akkoriban még nem ment olyan könnyen, mint manapság, különösen, mivel a két fiatal már túl volt a nászéjszakán.

A két családnak szembe kellett volna néznie a tényekkel, és feltehetően már ekkor szépen kiegyeztek és békét kötöttek volna egymással. Legalábbis átmenetileg, mivel számolnunk kell azzal, hogy a Rómeó és Júlia közötti, szerelemnek nevezett jelenség nem állta volna ki a hétköznapok próbáját, hiszen az mindkettőjük esetében csak a másik fél eszményképéhez kapcsolódva létezett.

A valóságba mindketten belebuktak volna. Júlia gyorsan rájött volna, hogy Rómeó nem szerelemből vette feleségül, hanem csak azért, hogy helyreállítsa a Róza által megtépázott önbecsülését. Ezért később már ő sem feltétlen csodálattal tekintett volna rá, ezzel ő is ugyanúgy megbántotta volna a férjét. Rómeó jellemét ismerve elképzelhető, hogy a fiú gyorsan beállt volna katonának, az otthonától távol keresve tovább az önigazolást. Persze az is lehet, hogy a távolság hatására újból beleszerettek volna a szerelemről kialakított eszményképükbe, és mindketten örömmel várták volna Rómeó otthon töltött szabadságait.

Ennél már csak az lett volna rosszabb, ha Rómeó hűtlen férjjé válik, és néhány hónap után fűvel-fával megcsalja a feleségét. Ezzel vélhetően újból fellángolt volna a két család közötti viszály, és végül minden marad a régiben.

Bárhogy is csűrjük-csavarjuk, Júlia és Rómeó sehogy sem lehetett volna boldog egymással. A halálban mindketten megőrizhették a szerelem illúzióját, amely azonban valójában sohasem létezett. Azért csodáljuk a mai napig e két fiatal szerelmét, mert az illúziót gyakran előnyben részesítjük a valósággal szemben. Rómeó és Júlia szerelme igazából nem azért volt szerencsétlen, mert végül az életüket adták érte, hanem azért, mert a két fiatal nem egymást szerette, hanem egy elérhetetlen eszményképet hajszoltak. Ennek tudatában az embernek óvakodnia kellene attól, hogy a saját szerelmét Rómeó és Júlia szerelmével hasonlítsa össze, mivel az nem mély, nemes és a halálig tartó szerelem volt, hanem csupán a szerelem illúzióját megteremtő szerelmi fellángolás. A halál pedig elég kegyes ahhoz, hogy az állítólagos szerelmesek számára az örökkévalóságig megőrizze ezt az illúziót.

Minden idők legnagyobb szerelmi drámája

Rómeó és Júlia története mégis minden idők legnagyobb szerelmi drámájának számít, és nemcsak a romantikus elbeszélésekre van hatással mind a mai napig, hanem a való életben is nagyban meghatározza a szerelemre és a párkapcsolatokra vonatkozó elvárásainkat. Rómeó és Júlia első látásra fellángoló szerelme a romantikus szerelem

eszményképe. De most őszintén, mit tudunk meg első látásra egy emberről? Pontosan azt, ami Rómeó számára is a legfontosabbnak tűnt, vagyis, hogy valaki szép-e vagy sem.

Nincs is ezzel semmi baj, ha az ember amúgy sem akarja túlélni a mézesheteit. Egy hosszú távú kapcsolathoz ugyanakkor sokkal fontosabbak a másik fél jellemvonásai, amelyeket szép lassan fedezhetünk fel, miután alaposabban megismerjük a partnerünket. Bármilyen szívdöglesztő is Rómeó, az a tulajdonsága, hogy mindenből rögtön drámát csinál, amit aztán csak az öngyilkossággal lehet megoldani, egyértelműen mínuszpontot jelent. Ahogy azt utána Júlia is kénytelen volt belátni. De akkor sajnos már túl késő volt.

Ugyancsak rendkívül vonzónak számít a józan ésszel dacoló szerelem, vagyis az az elképzelés, hogy a vak szerelem majd mindent megold. Rómeó és Júlia is pont ugyanígy állt a kapcsolatukhoz. Valójában nincs semmilyen tervük a kapcsolat működtetésére. Nem beszélik meg egymással, hogyan is képzelik a közös jövőjüket. A történetük tulajdonképpen éppen arra példa, mennyire nem működik, ha az ember tervek nélkül csak úgy fejest ugrik egy kapcsolatba. A történetüket mégis a minden akadályt legyőző szerelem példájaként méltatjuk.

Nos ez akár még ízlés kérdése is lehetne, viszont amikor valaki öngyilkosságot követ el pusztán azért, mert többé nem lehet együtt a partnerével, az nem tűnik túl sikeres stratégiának, ha minden körülménnyel dacolva meg akarjuk találni a boldogságot.

Persze ez a tárgyilagos elemzés abból is adódhat, hogy egyszerűen nincs érzékünk a romantikához.

WERTHER

– az ifjúság megrontója

Az ifjú Werther szenvedései az egyik legjobb példa arra, hogy a történelem ismétli önmagát. A regény 1774-ben a lipcsei könyvvásárra jelent meg, és rögtön bestseller lett belőle. Még ma is úgy tartják, hogy a Werther átütő sikere jelentős mértékben hozzájárult a korabeli „olvasásmánia" kialakulásához.

Egy pillanat, olvasásmánia? Igen, pontosan. Ez a kifejezés a 18. század végén bukkant fel. A felvilágosodás erőfeszítéseinek és a közművelődési intézményeknek köszönhetően ebben az időben, és főként a városokban, egyre többen tanultak meg olvasni. Eleinte főként újságokat és vallásos irodalmat olvastak, no meg persze a Bibliát, de a regények éppen abban az időben kezdtek népszerűvé válni, amikor Goethe Wertherje megjelent. Mindenekelőtt olyan polgári származású nők fordultak tömegesen az új szabadidős tevékenység felé, akiknek egyébként nem sok lehetőségük volt a kibontakozásra.

És mint minden újításban, különösen olyanokban, amelyek lázba hozzák az ifjú hölgyeket, az emberek a regényekben is rögtön veszélyt szimatoltak. Ha túl sokat hagyják olvasni a nőket, méghozzá olyan olvasmányokat, amelyek pusztán a szórakozást szolgálják, és nincs semmiféle didaktikus céljuk, az a háztartás és a gyerekek elhanyagolásához és a családok szétzilálódásához vezet, érveltek a korabeli írások.

Sőt, az olvasásmánia nemcsak a nőket dönti majd romlásba, hanem menthetetlenül az egész ifjúságot is, érveltek az olvasás ellenfelei, akik lustasággal, munkakerüléssel és még számtalan hasonló, állítólagosan az olvasás számlájára írható dologgal vádolták meg a fiatalságot. Lényegében az összes érvet felvonultatták, amelyeket manapság a számítógépes játékokkal, az internettel vagy újabban az okostelefonokkal kapcsolatban szoktak felhozni – vagyis a történelem tényleg ismétli önmagát. Vagy még drasztikusabban: ahogy napjainkban a „lövöldözős játékok" állítólag iskolai mészárlásokhoz vezetnek, ugyanúgy hajszolta öngyilkosságba annak idején állítólag a fiatalokat Goethe Wertherjének olvasása. És nem az unalomtól, ahogy azt a mai diákok gondolhatnák, akikkel az iskolában elolvastatják ezt a regényt. Az ifjú Werther szenvedéseiért azért rajongtak annyira a korabeli fiúk és lányok, mert le mert mondani azokról a didaktikus célokról, amelyek az akkoriban tisztességesnek és elfogadhatónak tekintett olvasmányokat jellemezték. Közben mások morálisan nagyon is elítélendőnek tartották a regényt, mivel az az ifjú regényhős utolsó, kétségbeesett tettének követésére sarkallta az olvasóit.

A Werther azonban nem csak emiatt tekinthető a mai napig nagyon aktuálisnak.

Egy menő emó, aki megelőzte a korát

Az ifjú Werther szenvedései egy Sturm und Drang-mű, egy olyan irodalmi áramlat terméke, amely meghökkentően hasonlít a mai emókultúrához. Mindkét esetben az érzelmek állnak az előtérben, és az ifjúság mindkét esetben fellázad a korábbi, a józan észhez igazodó értékek ellen. Ha tehát az ember maga elé képzeli Werthert feketére festett szemhéjjal, az arcába lógó hajjal, tele piercingekkel, és felidézi magában az ilyen külsőhöz kapcsolódó kliséket, akkor egész jó képet kap Werther jelleméről.

Azok számára, akik nem nagyon figyeltek oda az iskolában, most viszont tudni szeretnék, miről is van szó, röviden összefoglaljuk a történetet.

Werther elhagyja addigi lakhelyét, hogy elrendezze az anyai örökségével kapcsolatos ügyeket, és elmeneküljön egy boldogtalan szerelem elől. Egy Wahlheim nevű idilli helységben megismerkedik a rokonszenves S. tiszttartóval, aki egyedül neveli kilenc gyermekét. Werther csak akkor kezd komolyabban érdeklődni a család iránt, amikor találkozik Lottéval, a tiszttartó legidősebb lányával. Lotte az anyaszerepet magára vállalva gondoskodik a fiatalabb testvéreiről, amivel teljesen lenyűgözi Werthert. Később a fiatalember egyfajta lelki rokonságot is felfedezni vél a lánnyal, mivel bizonyos dolgokról hasonlóan gondolkoznak. Ekkor még egy napja sem ismerik egymást, de Rómeóval összehasonlítva Werther javára kell írnunk, hogy ő nem próbálja meg rögtön feleségül venni a lányt. Inkább isteníti. Szentként tekint rá, és eleinte semmiféle szexuális vágyat nem érez iránta. Csupán gyakran keresi a közelségét, és összebarátkozik Alberttel, a lány félhivatalos jegyesével.

Werther végül nem éppen plátói szerelemre lobban Lotte iránt, majd az egyik beszélgetésük után, amelyben a lány elmondja neki, hogy feleségül fog menni Alberthez, mivel a halálos ágyán ezt ígérte az anyjának, inkább elmenekül a közeléből. Így nem ad lehetőséget Lottének, hogy megismerje az iránta érzett valódi érzelmeit, illetve esetleg meggondolja magát, és mégse menjen feleségül Alberthez. Pedig lehet, hogy Lotte éppen úgy látta volna jónak. Csak azért hozzámenni valakihez, mert megígérte az anyjának, nem éppen a legjobb kiindulás egy egészséges kapcsolat kialakításához.

Werther a következő időszakot egy udvari követ mellett tölti. Azonban úgy érzi, az udvari etikett teljesen gúzsba köti, és rájön, hogy született emóként mindig is kívülálló marad a társadalomban. Néhány további közjáték után, amelyek világossá teszik számára, hogy semmi keresnivalója a nemesi társadalomban, végül némi kitérővel visszatér Wahlheimba.

Lotte és Albert időközben már összeházasodtak, anélkül, hogy erről Werthert értesítették volna. Ez nem is csoda, hiszen szó nélkül faképnél hagyta őket. Werther mégis felmelegíti a barátságát Lottéval. A lány szándékán kívül flörtölni kezd vele, amitől Werther szenvedélye ismét fellobban. Amikor pletykálni kezdenek róluk, Lotte

világosan jelzi Werthernek, hogy barátságnál többet nem akar, majd megkéri, hogy tartson kissé nagyobb távolságot tőle.

Ezt azonban Werther már nem bírja elviselni. Korábban ugyan hosszú ideig távol volt, most azonban nem tudja elképzelni, hogy néhány napig ne találkozzon Lottéval, ráadásul éppen a lány kívánságára. Azt azonban most sem kérdezi meg Lottétól, hogy ő igazából mit is szeretne. Pontosabban világosan tudja, hogy mit szeretne Lotte, hiszen a lány már elmondta neki, de Werthert ez egy cseppet sem érdekli.

Amikor aztán Werther – Albert távollétében – kéretlenül beállít Lottéhoz, ismét egyfajta lelki rokonságot vél felfedezni a lánnyal. Mindketten elérzékenyülnek, és Werther úgy érzi, eljött a cselekvés pillanata. Át akarja karolni, hogy megcsókolja, a lány azonban megrémül és átmenekül a szomszéd szobába.

Hogy ne veszélyeztesse Lotte házasságát és becsületét, Werther elhatározza, hogy inkább eltűnik a lány életéből, és öngyilkos lesz. Egy Alberttől kölcsönkapott pisztollyal főbe lövi magát. Másnap reggel vérben fekve találnak rá, és végül belehal a sérüléseibe.

Az ifjú Werther a pszichiáter szemével

Werther fejlődését szemügyre véve rögtön feltűnik, hogy óriási problémái vannak a kapcsolatteremtéssel. Nem igazán van tisztában a saját érzelmeivel, és már a történet kezdetén felbukkan egy diszkrét utalás bonyolult kapcsolatára az anyjával – Werther azért indult útnak, hogy elrendezze az anyai örökségét. Ennek megfelelően először Lottéban sem a kívánatos nőt látja meg, hanem azért isteníti, mert a lány magára vállalta az anya szerepét és gondoskodik a fiatalabb testvéreiről. Amikor Werther rájön, hogy komolyabb érzelmeket táplál a lány iránt, inkább megragadja az alkalmat, amikor Lotte elmondja neki az anyjának tett házassági ígéretét, és elmenekül Lotte közeléből. Ez a menekülés szükségszerű is Werther számára, mert megoldatlan anya-kapcsolatának köszönhetően Ödipusz-komplexusát viszi át az istenített Lottéra. Mivel Lotte a tündöklő anyafigurát testesíti meg, ezért Werther nem érezhet szexuális vágyat iránta – ezt a vérfertőzést tiltó, belsővé tett tabu akadályozza. Ennek az ifjú Werther természetesen nincs tudatában, pusztán a tudatalattijából cselekszik, amihez hozzájön még a depresszív személyiségvonás, amelyet az orvostudományban disztímiának neveznek. Werther egyfolytában a depresszió határán mozog, bár a teljesen kifejlett depresszió kórképének azért még nem felel meg. A depressziója azonban megfosztja az életörömtől és minden életkedvétől. Ezt a hajlamát már régóta magával cipeli. Lotte ebben a hétköznapi búskomorságban ragyogó fénysugárként jelenik meg számára – Werther szemében Lotte a szűzies anyafigura eszményképe. Az, hogy lelki rokonságot érez a nővel, azzal saját magát is emeli. Lotte maga – mármint az eszménykép mögötti valóságos Lotte – inkább zavaró tényezőnek számít, mivel Werthernek úgy kell ez az eszménykép, mint egy falat

kenyér. Amikor szóba kerül a lány jövendőbeli jegyese, az eszménykép repedezni kezd. Werthernek döntenie kell – vagy szembenéz a valósággal, túllép az anyai eszményképen és az azzal együtt járó tudat alatti vérfertőzés-tabun, vagy fogja magát és elmenekül, hogy legalább a képzeletében megőrizhesse ezt az eszményképet. Tudjuk, mi lesz a történet vége – Werther képtelen megszabadulni az eszményképtől, és a menekülésben keres gyógyírt a kínjaira.

Krónikus disztímiája azonban elválasztja az embertársaitól és nem hagyja, hogy boldog legyen. Talán még súlyos skizoid személyiségvonásai is lehetnek, amelyek nem teszik lehetővé számára, hogy teljes intenzitásukban megélje és kiélvezze az érzéseit. Werther mindig a periférián van, mivel egyrészt nagyon fél, hogy túl közel kerül az embertársaihoz, másrészt azonban szeretne összeolvadni velük. Ez világosan megmutatkozik abban, hogy Werther már röviddel a megismerkedésük után lelki rokonává stilizálja Lottét, ami bár megenged egyfajta intellektuális közelséget, ugyanakkor a platóni színezete révén a szükséges testi távolságtartást is biztosítja.

Werther depresszív alapbeállítottsága a későbbiekben is megnehezíti az életét. Azután sem képes kötődni senkihez, hogy fejvesztve elmenekül Lottétől, vagy jobban mondva a lány eszményképének varázstalanítása elől. Megpróbál ugyan beilleszkedni a társadalomba, de kudarcot vall, a kor társadalmi viszonyai ugyanis olyanok voltak, hogy a polgárok gyorsan megsérthették a nemesség által megkövetelt illemszabályokat. Mivel igen csekély az önbizalma, már azt is halálos sértésként éli meg, ha valaki barátságosan felhívja a figyelmét a helytelen viselkedésére. Így Werther visszatér Lotte eszményképéhez.

Lotte azonban már régen nem a szűzies, érinthetetlen anya eszményképe, akit Werther rajongva imádhat, akár egy Szűz Mária-képet. Lotte ekkor már férjezett és szexuális öntudatra ébredt asszony. Lotte ugyan hűséges a férjéhez, de az a tény, hogy már nem egy tapasztalatlan szűzzel van dolga, megszabadítja Werther tudatalattiját a gátlásoktól. Most már nem a szűzies anya ártatlanságát venné el – hiszen az már korábban megtörtént. Az Alberttal kötött házasság révén Lotte már megélte a szexualitást, asszonnyá lett, ami nagyon felizgatja Werthert. Korábban nem volt képes megfogalmazni, mit érez – de nem Lotte, hanem a saját lelki gátlásai miatt –, most viszont megvallja férfias érzelmeit. Ugyanakkor a tudatalattijában jelen van, hogy nem teszi ki valós veszélynek magát. Lotte hű a férjéhez, és nem fogja hagyni Werthernek, hogy átlépje azt a bizonyos végső határt. Werther képtelen dönteni: az erős libidója Lottéhoz vonzza, ugyanakkor retteg a közelségtől. Itt ismét érzékelhetővé válnak Werther skizoid vonásai, a távolság és az összeolvadás konfliktusa, amit a mai pszichoterápiában klasszikus közelség-távolság konfliktusnak neveznének.

Lotte egy egészséges, normális nő, aki egyszerűen nem tud mit kezdeni Werther jellemével. Nem érti meg, hogy Werther számára ő nem emberként, hanem csupán eszményképként fontos. Ha Lotte személye tényleg fontos lenne Werther számára, akkor

tekintettel lenne a lány igényeire. Werther azonban még mindig azzal küzd, hogy valamiképpen a saját igényeit tisztázza. A lehető legközelebb akar kerülni a lányhoz, vagy inkább el akar távolodni tőle? Mivel ezt a döntést ő maga képtelen meghozni, a viselkedésével tudat alatt kiprovokálja Lottéból, hogy tiszteletben tartassa vele a határokat – a lány visszautasítja a közeledését és megkéri, hogy ritkábban látogassa meg. Egy kiskaput azért nyitva hagy számára – Werther továbbra is meglátogathatja, csak nem úgy, mint addig.

Ezzel Lotte ugyan világosan kijelöli a határokat, de végső soron visszaadja a döntés jogát Werthernek. Lotte azt szeretné, ha barátok maradnának, miközben Werther azt sem tudja, hogy barátságra, testi kapcsolatra vagy mindkettőre vágyik. Werther képtelen elviselni ezt a konfliktust, és főbe lövi magát. Hogy közben ráadásul Albert pisztolyát használja, erős bosszúszimbólumként értelmezhető. Werther mindig is vetélytársat látott Albertben, de nem akart nyíltan megmérkőzni vele, nehogy a végén még elnyerje Lotte kezét. Akkor ugyanis nem őrizhette volna meg Lotte eszményképét. Így inkább főbe lövi magát, de közben Albertet is bűnrészessé teszi, mivel az ő pisztolyát használja. Werther esetleg abban reménykedik, hogy Lotte súlyos szemrehányásokkal illeti majd Albertet, amitől a házasságuk komoly válságba kerül – ha már Lotte nem lehet az övé, akkor másé se legyen. Annyi tisztesség mindenesetre szorul Wertherbe, hogy saját magát, nem pedig Lottét vagy Albertet lövi le.

Mi lett volna, ha Werther időben pszichoterápiára megy?

Először is a pszichiáter kielemezhette volna a közelség-távolság konfliktusát, és felfedhette volna a kialakulásához vezető okokat. Ezt követően egy empatikus pszichoterapeuta visszatükrözhette volna számára, hogyan hat a viselkedése Lottéra. (Werther számára egyébként leginkább egy női pszichiáter lett volna megfelelő, mivel így a nőkkel szembeni átviteleit a pszichiáter személyén keresztül tudta volna a legjobban feldolgozni.) Utána Werthernek alaposan át kellett volna gondolnia, hogy mit is akar valójában. Talán már attól is súlyosan szuiciddá vált volna, ha rádöbben, fogalma sincs arról, mit is akar valójában. Így a saját érdekében zárt pszichiátriai osztályon kellett volna kezelni. E krízisintervenció után tovább lehetett volna dolgozni vele. Milyen megvalósítható céljai vannak az életben? Milyen tervei vannak a jövőre nézve? Werther esetében mindez megválaszolatlan marad, ő csak céltalanul sodródik az életben, eszményképeket kerget, amelyeket mindig olyan magasra tűz ki maga elé, hogy elérhetetlenek maradjanak számára.

Mi lett volna, ha a házas Lotte engedett volna Werther testi közeledésének?

Ez tényleg egy érdekes kérdés. A felületes szemlélő azt gondolhatná, hogy Werther érettebb személyiséggé válhatott volna, ha leemeli Lottét a talapzatáról, és szenvedélyesen vágyott nőként tekint rá. De ezzel gyakorlatilag akkor sem érnének el

semmit, ha elvonatkoztatnánk az adott kor szokásaitól, amikor is a válásra nem volt lehetőség, és a szituációt áthelyeznénk a mi korunkba.

Ha Lotte lefeküdt volna Wertherrel, akkor saját maga szentségtelenítette volna meg az eszményképét. A mámoros pillanatok után Werther ugyanúgy nem tudott volna mit kezdeni a kiábrándultsággal – hiszen az istenített szuperanya, vagyis Lotte házasságtörővé lett –, mint a visszautasítással. Még ha lehetősége is lett volna feleségül venni a lányt, miután az elvált a férjétől – ami egyébként akkoriban kizárt dolog volt –, Werther feltételezhetően akkor is öngyilkosságba hajszolja magát. Az elsődleges igények kielégítését Werther lelkialkatával ugyanúgy nem lehetett volna elviselni, mint az igénykielégítés állandó kudarcát. Werther korának gyermekeként pontosan tudta, hogy Lotte örökre elérhetetlen marad számára – teljesen mindegy, hogy a lány odaadja-e magát neki, vagy sem. Igen, Werther biztos lehetett benne, hogy Lotte vissza fogja utasítani a közeledését. Így nem is vállalt nagy kockázatot, amikor kísérletet tett a Lotte-bálvány ledöntésére. A lányra kényszerített csók egyszerre volt a vágyakozás és az elutasítás kifejeződése. Werther világossá teszi Lotte számára, hogy nem tudja megadni neki, amire vágyik. Ugyanakkor még mindig pislákol benne a remény, hátha Lotte talál majd valami megoldást a dilemmára. De Lotte megoldása – hogy tartsa tőle távol magát – a megoldatlan közelség-távolság konfliktus miatt egyáltalán nem nyeri el Werther tetszését. A férfi végül úgy tesz eleget Lotte kérésének, hogy a lehető legnagyobb távolságot teremti meg kettejük között, vagyis megöli magát. Mivel azonban már halott, így nem is szenved tovább a távolságtól. Werther nem volt hajlandó értelmes megoldásokat keresni a konfliktusaira, inkább az önmegsemmisítést választotta.

Összességében megállapítható, hogy Werther feltehetően egy mai pszichoterápián is problémás esetnek számítana, hiszen bárhogy csűrjük-csavarjuk is a dolgot, számára az öngyilkosság a legegyszerűbb megoldás. A pszichoterápiákon időről időre találkozunk ilyen, Wertherhez hasonló emberekkel, akik a pszichiáterek erőfeszítései ellenére is eldobják maguktól az életüket, mivel ebben látják a problémáik egyetlen hosszú távú megoldását.

KARL MAY

– az idealista szélhámos

Az egyik legérdekesebb dolog Karl Mayjal kapcsolatban, hogy a vadnyugatról írt, miközben sohasem járt Amerikában. Az sem meglepő, hogy ez egész meggyőzően sikerült neki. May élete első felében ugyanis trükkös csalóként és szélhámosként tevékenykedett, így volt némi tapasztalata arról, hogy kell úgy tenni, mintha értene bizonyos dolgokhoz, amelyekről egyébként halvány fogalma sincs. A legismertebb ügye az úgynevezett Stollberg-affér volt, amelyben May magas rangú állami hivatalnoknak adta ki magát, hogy újból megnyissa az élettársa nagybátyjának halálával kapcsolatos, egyébként már lezárt nyomozást. A Stollberg-ügy és néhány más kisebb – megélhetési – bűncselekmény miatt rövid időre többször is börtönbe került. Ezek után nem is csoda, hogy a történetei a prérin, a hatalmas szabad pusztán játszódnak.

Bármilyen meggyőzőek is a művei, azért a távoli országok ábrázolása nem sikerült mindig a legpontosabbra. Mayt tekinthetjük például a vértestvérség feltalálójának, az észak-amerikai indiánok vonatkozásában legalábbis mindenképpen. A germánoknál tényleg a vértestvérség számított a férfiak közötti legszorosabb kapcsolatnak, az indiánoknál azonban, akikről Karl May írt, egyáltalán nem volt hagyománya. Ugyanakkor May ez esetben jól döntött: Winnetou és Old Shatterhand olyan híresek lettek, hogy mostanra a vértestvérség szót meghallva minden gyerek egyből az indiánokra gondol. Ebből is látszik: ha az ember nem végez elég alapos kutatómunkát, ellenben elég erősen ragaszkodik a saját véleményéhez, akkor végül eléri a célját, és egyszerűen megteremti a saját valóságát.

Karl May csak évekkel később, a könyveivel keresett pénzből utazott el azokba az országokba, ahol a regényei játszódnak. Amerikában és a Közel-Keleten – orientális regényeinek helyszínén – tett hosszú utazásai alatt azonban elég durva kultúrsokkban volt része.

Winnetou, a nemes lelkű indián

Mivel Karl May elbeszéléseit és folytatásos regényeit gyakran újságokban jelentette meg, műveinek alig-alig van folyamatos, összefüggő cselekménye. A Winnetou- összesben ugyan megpróbálta utólag egyfajta keretcselekménybe ágyazni a különféle történeteket, de ez nem mindig sikerült neki. A Winnetou lényegében egymással csak lazán összefüggő történetek gyűjteménye maradt.

A történeteket Karl May többnyire Old Shatterhand szemszögéből meséli el, aki tulajdonképpen maga a szerző, csak sokkal menőbb kiadásban. Napjainkban az ilyen karaktereket Mary Sue-nak nevezik. Ez a kifejezés a fanfiction világából származik, és

egy olyan szereplőt jelöl, aki által a szerző alapvetően saját magát illeszti be egy adott történetbe, és aki lenyűgözően jó mindenben, bármibe is fog bele.

A német származású Old Shatterhand házitanítónak érkezik Amerikába. St. Louisban földmérőnek áll és továbbmegy nyugatra. Tizenkét nyelvet beszél, mindenféle fegyverrel nagyszerűen bánik, mindent gyorsan megtanul, amire csak szüksége van a túléléshez a vadonban, és remekül kiismeri magát a természettudományok területén. Emellett gyakran megcsillantja csodás erkölcsi fölényét, kizárólag végszükség esetén, önvédelemből öli meg az ellenségeit, és igyekszik azon keresztül megoldani a konfliktusokat, hogy a barátaivá teszi az ellenségeit.

Winnetouval is így ismerkedik meg. Földmérőként egy vasúttársaság alkalmazásában áll, amely éppen az apacsok földjén keresztül kíván vasútvonalat építeni. (A törzs nevét egyébként May nem a helyes Apachen alakban, hanem Apatschenként használta, mivel sok szót egyszerűen hallás után írt le.) Az apacsok érthető módon nem igazán lelkesednek a tervért. Először csak barátságosan utalgatnak rá, hogy a fehéreknek el kéne hagyniuk a földjüket, de amikor Old Shatterhand egyik kísérője lelövi egyiküket, betelik náluk a pohár. Az így kirobbanó konfliktusban, amelybe még egy másik indián törzs is bekapcsolódik, Old Shatterhand közvetíteni próbál, és igyekszik megakadályozni, hogy teljesen elfajuljanak a dolgok. Ezt végül Winnetou is felismeri, és több súlyos sebesülés, cselszövés és életre-halálra megvívott küzdelem után vértestvérévé fogadja Old Shatterhandet.

Ráadásul Winnetou húga, Nso Csi beleszeret Old Shatterhandba. Még St. Louisba is hajlandó lenne követni a férfit, elfogadná a kultúráját, sőt meg is keresztelkedne, hogy feleségül mehessen hozzá. Az apacsok ezen felül még azt is megengedik Old Shatterhandnak, hogy befejezze a földjük felmérését, hogy megbízói kifizessék a munkáját, és ne földönfutóként kelljen együtt élnie a jövendőbeli feleségével. Hogy ezzel az apacsok végül beletörődnek-e a földjükön keresztül vezető vasútvonal megépítésébe, az már nem tisztázódik, mivel ez a konfliktus soha többé nem kerül említésre. Bárcsak a dakoták földjén tervezett kőolajvezeték aktuális vitáját is ilyen egyszerűen meg lehetne oldani!

Mielőtt azonban Old Shatterhand beválthatná házassági ígéretét, Nso Csit és apját lelövi egy bandita, egy bizonyos Santer, aki az apacsok elrejtett aranyát keresi. Hogy az apacsoknak egyáltalán minek volt titkos aranykincsük, miközben az észak-amerikai őslakosok egymás között egyáltalán nem kereskedtek arannyal, szintén nem derül ki a műből. De kit is érdekelnek az értelmes magyarázatok, amikor az indiánok elrejtett kincséről van szó?

A további történetekben aztán Winnetou meg akarja bosszulni a húga és az apja halálát, miközben újdonsült apacs törzsfőnökként szörnyen elhanyagolja a feladatait. Inkább különféle kalandokra indul a vértestvérével.

Winnetou végül meghal, mielőtt még bosszút állhatna. A vonatrablókkal szövetkezett sziúk elrabolják egy falu lakóit, és amikor Winnetou megpróbálja kiszabadítani őket, egy sziú harcos lelövi. Vagyis Winnetou pontosan úgy hal meg, ahogyan élt: egy olyan kaland közben, amelynek sem a törzsfőnöki feladataihoz, sem a bosszújához nincs semmi köze.

Legalább Old Shatterhand hagyja magát eltéríteni a tulajdonképpeni céljától, és így kivételesen csinál valami értelmeset: amikor ugyanis értesíteni akarja az apacsokat Winnetou haláláról, véletlenül Santer nyomára bukkan. A bandita ellopja Winnetou végrendeletét, és még egyszer utoljára megpróbálja megszerezni az apacsok aranyát. Ezúttal azonban elnyeri méltó büntetését, mivel éppen az a kincs zúzza majd halálra, amire annyira vágyott. Ezt azért egyszerűbben és sokkal gyorsabban is el lehetett volna intézni.

Karl May orientális regényei – ugyanaz, csak több homokkal

Karl May keleti regényei alapvetően ugyanazt a mintát követik, mint a vadnyugati történetek. Azzal a különbséggel, hogy ezekben Kara ben Nemszinek hívják Karl May Mary Sue-karakterét.

A főhős ezúttal is egy bennszülöttel kel útra, hogy móresre tanítsa a gazembereket, és békét teremtsen, ahol csak lehet. A legnagyobb eltérést Kara ben Nemszi kísérője jelenti. Miközben Old Shatterhand egy egyenrangú baráttal járja a világot, addig Kara ben Nemszit a szolgája, Hádzsi Hálef kíséri. Hálef egy ravaszdi és nem különösebben emberbarát alak, aki végül hitet tesz a kereszténység értékei mellett, bár megkeresztelni azért nem hagyja magát. Winnetouval szemben ő nyilvánvalóan nem az elvek embere.

Karl May a pszichiáter szemével

Karl May életműve olyan terjedelmes, hogy még évtizedekkel a halála után is jelentek meg újabb, korábbi regénytöredékekből vagy az újságokban megjelent folytatásos regényekből táplálkozó kötetek. Ennyiben – ha pszichológus nézőpontjából közelítjük meg a kérdést – ki kell választanunk közülük néhány fontosabb művet.

Karl May nemcsak a Közel-Keletről és az indiánokról írt, hanem az Érchegység szegény takácsairól és kínai meg dél-amerikai kalandokról is, a késői művei pedig a fantasztikum világába vezetik el az olvasót, az Ardisztánban például egy olyan mágikus történetet mesél el, amelyben még a halottak is életre kelnek – méghozzá a teljes megbékélés jegyében.

Mi is éppen ezen a ponton, Karl May nagy alapgondolatánál kezdjük az elemzést. Karl May szövegei abban különböznek sok más irodalmi szövegtől, hogy ő a műveiben

nem a félreértést vagy az elhallgatást alkalmazza stilisztikai eszközként. Karl May a nyílt beszéd híve – ő senkivel sem akar megküzdeni, még az ellenfeleiben is az embert keresi, csak végszükség esetén gyilkol, nagyra becsüli az egyéniséget, és azt szeretné, hogy az emberek egymás testvérei legyenek, ahogy arra Winnetou és Old Shatterhand vértestvérsége is utal – még ha ilyesmi a valóságban egyáltalán nem is létezett.

Az önmagát hol Old Shatterhandnak, hol pedig Kara ben Nemszinek nevező Karl Mayt két főszereplő kíséri. Az egyikük a természetesen jól ismert Winnetou.

Winnetou – a skizoid jellem

Winnetou a húgával, Nso Csival együtt az apacs törzsfőnök, Incsu Csunna fiaként nőtt fel. Incsu Csunna özvegyember, de arról nem szól a fáma, hogy a felesége mikor halt meg. Vélhetően abban az időben, amikor a fiatalabb gyermekük, Nso Csi még kislány volt, mivel a lány Old Shatterhanddel beszélgetve egyszer megemlíti, hogy gyerekkorából még emlékszik az anyjára, aki nem volt annyira kemény, mint a férfiak (a beszélgetésük idején Old Shatterhand az apacsok fogságában van, és egy kínzócölöphöz kötözve éppen arra vár, hogy szépen megsüssék).

Old Shatterhandnek végül sikerül megúsznia a kínhalált, majd kibékül az apacsokkal és Winnetou vértestvére lesz.

Ebben a vértestvéri kapcsolatban világosan megmutatkozik az az összeolvadás, amelyre Winnetou annyira vágyott, és amelytől ugyanakkor feltehetően ugyanannyira rettegett is. Winnetou egy magányos farkas, akinek Old Shatterhand az egyetlen barátja. Habár Winnetounak, az apacsok tekintélyes törzsfőnökeként rengeteg ismerőse van, és bizonyára a Facebookon és a Twitteren is akadna jó néhány követője, az igazi mély lelki rokonság, a nagy közös hallgatás csak Old Shatterhanddel működik. Winnetou mai mércével nerd. A munkáját – apacs törzsfőnöki hivatását – nem túl nagy odaadással látja el, sokkal inkább a nerdhobbijaival foglalkozik, nevezetesen kalandos utazásokat szervez magának és Old Shatterhandnek, amelyek révén – a Sátán és Júdás című trilógiában – Drezdán keresztül még a Közel-Keletre is eljut.

Winnetou úgymond Old Shatterhand rejtett ikertestvére, akivel igazi férfibarátságban él, és a kapcsolatukat nem zavarják meg mindenféle nőügyek. Ezen a téren Winnetou már amúgy is megégette magát, az első (és egyetlen) nagy szerelme, Ribanna, egy indián törzsfőnök lánya, ugyanis Winnetou barátját, Old Firehandet választotta, akivel a történet eredeti változatában még egy lányuk is született, igaz, a Winnetou II.-ben a lányból hirtelen fiú lett. Lehet, hogy Ribanna gyereke volt a történelem első sikeresen nemet változtató transzneműje. Ribannát megöli egy Tim Finnety nevezetű ocsmány alak. Az indiánok Finnetyt Parranónak hívják, mivel a ponkák fehér törzsfőnöke volt. Karl May indiánjainak komoly gondot okoznak a vendégmunkás fehér törzsfőnökök, akik elveszik a bennszülött indián törzsfőnökök munkáját. Tim Finnety is feleségül akarta venni Ribannát, de mivel nem kapta meg, inkább meggyilkolta. Egyébként Finnety az

egyetlen ember, akit Winnetou életében megskalpolt – bár közben nem nagyon figyelhetett oda, hogy tényleg meghalt-e az ellensége, mivel Finnety túléli a skalpolást, és később aztán tovább folytatja a bajkeverést. (Egyébként a skalpolás túlélése is klasszikus motívum Karl May regényeiben, gondoljunk csak Sam Hawkinsra.)

Ebből is látszik, miért olyan fontos Winnetou számára az önkontroll. Ha ugyanis teljesen átengedi magát az érzelmeinek, akkor csak félmunkát végez, és nem öli meg rendesen a gazembereket, aminek azután súlyos következményei lehetnek.

Az a kérdés is gyakran felmerül, hogy vajon Winnetou és Old Shatterhand nem voltak-e homoszexuálisok, de erre nincs semmiféle bizonyítékunk. Winnetou sokkal inkább aszexuális nerdnek tűnik. A szenvedély, az azzal együtt járó kontrollvesztés miatt, mindig is valami gyanús dolog volt számára.

Hádzsi Hálef Omar Ben Hádzsi Abul Abbász Ibn Hádzsi Daud al Gosszara – Karl May igazi tükörképe

A másik nagy karakter az ezúttal Kara ben Nemszi bőrébe bújt Karl May oldalán Hádzsi Hálef Omar. Kara ben Nemszi először A sivatagon át című regényben találkozik Háleffel, aki a szolgája és az idegenvezetője lesz. De nem is csak ennyi, ő ragasztja rá Karl Mayra a sivatagi nevét. A „Kara ben Nemszi" valami olyasmit akar jelenteni, hogy „Karl, a németek fia", viszont Halef láthatóan nem igazán tud különbséget tenni az osztrákok és a németek között, a „nemetcse" (Nemetsche) szót az arabok ugyanis az osztrákokra használják. Ezen aztán sokáig tanakodnak, de végül Kara megtartja a nevet, vélhetően azért, mivel a Kara ben Alemani nem hangzik olyan szépen, ahogy a Kara ben Saxa sem, pedig Karl May nagyon büszke volt szász származására.

Hádzsi Hálef az igazi Karl Mayhoz hasonlóan egy ravasz kis hencegő, akit nem sok választ el attól, hogy csalónak nevezhessük. Így például Hádzsinak nevezi magát, ami a mekkai zarándokokra utal, pedig ő maga soha életében nem járt Mekkában, de még a felmenői sem, akik ugyancsak Hádzsinak hívták magukat. Mekkába Hádzsi Hálef csak az egyik történetben jut el. Hálef nagy szájhős, mindig mindenbe belekotyog, amivel rendszeresen nagy kalamajkát okoz másoknak, amit aztán Kara ben Nemszinek kell elrendeznie. Itt tapinthatóvá válik Hálef narcisztikus személyisége, amelynek kialakulására szintén gyermekkori fejlődésében találhatunk magyarázatot. Hálef koldusszegény beduin, akinek semmije nincs, amire büszke lehetne. Ezért kitalál magának egy saját élettörténetet, és közben előadja, hogy az iszlám a legnagyszerűbb vallás a világon, amelynek jótéteményeire hivatkozva még Kara ben Nemszit is meg akarja téríteni. Közben érdekes párbeszédek alakulnak ki Hálef és Kara között, amelyek során Kara végül teljesen meggyőzi Hálefet, aki nemcsak elfogadja, hogy Kara ben Nemszi keresztény marad, hanem még más muszlimokkal szemben is megvédi az ura döntését, és végül saját maga is arra a következtetésre jut, hogy Allah nem a vallásuk, hanem a tetteik alapján ítéli meg az embereket. Vagyis Hálefben ugyanaz a

felvilágosodás játszódik le, amelyet a kereszténység Európában ekkor már nagyrészt maga mögött tudott. Hálef képes megtenni azt a lépést, hogy a politikai iszlámból megteremti a saját magánvallását, amely lehetővé teszi számára, hogy az emberek egymás testvéreivé válhassanak, még akkor is, ha történetesen különböző vallásúak. Itt is érezhető, milyen fontos szerepet játszik Karl May gondolkodásában a megbékélés és az egyensúlyteremtés vágya. Karl Maynál mindvégig nyitott marad, hogy a legyőzött ellenség életét veszíti-e vagy baráttá válik. A félreértéseket mindig tisztázzák, és ha valaki nem javíthatatlanul gonosz pszichopata, hanem egyszerűen csak másként gondolkodik az életről, akkor Winnetou, Hálef és Old Shatterhand (illetve Kara ben Nemszi) megpróbálnak kompromisszumot kötni vele. Az ellenségeik is tisztelik őket, mivel mindig tisztelettel és nagyrabecsüléssel bánnak az ellenfeleikkel. A másikat nem csak megsemmisíteni lehet – a másik megmaradhat másmilyennek, amíg nem jelent veszélyt a világ számára.

Old Shatterhand és Kara ben Nemszi – az emberiség nagy kérdése

Amikor az olvasói rájöttek, hogy a történetei puszta kitalációk, ő maga pedig büntetett előéletű, Karl May azt állította, hogy korábban bemutatott szerepeiben nem valóságos hősként tekintett önmagára, hanem az emberiség nagy kérdését testesítette meg – az embert, aki keres valamit.

Ez egyébként csak féligazság. A kései műveit bizonyára így is lehet értelmezni, és Karl May számára – a saját bűnözői múltja ellenére is – nagyon fontos volt a másokhoz való emberséges viszonyulás. Ugyanakkor Karl May nagyon sokáig áhítozott az elismerésre, és biztos lehetett benne, hogy morális célkitűzéseit csak kevesen értették volna meg, ha azokat filozófiai értekezések formájában fogalmazza meg. Így viszont, hogy izgalmas kalandregényekben mesélte el őket, tanította is az olvasóit – ezt a kifejezést maga Karl May választotta a Winnetouban[3] –, és a műveiben gyakran közvetlenül is megszólítja az olvasót. Karl May párbeszédet, eszmecserét akar, de közben ő maga is a középpontban maradna, azt szeretné, ha komolyan vennék a céljait. Életműve így tulajdonképpen két pilléren nyugszik: egyfelől kalandos történetek formájában előadott izgalmas szórakoztatáson, másfelől pedig – ha az ember veszi a fáradságot, hogy benézzen a színfalak mögé – az emberiség megbékélésének vágyán. Karl May utópista, aki egy békésebb világért harcol. Ennek tudatában tehát mégiscsak van valami a mentegetőzésében, amellyel a hazugságokon alapuló építményét akarta alátámasztani. Old Shatterhand és Kara ben Nemszi az emberiség nagy kérdését testesítik meg két olyan személy által, akik különféle világokat jártak be, miközben hűek maradtak önmagukhoz és a saját magukkal szemben támasztott magas erkölcsi elvárásokhoz. Ezért Karl May szövegeiben a legkülönfélébb olvasók is önmagukra lelhetnek: olyanok, akik szívesen olvasnak megoldandó konfliktusokról szóló történeteket; olyanok, akiket csak a kalandok érdekelnek; sőt még homlokegyenest

másként gondolkodó, vagyis a rasszizmus mételyével megfertőzött, fennhéjázó emberek is, akik teljesen félreértették az író regényeit. A legismertebb példa erre Adolf Hitler, aki kisgyerekként szívesen játszott indiánosdit.

Karl May és a rasszizmus

Meg kell állapítanunk: bármennyire is jóhiszemű volt és bármennyire is jót akart Karl May azzal a gondolattal, hogy minden ember legyen testvér, eszmeiségét mégiscsak az a társadalom határozta meg, amelyben élt. Karl May az idegen népeket rengeteg előítélettel ábrázolta, aminek ő valószínűleg még csak tudatában sem volt. Old Shatterhand az afrikaiakat jóindulatú, de nemtörődöm, a kínaiakat minden hájjal megkent népségnek, a beduinokat pedig vad rablóbandának írja le.

Emellett a többi nép problémáját többnyire a fehér férfiak oldják meg (a megoldásokban a nők lényegesen ritkábban vesznek részt). A fehér férfiak azután rendszeresen törzsfőnökké avanzsálnak, mintha a bennszülöttek csak arra vártak volna, hogy valahonnan végre megérkezzen egy fehér ember, aki megmutatja nekik, hogyan is kell jól kormányozni. Az idegen népek közötti vitákban mindig az Old Shatterhandhez hasonló alakok közvetítenek. A gondolat, hogy az európai kultúra az egyetlen valódi civilizáció, amely minden más kultúrával szemben fölényben van, Karl May korában annyira beleivódott az európai emberek gondolkodásába, hogy ezt a mai napig nehéz törölni a tudatalattijukból. Bármennyire is az egyenlőségről beszélt Karl May, és bármennyire is kiállt a rasszizmussal szemben, mindvégig abból indult ki, hogy az egyenlőségnek és az egységnek természetesen az általa képviselt európai értékek alapján kellene megvalósulnia.

Ez abban is megmutatkozik, hogy Hádzsi Hálef Omar végül hitet tesz a kereszténység értékei mellett, anélkül egyébként, hogy ő maga megkeresztelkedne. Bár muzulmánként is Kara ben Nemszi barátja volt, végül mégis a bölcsebb fehér embernek kell rávezetnie az egyetlen igaz vallás útjára. Az európai értékek és vallási eszmék elfogadását May ezzel egyfajta jellemfejlődésként ábrázolja. Egyedül a megkeresztelkedésre, vagyis az egyház bürokratikus intézményébe történő belépésre nem volt szükség Maynál, mivel nála csakis a hitvallás számított – ami miatt Karl May egyházi körökben magas morális elvárásai ellenére is vitatottnak számított. Néhány keresztény egyházi méltóság egyenesen attól tartott, hogy Karl May új, saját vallást akar alapítani.

Közvetlenül a halála előtt egyébként Winnetou is megtér és kereszténnyé válik. Itt is az előbb említett elv érvényesül.

Ettől eltekintve Hálef alakja az arabokkal szembeni előítéletek gyűjteménye. Hálef minden hájjal megkent alak, aki szívesen dicsekszik, és gyakran felteszi magának a kérdést, hogy vajon mi haszna lesz abból, ha segít valakinek. May ezzel együtt sem ellenszenvesnek ábrázolja, Hálef a hibái ellenére is rokonszenves marad, bár ez semmit sem változtat azon, hogy leírásai csak úgy hemzsegnek az előítéletektől.

Winnetout illetően azért valamivel ügyesebb volt – vagy mégsem? Hát, végül is… Winnetounál May a pozitív rasszizmus csapdájába esik. Ez elég furcsán hangzik, de tényleg létezik ez a jelenség.

Pozitív rasszizmusnak azt nevezzük, amikor az adott néppel kapcsolatos sztereotípiákat valósággal idealizáljuk. Erre az egyik legjobb példa a „nemes vadember” alakja. Winnetou és a többi amerikai őslakos ábrázolása – főként Karl May kései műveiben – pontosan ebbe az irányba mutat. Winnetou az író számára a tökéletes erkölcsökkel megáldott, bátor és rettenthetetlen „nemes lelkű indián”. Ez az idealizálás ugyanúgy elembertelenítéshez vezet, mint az ellentéte. Az emberek sohasem tökéletesek, még a természettel összhangban élő őslakók sem azok, bárhol éljenek is. Az emberek hibákat követnek el, és minden nép soraiban ugyanakkora százalékban vannak seggfejek. A pozitív rasszizmus ezért mindig oda vezet, hogy az ember a valósággal szembesülve csalódik az elvárásaiban. Ha pedig az ember már úgyis hozzászokott ahhoz, hogy egy teljes népet egy kalap alá vegyen, akkor nem nehéz az „ezek az emberek sokkal jobbak nálunk” megállapítástól eljutni az „ezek az emberek mind gonoszak” megállapításig, ha egyszer darabokra hullik az eszménykép.

Amint arról már szó volt, Karl May bizonyára nem volt tudatában ezeknek a problémáknak, és tényleg a legjobb szándékkal írta meg a történeteit. Mindannyian annak a kultúrának a termékei vagyunk, amelyben felnövünk, és senki sem szakadhat el teljesen a kisgyermekként elsajátított világképtől és az azzal együtt járó előítéletektől.

DRAKULA

– a világ vélhetően leghíresebb élőhalottja

A vámpírokról és egyéb halhatatlan, mások véréből vagy életerejéből táplálkozó lényekről már nagyon régóta és gyakorlatilag a világ minden táján születnek történetek. Kevés dologtól rettegnek annyira az emberek, mint attól, hogy a halottak egyszer csak előmásznak a sírjukból, és a mai napig ez a félelem a legfőbb oka, hogy nem szívesen mászkálunk éjszaka a temetőben.

A vámpírokról és az ellenük védelmet nyújtó tárgyakról rengeteg történet született. Míg az ókori Mezopotámiában úgy gondolták, hogy a vámpírokhoz hasonló Rabisu nem tud átlépni a sóból földre szórt vonalon, addig Németországban sokszor borsót szórtak a halottak koporsójába, arra az esetre, ha azok hullafaló démonokká változnának. Az élőhalottak állítólag kénytelenek voltak a borsószemeket egyesével megszámolni, mielőtt bármi másnak nekifogtak volna. Ez is jól mutatja, milyen mélyen az ősi babonákban gyökereznek az olyan modern mesealakok, mint például a Szezám utca Gróf von Grófja.

Ezekhez az ősi történetekhez nyúlt vissza Bram Stoker, amikor megírta a Drakula című regényét, amelyet napjainkban Mary Shelley Frankensteinjével együtt a modern horrorirodalom alapművének tartanak. Stoker ezen felül minden valószínűség szerint a Vlad Draculról (illetőleg Vlad Ţepeşről) szóló történetekből is meríthetett. Ez a román fejedelem a 14. században többek között a törökök ellen is harcolt. A saját országában emiatt népi hősként tisztelték, máshol viszont, vélhetően politikai okokból, borzalmas zsarnokká stilizálták. A valóság, mint mindig, valószínűleg most is valahol félúton lehet, de azt viszonylagos bizonyossággal állíthatjuk, hogy Vlad Dracul előszeretettel húzatta karóba az ellenfeleit. Ráadásul a foglyul ejtett ellenfeleit néha még arra is rákényszerítette, hogy egyenek saját barátaik húsából.

A hegyes botok és az emberevés (illetve a vérivás) ugyancsak megjelenik Bram Stoker regényében. Stoker Drakula történetéből jórészt csak a nevet használta fel, egyébként szabad utat engedett saját képzelőerejének.

Mese a boldogtalan szerelemről és hátborzongató kastélyokról

Az emberek többsége életében látott már legalább egy olyan filmet, amely Bram Stoker Drakulájára épült, ha nem mást, akkor a Mel Brook által rendezett Drakula halott és élvezi címűt. A legtöbben viszont nem olvasták a regényt. Nincs is ezzel semmi baj, mivel a regényben annyi mozivászonra kívánkozó, elképesztően jól megfilmesíthető jelenet van, hogy nincs is olyan nagy különbség közöttük.

A regény naplórészletek, hajónapló-bejegyzések, levelek és újságcikkek formájában íródott, és úgy kezdődik, hogy egy ügyvéd, egy bizonyos Jonathan Harker Erdélybe utazik, hogy segítsen Drakula grófnak egy londoni ház megvásárlásában. Az ember vámpírként is a kor ütőerén szeretné tartani az ujját, ezért Drakulának szüksége van egy második lakhelyre egy világvárosban.

Harker néhány dolgot már az odaúton is eléggé furcsáll. Drakula egy félelmetes kastélyban lakik, a helyiek pedig egy rózsafüzért adnak Harkernek, ami majd megvédi őt, majd az ügyvéd nem sokkal később megállapítja, hogy a grófnak nincs tükörképe. Ezeket a dolgokat jól ismerjük a filmekből, nem igaz? Egy jól kitalált, hátborzongató kezdésen száz évvel később sem nagyon van mit változtatni.

Harkernek ráadásul megtiltják, hogy a számára kijelölt szobán kívül máshol aludjon. Amikor az ügyvéd végül megszegi ezt a szabályt (nehéz lehet egy félelmetes kastélyban tévedésből valahol máshol elaludni, de egy ilyesfajta tiltás bizonyára mindenkiben felébreszti a lázadás szellemét), amikor felébred, három szép nő társaságában találja magát, akik közül az egyik majdnem megharapja. Drakula még éppen időben érkezik, és megakadályozza, hogy a nők csemegézni kezdjenek Harkerből. Odadob nekik egy gyereket, hogy inkább azt falják fel.

Harkernek ekkor már halálfélelme van, de nem tud elmenekülni, mivel a kastélyt a gróf farkasai őrzik. Drakula emellett érdeklődni kezd Harker menyasszonya, Mina iránt, és kényszeríti az ügyvédet, hogy leveleket írjon neki.

Végül Harker rájön, hogy Drakula egy kriptában, egy földdel megtöltött koporsóban alszik. Ezzel tulajdonképpen érintettünk is minden olyan pontot, amely a vámpírtörténetekben a mai napig központi szerepet játszik.

Harkernak végül akkor sikerül elmenekülnie a kastélyból, miután Drakula elutazik Londonba.

Valamivel később befut egy hajó a londoni kikötőbe, amelynek a teljes legénysége halott. A fedélzetről leugrik egy fekete kutya, és eltűnik a ködben. Egyébként ez is egy olyan jelenet, amelyen a forgatókönyvírók száz évvel később sem nagyon találtak változtatni valót.

Lucy, Mina barátnője nem sokkal később holdkórossá válik, és Mina két kerek harapásnyomot is látni vél a nyakán.

Lucy vőlegényének, Lord Arthur Godalmingnak a beteg édesanyja mellett nem sok ideje marad a lányra, ezért megkéri egy orvos barátját, aki egy pszichiátriai intézetben dolgozik, hogy foglalkozzon Lucyval. Érdekes, hogy az orvos mellett később felbukkan Lucy egy korábbi hódolója is, aki szintén segíteni akar. Lucy egyébként nem sokra megy velük. Az orvosnak fogalma sincs, hogy mit tegyen, ezért bevonja egyik kollégáját, egy bizonyos Van Helsinget.

Van Helsing viszonylag gyorsan rájön, hogy vámpírral van dolga, de egyelőre mélyen hallgat a felfedezéséről, mivel a drámai leleplezés fontosabbnak tűnik számára

annál, mint hogy továbbadja a társainak ezeket a fontos információkat. Az összes egykori és jelenlegi hódolója vért ad Lucynak, hogy életben tartsák, de Drakula újabb éjszakai látogatásával minden eldől. Lucy meghal, és élőhalottként tér vissza.

Eközben végre Harker is visszatér Londonba, miután egy darabig egy budapesti kórházban időzött, és feleségül vette Minát, aki ott meglátogatta.

Harker ekkor csatlakozik Van Helsinghez és Lucy egykori hódolóinak csapatához. A Van Helsing által feltüzelt hódolóknak eszébe nem jut, hogy beszéljenek Drakulával, és kiszedjék belőle, hogy mit is akar tulajdonképpen. Arra pedig végképp nem gondolnak, hogy Drakulának talán nem is kellene embereket gyilkolnia, mivel néhány rendszeres véradó bevonásával akár ki is egyezhetnének egymással. Eleinte csak az érdekli őket, hogy valamiképpen „megváltsák" Lucyt az élőhalotti létéből. Végül Arthur Godalming egy karóval átdöfi Lucy szívét, miután a lánynak majdnem sikerül rábeszélnie a férfit, hogy osztozzon vele az örökkévalóságban.

Drakula egyébként ekkorra már túllépett Lucyn, és már csak Mina érdekli, miközben a férfiak megpróbálnak – nem túl nagy sikerrel – a nyomára bukkanni Londonban. Drakula Minával igazi vérnászt tart, amire Lucyval ebben a formában nem került sor, és ezáltal teljesen magához köti a nőt. Ez nem túl okos döntés (és egyben bizonyítja, hogy Drakula tényleg szerelmes volt Minába, mert csak az követhet el ekkora ostobaságot, akinek sűrű rózsaszín köd ereszkedett a szeme elé), mivel ezek után Mina is képes érzékelni Drakula érzéseit, amiből az üldözői következtetni tudnak a vámpír tartózkodási helyére.

Drakula ugyan visszamenekül Romániába, de a vámpírvadászok ekkor már egyfolytában a nyomában vannak. Drakula majdnem visszaér a várába, amikor az üldözői végül elfogják és lefejezik.

Komor romantika a gót lélek számára

Bram Stoker nemcsak azért olyan jelentős, mert azóta az egész világ az általa megjelenített módon képzeli el a vámpírokat, hanem azért is, mert a vámpírokat végérvényesen összekapcsolta egyfajta komor romantikával. Bár Drakula Mina iránti szerelme örökre viszonzatlan maradt, de azt nem lehet elvitatni, hogy igazi szerelemről volt szó. A vérnásszal ugyanis Drakula végzetes támadási felületet kínált az ellenségeinek, amelyet azok ki is használtak. Ha nem alakult volna ki Minával ez a kapcsolat, akkor Van Helsing és a többiek sohasem tudták volna megtalálni és elpusztítani.

Korábban a vámpírok a mondák és a legendák világának hátborzongató élőhalottjai voltak, akik ki akarták szívni az élő emberek vérét. Bram Stoker művének diadalmenete után az emberek elkezdtek tragikus alakokat látni bennük. Még mindig vitathatatlanul szörnyetegek, de már emberi gyengeségekkel rendelkeznek. Bárhogy fanyalognak is az

Alkonyat kritikusai, hogy Stephenie Meyer tönkretett egy tisztességes horrorfilm-szörnyet, amikor egy szerelmes történetbe kényszerítette, ez eredetileg nem is az ő ötlete volt.

A vámpírtörténetek azonban nemcsak a szerelemről szólnak, hanem mindenekelőtt a csábításról. A vámpírok egyfajta komor kísértést testesítenek meg, amelynek a Minához hasonló tisztességes, férjezett asszonyoknak szépen ellent kell állni. A vőlegénye által elhanyagolt, számos hódolóval rendelkező Lucy ugyanakkor képtelen ellenállni a kísértésnek.

Hogy a vámpírrá változástól egy tisztességes lány szexuálisan is romlottá válik, azt a téma különféle feldolgozásaiban – tudatosan vagy öntudatlanul – nagyon sokszor felvetik. Egy vámpírrá változott nő sokkal bujábbá válik, bájaival romlásba csábítja a mit sem sejtő férfiakat, és az átváltozás után sok filmben már csak mélyen dekoltált, áttetsző ruhákat visel.

Ebben a képben nagyon világosan visszatükröződik a félelem a szexuális öntudatára ébredt nőtől, vagy akár általában a nők szexuális önrendelkezésétől. Már a Werther-féle olvasásmániával összefüggésben is szóba került, hogy azok a nők, akik mások merészelnek lenni derék családanyáknál és feleségeknél, óriási szenvedést okoznak a gyermekeiknek. Így az is teljesen beleillik a képbe, hogy a vámpírrá változott Lucy elsősorban gyerekekre utazik.

Mindezek mellett nem csoda, hogy a vámpírokról kialakított kép az emancipációval párhuzamosan folyamatosan változott. Minél kevésbé tartották ördögtől valónak a nők szexuális önrendelkezését, annál nyíltabban ki lehetett mondani, hogy a vámpírok által megtestesített csábításban tényleg van valami lenyűgöző. A vámpírok Anne Rice 1976-os regénye óta már kifejezetten rokonszenves történeti hősöknek számítanak. Gyakran szenvednek a szörnylétüktől, mint például Louis, az Interjú a vámpírral egyik szereplője, aki lehetőség szerint nem is iszik emberi vért. Később egyébként az a Lestat bizonyult népszerűbbnek a (többnyire női) rajongók körében, akit Anne Rice a regényben mintegy Louis ellenpólusaként teremtett meg. Lestat élvezi a vámpírlétet és teljesen feloldódik benne. Neki már nincs lelkiismeret-furdalása. Ő már megadta magát a csábításnak, és közben élvezi a létet.

Innen már tényleg csak egy egészen kis lépés, hogy a vámpírokat és a szexet sokkal közvetlenebb összefüggésbe hozzuk egymással. Stephenie Meyer kitárta a kaput, és megteremtett egy teljesen új műfajt, ahogy azt az Alkonyat-sorozatról szóló fejezetben látni fogjuk.

A Drakula a pszichiáter szemével

A Drakulában egy csomó izgalmas karaktert találunk, amelyek mind megérnek egy-egy külön elemzést. Haladjunk szépen időrendben aszerint, ahogy a szereplők a

regényben felbukkannak.

Jonathan Harker – a nyárspolgár könyvelő

Jonathan Harker egy ingatlanközvetítő iroda alkalmazottja, amelynek a megbízásából keresztül-kasul utazgat az egész világban. Így aztán nagyon is jól ismeri a vérszívók és gátlástalan üzletemberek világát, és ha megvizsgáljuk az úti beszámolóját, akkor láthatjuk, hogy Harker bizonyos gőggel tekint az erdélyiekre és a babonáikra. Harker egy tárgyilagos angol, aki saját bevallása szerint senkitől sem ijed meg – ingatlanügynökként ezt nem is engedheti meg magának, ha jó üzleteket akar kötni. De éppen Drakula gróffal szemben válik világossá, hogy Jonathan Harker mégsem eléggé gátlástalan alak az ingatlanközvetítői pályához. Harker sokkal inkább egy nyárspolgár könyvelő, aki jó tanácsokkal igyekszik magához kötni a törzsvásárlóit. Azt szeretné, ha partnerei kellemes egyéniségként gondolnának rá és nagyra becsülnék a tudását. Ezért is olyan értékes Harker a gróf számára – az esti csevegéseik alkalmával mindent szépen kifecseg Drakulának, amire a grófnak szüksége van, hogy zavartalanul garázdálkodhasson Londonban.

Jellemét tekintve Jonathan Harkert leginkább a félénk-alkalmazkodó típusba lehetne besorolni, aki fél a visszautasítástól, és ezért mindent megtesz, hogy előzékeny engedelmességével kedvére tegyen a másik félnek – ez a jellemvonása a későbbiekben is megmutatkozik majd. Egy civilizált ország szolgáltatószektorában vélhetően jó üzleteket lehet így kötni, de vámpírokkal, az amerikai elnöki székig jutó vérbeli ingatlancápákkal vagy egyéb zsarnokokkal szemben az ilyen viselkedési stratégia inkább hátrányt jelent. Harker a szó legszorosabb értelmében – ugyanakkor átvitt értelemben is – a gróf foglya lesz, mivel nincs bátorsága hozzá, hogy kiálljon magért és valódi igényeiért. Képtelen megfogalmazni, hogy mitől fél, ugyanakkor ahhoz túl gyáva, hogy kérdőre vonja Drakulát. Az adott helyzetben egyébként talán éppen ez menti meg az életét, mivel nem tudhatjuk, mit tett volna Drakula, ha Harker kezdettől fogva határozottabban lép fel vele szemben. Lehet, hogy megölte volna, de az is lehet, hogy stratégiát váltott volna –, hiszen Drakulának mégiscsak szüksége volt Harkerre.

Ez Harker gyengeségét is megmutatja, ő ugyanis inkább olyan típusú személyiség, aki alárendeli magát másoknak. Még a menyasszonyát is harc nélkül átengedi az ellenlábasának – a történet végén sem ő hódítja vissza a Minát, hanem a nő választja őt, mivel szereti. Harker valószínűleg egy vállrándítással letudta volna, ha Drakula feleségül veszi Minát, és akár még tanúnak is elment volna az esküvőjükre. Az sem az ő ötlete volt, hogy indítsanak hajtóvadászatot Drakula után, hanem a társaié. Az is teljesen logikus, hogy Mina végül megtartja a férfit – hiszen Harker egy könnyen kezelhető, engedelmes férj, aki azt teszi, amit mondanak neki. Ráadásul Drakula a végén amúgy is meghal – szóval már nem jelent vetélytársat számára.

Drakula – az éjszaka sokáig meg nem értett hercege

Drakula nem csupán a regény címszereplője, hanem annak lüktető szíve is – bár egy halott esetében ez elég furcsán hangzik –, aki életet lehel a történetbe. Drakula egy szenvedélyes, céltudatos jellem, aki mindent megtesz a céljaiért. Vérszomja szimbolikusan a szenvedélyt helyettesíti. Szexuálisan vonzó, komor, titokzatos és erős személyiség – és ha szeret, akkor tiszta szívéből szeret. Őszintén szereti Minát, és képtelen lenne ártani neki, megvédi a nőt, és fel akarja emelni magához a halhatatlanságba.

Ráadásul Drakula az Angliában tomboló durva idegenellenesség áldozatává válik, mivel vámpírként nem fogadják el olyannak, amilyen, és meg sem próbálnak kapcsolatba lépni vele, hogy olyan alternatív megoldási lehetőségeket találjanak, amelyek valahogy lehetővé tennék a békés egymás mellett élést. A Drakulával szembeni idegengyűlöletet jellemzően két külföldi szítja – Abraham van Helsing, a holland orvos, és az amerikai Quincey Morris. Az angolok inkább visszafogottan viselkednek ebben a történetben – elképzelhető, hogy Drakula valamilyen módon végül kiegyezett volna velük, még ha Arthur Godalming bizonyára igen bosszús lehetett is rá amiatt, hogy vámpírrá változtatta a menyasszonyát. Másfelől azonban a vámpírrá változott Lucy később felajánlja Arthurnak, hogy őt is átváltoztatja, és Arthurt nem sok választja el attól, hogy igent mondjon, de aztán a rasszista és vámpírgyűlölő holland arra kényszeríti, hogy egy karóval döfje át a nő szívét és vágja le a fejét. Szóval Drakula egy meg nem értett kívülálló, akit démonizálnak, ahelyett hogy értelmesen tárgyalnának vele. Ez egyébként kifejezetten jellemző volt a korra – a 19. században még előszeretettel minősítették alsóbbrendűnek a más népcsoportokhoz tartozó embereket. Gondoljunk csak az afrikai, amerikai vagy ausztráliai őslakosokra, akiknek a koponyái még a múzeumokban is hőn áhított kiállítási tárgyaknak számítottak, mivel nem is tekintették őket embereknek. A velük összeálló fehér nőket pedig ugyanúgy megbélyegezték, mint Minát a „vérnászból” származó sebhelye miatt. Aki különbözik tőlünk, az ellenség, nem pedig nyereség. Amit nem értünk, azt el kell pusztítani. Így Drakulát is. A vámpírokat csak jó száz évvel később kezdték társaság-és házasságképes lényeknek tekinteni.

Mina – a háromszögkonfliktus áldozata

Mina Harker egy öntudatos, intelligens nő, aki a bátorságot és a szenvedélyességet testesíti meg. Ő küzd Jonathanért, nem pedig fordítva. Amikor viszont találkozik Drakulával, az eredeti regényben legalábbis, vele szemben sem igazán elutasító. Aztán van itt egy érdekes részlet: miután összejön Drakulával, a nő nem folytatja tovább a naplóját. Vajon miért nem? Nos, mivel akkor talán kiderülhetne a rút igazság, és még számtalan egyéb, egy férjezett angol hölgy számára kifejezetten illetlen dolog is. Nem tud választani a derék és engedelmes, ugyanakkor teljesen halvérű Jonathan és a szenvedélyes Drakula között, aki viszont egyszerűen elveszi, amire vágyik. Mina nem

tudja eldönteni, hogy uralkodjon Jonathan fölött, vagy egyfolytában szenvedélyes harcot folytasson Drakulával azért, hogy ki legyen a főnök. Egy olyan nő számára, mint Mina, mindkét kapcsolat tartogat előnyöket és hátrányokat is. Drakula mellett nem lehetne gyereke és nem süttethetné a hasát a strandon, cserébe viszont az örökkévalóságig élvezhetné a szenvedélyes holdvilágos éjszakákat. Másfelől azonban nem járhatna divatos éttermekbe vacsorázni, és örökre piszkos emberi nyakak harapdálására lenne kárhoztatva.

Nem egyszerű a választás, különösen, hogy akkoriban még nem léteztek vérkonzervek, amelyek lehetővé tették volna a vámpírok számára a stílusos táplálkozást, ahogyan azt a 20. század végén és a 21. században a vámpírok már megtehették. Minát szinte megfojtják a viktoriánus Anglia kötöttségei, ő azonban mégis alkalmazkodik azokhoz. Mina tudja, hogy meg kell találnia a megfelelő férfit, hogy nőként életben maradhasson ebben a világban. Az engedelmes Jonathan, aki azt teszi, amit mondanak neki, tökéletes választásnak tűnik – az angol nőkről egyébként is köztudott, hogy odahaza ők viselik a nadrágot, már ha királynőként vagy Vasladyként nem éppen az egész országot irányítják. Viszont az angol nők nem számítanak szenvedélyes harcosoknak. Ha Mina francia lett volna, akkor Jonathannak szemernyi esélye sem marad, és Drakula kerül ki a boldog győztesként a vetélkedésből, mivel a nő egyértelműen őt választja. Nem véletlen, hogy az egyik első film, amelyben Drakulát emberi jellemként ábrázolják, a Drakula és fia című francia filmvígjáték Christopher Leevel a vámpír szerepében, aki megnősül, és van egy (kissé félresikerült) fia. Drakulát itt mutatják be először olyan családos emberként, akivé akkor válhatott volna, ha lehetősége lett volna találni egy olyan szenvedélyes asszonyt, aki kitart mellette. Ettől azonban a racionális Mina minden szenvedélyessége ellenére is nagyon messze van – egy gyarmatosító nemzet gyermekeként nem tud teljesen megszabadulni az előítéleteitől, így képtelen komoly kapcsolatot kialakítani Drakulával, ami egyébként a környezete számára majdnem olyan szörnyű lenne, mintha egy indiait vagy egy afrikait kezelne egyenrangú félként. Így aztán Mina lemond a szenvedélyről és a nagy szerelemről, és megmarad annál, amit már ismer – a halvérű angol könyvelőnél, akinek végül még gyereket is szül.

Lucy – a szenvedélyes nő

Lucy teljesen más, mint a barátnője. Ő egyszerre szenvedélyes és ártatlan. Egyszerre mindjárt hárman is megkérik a kezét: Seward doktor, a brit pszichiáter, az amerikai Quincey Morris és lord Arthur Godalming. A brit hölgy természetesen az angol lordot választja. Az angol főrendeknek akkoriban nagyobb tekintélyük volt a dilidokiknál, és kulturáltabbnak számítottak a faragatlan amerikaiaknál. Minával ellentétben azonban Lucy nem képes uralkodni a szenvedélyén – beengedi Drakulát az életébe, és odaadja magát neki. Lucy minden cseppjét ki akarja élvezni az életnek, szabadságra és szexuális kielégülésre vágyik. Vámpírként mindezt megkaphatja, ezért aztán nem is esik nehezére

meghozni a döntését. Akkor sem keseredik el, amikor véget ér a futó kaland Drakulával, és felajánlja Arthurnak, hogy megosztja vele vámpíréletét. Talán abban reménykedik, hogy a férfiban is fellobbanthatja a szenvedély tüzét, ha a vérszomj egyesül a szexualitással. Arthur nem is zárkózik el ettől a lehetőségtől – ráadásul angol arisztokratáról van szó, aki „Lord Godalmingként" bizonyára nagyszerűen hozta volna a régi vágású vámpír alakját. Ha nem lett volna ott Van Helsing doktor, aki képtelen elviselni, ha egy nő önállóan dönti el, hogy mire vágyik, és felszólítja Arthurt, hogy kövessen el „becsületgyilkosságot", végezzen a vámpírrá vált menyasszonyával. Arthur pedig – egy 19. századi angol férfi – a neveltetéséből fakadóan engedelmeskedik és meggyilkolja a szenvedélyes nőt – és vele együtt végső soron a saját lelkét is, mivel így nem marad más számára, csak a Drakulára kivetített öngyűlölete.

A szenvedélyes Lucy így nem is a nagy csábító Drakula áldozata, hanem azon morális képzeteké, amelyek mindent elpusztítanak, ami nem illik bele a világképükbe. Hiszen Lucy vámpírként tényleg nem csinált semmi rosszat. Megharapott ugyan néhány kisgyereket, de nem ölte meg, sőt még csak halálra se rémítette őket. A gyerekek később azt mesélték, hogy „egy szép kísértettel" játszottak, és néhányan közülük – a vámpírvadászok legnagyobb meglepetésére – megint játszani szerettek volna vele. Lucy nem volt gyilkos, ő egy normális fiatal nő volt, aki engedett a szenvedély csábításának, és emiatt becsületgyilkosság áldozatává vált.

Seward doktor – a teszetosza pszichiáter

Seward doktor egy pszichiátriai intézet igazgatója, és szerelmes Lucyba. Nem roppan össze, amikor a nő visszautasítja, főleg, mivel jó barátok Arthurral. Lehetséges, hogy csak azért kérte meg a nő kezét, mivel racionális emberként úgy gondolta, ideje lenne megházasodni, és ehhez megfelelő jelöltet látott Lucyban. Seward doktor inkább egy sótlan alak, aki teljesen feloldódik a munkájában. Pedig ő az egyetlen, akinek tényleg lenne rá oka, hogy dühös legyen Drakulára, mivel a vámpír betört az intézetébe és zaklatta Seward egyik páciensét, egy bizonyos Renfieldet. A zaklatás hatására Renfield állapota jelentősen romlik, és végül Drakula még a beteg nyakát is kitöri, amikor az el akarja árulni. Egy pszichiáter, aki a szívén viseli a páciensei sorsát, az ilyesmit természetesen nem nézheti ölbe tett kézzel. Seward doktor egyébiránt nem a mai értelemben vett pszichiáter, ő még a régi iskolához tartozik, és inkább tanulmányozza, mintsem gyógyítja a gondjaira bízott betegeket. Ahelyett, hogy kimentené a kétségbeesett Renfieldet Drakula karmaiból, inkább részletes feljegyzéseket készít a viselkedéséről. Renfield elmebajosként semmivel sem értékesebb Seward doktor számára egy afrikai őslakosnál – vagyis olyan alanynak számít, aki új ismeretekkel szolgál a fejlettebb faj számára. Seward doktor egy nagyon racionális, már-már skizoid jellem, aki nem képes az érzelmeket teljes intenzitásukban átélni. Seward ezen viselkedését az egyetemi környezet csak még inkább súlyosbította, mivel a holland

orvos, Abraham van Helsing volt a tanára. Később éppen Seward doktor vonja be az ügybe egykori tanárát, ezzel szabad kezet adva egy pszichopatának.

Abraham Van Helsing doktor – a pszichopata

Van Helsing doktor egy klasszikus pszichopata valamennyi jellemző vonását felvonultatja. Nem mutat érzelmeket, és mások érzelmei is teljesen hidegen hagyják, egyáltalán nincs rájuk tekintettel, ha azok akadályozzák a célja elérésében.

Mindenekelőtt a hatalom érdekli – talán szadisztikus vonásai is vannak, és a gyilkolás jelenti számára a lelki kielégülést, ám mivel egy szociálisan alkalmazkodó pszichopatáról van szó, ezért az ösztönei kiélésére szociálisan vállalható megoldásokat keres. Orvosként már egyébként is élet és halál ura, de közben ő maga kevésbé van veszélyben, mint ha például katona lenne. Egy hóhérnál pedig jóval többet keres – pedig abban a korban hóhérként is kiélhette volna az ösztöneit. Vámpírvadászként sikerül pozitív színben feltüntetni gyilkos ösztöneit, hiszen ő csak a gonoszt öli meg. Hasonlóan érveltek Amerikában is, amikor fejpénzt tűztek ki az ugyancsak nem embereknek, hanem vadaknak tartott indiánok kilövésére. Teljesen beleillik a képbe, hogy a társaság egyetlen amerikai tagja, Quincey Morris, aki egyben a legjobb céllövő és a legbátrabb harcos is, végig Van Helsing hű segítője marad.

Van Helsing gyilkos ösztönei már az erejét vesztett Lucyval szemben is megnyilvánulnak, amikor a sajátja mellett a nő három hódolójának vérét is beadja neki. Azt azért meg kell jegyezni Van Helsing védelmében, hogy a vércsoportokat csak jó ötven évvel később fedezték fel, de a doktor ezzel együtt is tisztában lehetett volna a vérátömlesztés kockázataival, amely vércsoport-összeférhetetlenség esetén halált okoz. Sőt, itt még az a kérdés is felvetődik, hogy vajon nem éppen Drakula mentette-e meg Lucy létét (azt azért nem mondanánk, hogy életét, mivel a vámpírok élete tudományosan vitatható dolog), a nő ugyanis Drakula beavatkozása nélkül kétségtelenül belehalt volna a vérátömlesztésbe. Van Helsing a saját orvosi kísérleteit is rá akarja kenni Drakulára mint az egész probléma okozójára – klasszikus pszichopataként keres magának egy bűnbakot, és ezzel rögtön a kezdet kezdetén sikerül is minden lehetséges tárgyalási alapot megsemmisítenie. A holland orvos teljesen meg van győződve arról, hogy Drakulát el kell pusztítani, más alternatíva egyáltalán szóba sem jöhet. Így Van Helsing belehajszolja a társaságot a Drakula elleni háborúba, aki folyamatosan csak menekül előlük.

Van Helsingék azonban nem elégszenek meg annyival, hogy elűzik Angliából, nem, a hazájába is követik Drakulát, megölik a három asszonyát, és csak akkor állnak le, amikor őt is megsemmisítették. Ezen a ponton a gyarmatosító népek teljes ámokfutása érzékelhetővé válik (nem feledkezhetünk meg a hollandok gyarmati múltjáról sem, mivel annak idején Hollandia egyáltalán nem egy olyan jelentéktelen ország volt, mint napjainkban). A pszichopata Van Helsing nélkül talán másként alakult volna a történet,

és az ember-vámpír együttélés már korábban békés vágányra terelődhetett volna. Erre akkor még nem érett meg az idő, az emberiség még nem esett át a két nagy világháború tűzkeresztségén, még elfogadott dolog volt a világot valódi emberekre és vadakra osztani. Teljesen legitim volt, hogy amit az ember nem értett meg, azt elpusztította. A pszichopaták féktelenül és bárhol kiélhették beteges hajlamaikat, és még csak nem is tartották őket elmebetegeknek, sőt hősként ünnepelték őket, mivel Van Helsinghez hasonlóan megvolt a tehetségük hozzá, hogy a saját tévcselekményeiket az egyetlen lehetséges és helyes megoldásként állítsák be.

Mi lett volna, ha az érintettek egy pszichiáter vezetésével terápiás csoportot alakítanak?

Nos, akkor a történet vélhetően megelőlegezte volna az Alkonyat sztoriját. A hetvenes években egyre világosabbá vált, hogy Van Helsing igaztalanul harcolt Drakula ellen. Ekkor már túl voltunk a második világháborún, annak összes szörnyűségével együtt, és ekkorra már a kétpólusú világ meghaladása, valamint a diszkrimináció és a rasszizmus elleni harc került a középpontba.

Vizsgáljuk csak meg még egyszer a történet kezdetét. Ha Jonathan Harker már a gróf kastélyában egyenesen rákérdezett volna, hogy miben is áll az ő „mássága", akkor sokkal jobb tippeket adhatott volna azzal kapcsolatban, hogyan lehet békésen eléldegélni Angliában. Tényleg mindenképpen embervér kell neki? Az állati vér nem lenne megfelelő? És ha nem, akkor nem lehetne néhány jelentkezőt találni, akik pénzért hajlandóak lennének önként vért adni neki? Hiszen annyi szegények otthona volt akkoriban Londonban, Drakula pedig vagyonos ember volt. Drakula akár még pénzt is kérhetett volna halálos betegek átváltoztatásáért. Vonzó finanszírozási és üzleti modelleket találhattak volna. Ha Harker egy igazi, rámenős üzletkötő lett volna, hősként ünnepelhették volna a pompás üzleteiért.

Lucy és Arthur boldogan élhettek volna, akár emberként is, ha Lucy nem hal meg – az ugyanis tisztázatlan marad, hogy a nő Drakula miatt halt-e meg, vagy a vérátömlesztés, Van Helsing orvosi műhibája miatt –, vagy akár szenvedélyes vámpír házaspárként. Azt ugyanis az Alkonyatból tudjuk, hogy az ilyen házasságok hosszú távon boldogabbak az átlagos ember-ember házasságoknál. Sewart doktor az emberek és a vámpírok között kialakuló új viselkedésmódok megfigyelésére specializálódhatott volna, a viselkedési mintázatok megfigyelésében egyébként is nagyon profi volt. Quincey Morris épen és egészségesen visszatérhetett volna Amerikába, Van Helsing pedig könyveket írhatott volna a vámpirizmusról. Mina nyugodtan átgondolhatta volna, hogy ki illik jobban hozzá – Jonathan vagy Drakula. Az is lehet, hogy modern hármas házasságban éltek volna, amelyben a két férfi szépen kiegészíthette volna egymást, mivel Drakula ugyebár nem tudott gyerekeket nemzeni. Mina és Jonathan gyereke mellett azonban kipróbálhatta

volna magát apai szerepben. Jonathan biztosan elfogadta volna a helyzetet, hiszen ő mindig azt csinálta, amit mondtak neki…

Ha a szereplők értelmesen megbeszélték volna egymással a dolgokat, és komolyan igyekeztek volna kompromisszumokat kötni, akkor Bram Stoker Drakulája a világtörténelem egy merőben új, egészséges, halál és fájdalom nélküli szakaszának kezdetét jelenthette volna. Akik most arra gondolnak, hogy a világ így gyorsan túlnépesedett volna, gondoljanak inkább a feltáruló új lehetőségekre, hogy mi lett volna, ha a vámpírokból űrhajósok lesznek. Akik halhatatlanként a távoli galaxisokba vezető, több ezer évig tartó utazásokba is bátran belevághatnak. Gondoljanak csak bele, mennyi mindent felfedezhettünk volna – az emberekkel békésen együtt élő vámpírok Star Trek-univerzumát. Csak beszéljünk őszintén egymással, és máris minden lehetséges!

SHERLOCK HOLMES

– zseni és seggfej

Arthur Conan Doyle Sherlock Holmes-történetei az első művek közé tartoznak, amelyek körül valóságos fandom, vagyis egyfajta rajongói univerzum alakult ki. Nem is csak arról van szó, hogy a történetek rengeteg olvasót hoztak lázba, akik közül sokan csak Holmes miatt fizettek elő a The Strand Magazine-ra, ahol a történetek megjelentek. Ezek az olvasók annyira kötődtek imádott irodalmi hősükhöz, hogy annak fiktív halála után fekete gyászszalagot tűztek a ruhájukra. (És ezrével mondták le az előfizetést, nem kevés álmatlan éjszakát okozva a magazin akkori szerkesztőjének.) Arthur Conan Doyle még évekkel később is kapott olyan rajongói leveleket, amelyek a történetek folytatását követelték, míg aztán az író végül engedett, és visszahozta Holmest a halálból.

Így Holmes rajongói közösségének sikerült elsőként a nagy trükk. Jó ötven évvel később sikerül majd valami hasonló bravúr a Star Trek rajongóinak, amikor a tiltakozásukkal és a leveleikkel megakadályozták az egyébként lezárásra ítélt sorozat befejezését.

Emellett Sherlock Holmes kalandjaiban alkalmaztak először tudományos módszereket egy bűnügy megoldásához. Hogy előtte hogyan derítették fel a bűnügyeket? Nos, nem túl eredményesen. Bizonyára megvolt a maga oka, hogy miért nem kapták el sohasem Hasfelmetsző Jacket. Sherlock Holmesszal ez biztosan nem esett volna meg.

A Baker Street 211B-től a Reichenbach-vízesésig

Nem sok értelme lenne, ha most egyesével összefoglalnánk Sherlock Holmes valamennyi esetét. Pláne, hogy Arthur Conan Doyle munkássága összesen négy regényt és ötvenhat elbeszélést foglal magába. Azért nézzük gyorsan a lényeget, ha valaki esetleg nem tudná, miről van szó.

A szövegek a detektív kalandjait nagyrészt Watson doktor nézőpontjából mesélik el, aki Holmes állandó kísérője és egy időre a lakótársa. Watson egy orvos, aki betegen és sebesülten tér vissza a háborúból Londonba, ahol szállást keresve összetalálkozik Holmesszal. A detektív ugyanis albérlőt keres a lakásába, amely egyébként túl drága lenne számára.

Watson egy olyan szereplő, akivel az olvasó könnyen azonosulhat, és mivel sok mindenben hasonlít az olvasóra, így megkönnyíti számára a belépést a történetbe. A briliáns és gyakran kissé lökött Holmesszal az olvasók egy része nem igazán tudna azonosulni. Holmes sokkal érdekesebb, ugyanakkor sokkal furább alak Watsonnál, de őt az olvasók leginkább kívülről szemlélik. A földhözragadtabb Watson helyzetébe jóval

könnyebb belehelyezkedni, vele sokkal könnyebb azonosulni. Watson úgymond az olvasót képviseli.

Sherlock Holmes kémiát tanul az egyetemen, és az a célja, hogy a tudományos módszert a bűnügyek megoldásában alkalmazza. Sherlock nyomokat keres, és nagyon pontos megfigyelő. Az esetek gyakran azzal végződnek, hogy Sherlock kénytelen elmagyarázni Watsonnak, hogyan oldotta meg az ügyet, mivel senki sem ér fel a zsenialitásához. A legtöbb ember hajlandó elnézni neki excentrikus viselkedését, mivel abban a zsenialitás megnyilvánulását látják. Holmes többnyire megfontoltan és kimérten viselkedik, de amikor egyszer rálőnek Watsonra, a detektív annyira aggódni kezd érte, hogy Watson teljesen meghatódik. Igazi férfibarátság az övék, de csak a legvégletesebb helyzetekben mutathatják ki, milyen mélyen is kötődnek egymáshoz.

Az általuk megoldott esetek nem kizárólag bűnügyi esetek. Artur Conan Doyle maga úgy becsüli, hogy a történetei negyedében egyáltalán semmiféle bűntényt nem követnek el. A történetek többek között eltűnt személyek felkutatásáról, személyes problémák megoldásáról és régi titkok felfedéséről szólnak.

Sherlock Holmesnak hamarosan olyan jó híre kel, hogy nemcsak rengeteg ember fordul hozzá segítségért, de a Scotland Yard is gyakran bevonja a megoldhatatlannak tűnő ügyekkel kapcsolatos nyomozásokba, és hébe-hóba még a brit kormánynak is dolgozik.

Csak néhány esetet nem tud megoldani. Az egyik ezek közül a Botrány Csehországban címet viselő történetben van, amelyben a cseh király azzal bízza meg Holmest, hogy szerezze meg neki azokat a bizonyítékokat, amelyekkel az egyik korábbi szeretője, egy bizonyos Irene Adler megzsarolhatná. Irene Adler egykori operaénekes-, színész-és kalandornő, és a vele folytatott viszonya miatt akár még a király esküvője is kútba eshetne. Holmesnak álruhában sikerül bejutnia Irene Adler lakásába, és arra is sikerül rávennie a nőt, hogy elárulja neki, hová dugta a királyt kompromittáló fényképet. Mielőtt azonban Holmes megszerezhetné a fényképet, a nő a képpel együtt meglóg előle, és csak egy fényképet hagy ott neki, amelyen egyedül ő látható. Ezt követően egy levélben megírja Holmesnak, hogy az álruha ellenére felismerte, és közli vele, hogy egyelőre nem áll szándékában megzsarolni a királyt. Holmes nem bosszankodik a vereség miatt, inkább lenyűgözi, hogy a nő ilyen ügyesen átverte. Unatkozó zseniként bizonyára minden komolyan vehető kihívásnak örül. Irene fényképét Holmes megtartja, és Watsontól tudjuk, hogy gyakran előveszi és nézegeti.

A kevesek egyike, aki Holmesszal felvehette a versenyt, egy bizonyos James Moriarty. Habár Moriarty csak két történetben bukkan fel, általában mégis Holmes főellenségének tartják. Moriarty egy bűnöző zseni, aki a zsákmány egy részéért cserébe segít más bűnözőknek. Hasonlóan briliáns elme, mint Holmes, és mielőtt bűnözőnek állt volna, tanszékvezető volt egy kisebb egyetemen. Attól eltekintve, hogy állítólag a vérében van a bűnözés, sehol sem találunk magyarázatot arra, hogy Moriarty

tulajdonképpen miért is kezdett illegális üzletekbe. Professzorként nem élhetett különösebben rosszul, és igen értelmes ember lévén akár politikus vagy sikeres üzletember is lehetett volna belőle. De az bizonyára túl unalmas lett volna számára. Kinek van kedve mindenféle egyetemi hallgatókkal vesződni, amikor sötét ügyleteket is irányíthat a háttérből?

Moriartynak különleges tehetsége van például a balesetek megrendezéséhez, így állítja félre azokat, akiket el akar tüntetni az útból. Mindenkinek meg kell találnia, hogyan élheti ki a kreativitását.

Holmes megfigyeli, hogy Londonban a bűntények egy része összefüggésben áll egymással, és szép lassan becserkészi Moriartyt. Amikor azonban már csak néhány lépés választja el attól, hogy leleplezze a bűnszervezetet, Moriarty ellentámadásba lendül, és a detektív kénytelen Európába menekülni előle. Fő ellensége végül Svájcban éri utol, ahol dulakodás közben mindketten belezuhannak a Reichenbach-vízesésbe.

Akadozó végkifejlet

Az eredeti tervek szerint ezzel véget is értek volna Holmes történetei, mivel Arthur Conan Doyle inkább történelmi regényeivel akart foglalkozni. Nyolc évig sikerült is ellenállnia az olvasói kéréseknek, hogy írjon újabb Holmes-történeteket. Amikor végül engedett az unszolásnak, előbb a Sherlock Holmes halála előtt játszódó A sátán kutyája született meg. Végül aztán az író visszahozta a halálból a híres nyomozót, és elmagyarázta, hogy Holmesnak az utolsó pillanatban sikerült kiszabadulnia Moriarty szorításából, és csak megjátszotta a halálát, hogy így rázza le az ellenségeit.

1927-ig még további Holmes-történetek is születtek, és bár időközben Watson megnősült, és a közös lakásból is kiköltözött, a két férfi végül ismét összeköltözik a híres Baker Street-i lakásban. Az igazi férfibarátságnál semmi sem lehet fontosabb.

Amikor a tudomány még minden problémát meg tudott oldani

Az Arthur Conan Doyle korabeli, viktoriánus angolokról sok rosszat el lehet mondani. Itt említenénk például a gyarmatosítást. Aligha létezett arrogánsabb ember egy korabeli angolnál, aki szentül meg volt győződve arról, hogy az ő kultúrája az egyetlen igazi kultúra, amelyet a világ összes „vademberéhez” el kell juttatnia. Éppen a saját fejlettségükbe és fölényükbe vetett hit miatt gondolták úgy az angolok, hogy a fejlettség lényegében minden problémát képes lesz majd megoldani. Akkoriban általában úgy tekintettek a tudományra, mint a végtelen lehetőségek tárházára. A gőzgépet és az elektromos világítást nem sokkal korábban találták fel. Ki tudhatta, mi lesz a következő

felfedezés? Repülő autók, robotinasok, gyarmatvárosok a Holdon? Egyszerre úgy tűnt, alig karnyújtásnyira van mindaz, amire mi is még mindig csak várunk.

Ezért is volt teljesen logikus, hogy a tudományt a bűntények felderítéséhez is használni kezdték. Ezzel Arthur Conan Doyle természetesen nem is nagyon lőtt mellé, hiszen a modern rendőri munka sok tekintetben pontosan erről szól, még ha a nyomozók első blikkre általában nem is tudják megmondani, hogy milyen gyakran játszik valaki a hegedűjén. Ez az elgondolás azonban egyértelműen Sherlock korában született meg.

Sherlock Holmes a pszichiáter szemével

Sherlock Holmes, az Asperger-szindrómás autista

Sherlock Holmes számos olyan tulajdonsággal rendelkezik, amelyek alapján ma haladéktalanul pszichológushoz küldenék, hogy leteszteljék, nem Asperger-szindrómás autista-e.

Az Asperger-szindrómás emberek korlátozott szociális interakciókkal, szociális kommunikációval és szociális érzékkel rendelkeznek. Emellett másként dolgozzák fel az érzékszervi ingereiket, nagyon mély és gyakran egészen speciális érdeklődésük van, és nagyon igénylik az állandóságot. Az Asperger-szindrómás emberek hajlamosak a konkretizmusra, és gyakran szó szerint értelmezik a dolgokat. Sherlock Holmes esetében feltűnő, hogy a konkretizmusa miatt gyakran olyan nézőpontba helyezkedik, amely azután elvezeti a mások előtt rejtve maradó megoldáshoz. Az Asperger-szindrómás autistáknak az is nehezére esik, hogy a megfelelő szociális összefüggésekben értelmezzék mások arckifejezését és testbeszédét, ami így félreértésekhez vezet. Sherlock Holmes ezt a hátrányát azzal egyenlíti ki, hogy a különleges érzékszervi észleléssel felfedezett apró részletekből saját képet alkot magának arról a személyről, akivel éppen dolga van. Mivel közben nem figyel oda azokra a dolgokra, amelyekre a normális emberek odafigyelnek, így olyan érdekes apróságokat is meglát, amelyek mások előtt rejtve maradnak. Másrészt azonban Holmes a szociálisan problémás viselkedésével gyakran jókora galibát okoz, amelyből aztán Watson doktornak kell kihúznia.

Sherlock Holmes nagyon nehezen teremt kapcsolatot másokkal. Mivel nagyon kedveli az állandóságot, így Watson doktor a legkedvesebb lakótársa. Holmes úgy alakít ki kapcsolatot Watsonnal, hogy valójában nincs kapcsolata vele – ez több mint tökéletes számára. Az Irene Adlerrel kialakított kapcsolatát is ennek fényében kell értelmezni – csak a távolból rajong a nőért, és közben nem kell szembenéznie a valósággal. Így azzal a boldogító érzéssel élheti az életét, hogy valahol létezik a számára tökéletes nő, de még nem jött el az ideje egy valódi kapcsolat kialakításának. Az már teljesen lényegtelen, hogy ez az idő sohasem fog eljönni, de az is lehet, hogy mindez inkább megkönnyebbülést jelent egy Holmes-féle személyiség számára.

Figyelemre méltó, hogy Holmes hajlamos a szenvedélybetegségekre. Ez is illik ahhoz az érzékszervi túlterheltséghez, amely az Asperger-szindrómások estében elég gyakorinak számít. Holmes kokaint fogyaszt, mivel az segít az unalom ellen. Amikor Doyle a történet írása közben szembesült a legújabb tudományos eredményekkel, miszerint a kokain függőséget okoz, haladéktalanul elvonókúrára küldte a főhősét. Ez Holmesnak vélhetően nem tetszett, de nem nagyon tudott mit csinálni.

Visszatekintve elég érdekes, hogy Doyle szereplőjének egyértelműen Asperger-szindrómás tünetei vannak, miközben ez a pszichés zavar az akkori orvostudomány számára még teljesen ismeretlen volt. Ezt a szindrómát először az 1920-as években kezdte tárgyalni a pszichiátria, és végül 1926-ban skizoid pszichopátia néven vált ismertté. Hans Asperger osztrák gyermekorvos 1943-ban nyújtotta be a témával kapcsolatos habilitációs dolgozatát, amelyben a jelenséget autisztikus pszichopátiának nevezte el. Később róla nevezték el szindrómát.

Bár ezeket a tüneteket Doyles idejében még nem foglalták egységes diagnózisba, természetesen már akkoriban is éltek Asperger-szindrómás emberek. A tény, hogy Doyle éppen ilyennek írta le a detektívjét, arra utal, hogy a személyes környezetéből ismerhetett ilyen tünetekkel élő embereket.

Watson doktor – az orvos, aki jól bírja a szenvedést

Watson doktor karaktere első pillantásra annyira normális, hogy az már szinte unalmasnak hat a briliáns, ragyogó Holmes ellenpólusaként. Emellett függő személyiségvonások is felfedezhetők benne – Watsonnak szüksége van valakire, akihez igazodhat, aki megmondja neki, hogy mit kell tennie. Mivel azonban megfigyelőként tekint saját magára, akit teljesen lenyűgöz Holmes csillogó zsenialitása, neki semmiért sem kell felelősséget vállalnia. Inkább elfogadja a barátja hóbortjait, és saját maga háttérbe szorulását a barátságuk eszményítésével magyarázza. Nem vállal felelősséget, pusztán csak követi a bálványát, de hű marad önmagához, amikor néha kissé rosszallóan figyeli Holmest, bár közben azért végig meg van győződve annak zsenialitásáról. Ha kell, akkor mindig határozottan kiáll a barátja mellett.

James Moriarty – Holmes sötét tükörképe

James Moriarty alakjában mindjárt itt a másik aspergeres autista. Moriarty azonban destruktívabb módon kezeli a szociális korlátozottságát. Bűntényeivel egyrészt távol tartja magától az embertársait, másrészt viszont lelkes rajongótábort (más bűnözőket) gyűjt maga köré, miközben zseniális főnökükként nem kell szorosabb kapcsolatot kialakítania velük. Így biztonságban van a saját elefántcsonttornyában. Ezzel egy időben mély kötődést alakít ki Sherlock Holmesszal, aki szellemi ikertestvérének tekinthető – vagy úgy is mondhatnánk, hogy ugyanannak az éremnek a másik oldala. Holmes zsenialitása arra kényszeríti Moriartyt, hogy újból és újból átlépje a saját határait –

kettejük vészterhes összemosódása végül a Reichenbach-vízesésnél lejátszódó drámai végjátékhoz vezet. A két kapcsolatzavaros személyiség sötét kapcsolata itt teljesedik be – még ha ezt Doyle később a rajongók nyomására vissza is vonta.

Irene Adler – a távoli eszménykép

Irene Adler nehezen megragadható karakterként távoli, de zseniális eszménykép marad. Csak Holmeson keresztül látjuk, így viszont nem igazán kerülünk közel hozzá. Semmit nem tudunk róla – vajon ő maga is ugyanolyan autista, mint Holmes, vagy egyszerűen csak egy gátlástalan, emancipált nő, aki elveszi, ami kell neki? Nem igazán van fogódzónk egy pszichiátriai elemzéshez – és talán Irene éppen ezért alkalmas arra, hogy a nagy szerelem elérhetetlen, eszményített kivetítési felületévé váljon Sherlock Holmes számára.

A VILÁGIRODALOM NEGYEDIK SZAKASZA: A 20. SZÁZAD

A 20. század nagy kijózanodással járt. A két világháború, amely a korábban ünnepelt technikai újításoknak köszönhetően minden korábbi háborúnál kegyetlenebb és pusztítóbb volt, kiábrándult embereket hagyott maga után. Részben ezért is vágytak vissza annyira az egyszerűbbnek tűnő korokba.

A fejlődés ugyanakkor nem állt meg. Az emberek megtanulták, hogy szóba kell állniuk egymással, és nyilván szörnyű volt, hogy a férfiak jelentős százaléka elesett a háborúban, de így legalább a nők is megmutathatták, hogy a férfias munkákban is meg tudják állni a helyüket. És miután végre úgy-ahogy maguk mögött hagyták a háborúkat, az emberek egy ideig némiképp bizakodva nézhettek a jövőbe.

AZ ÁTVÁLTOZÁS

– a diákok rémálma

Franz Kafka tulajdonképpen elég sajnálatraméltó figura. Nagyon rosszban volt roppant szigorú apjával, egész életére megrekedt egy unalmas irodai állásban, majd hosszú betegség után korán meghalt. Az író halála után a legjobb barátja kiadott tőle néhány regénytöredéket, amelyeket ő maga semmiképpen sem akart megjelentetni. Ha mindez még nem lenne elég, a műveit évről évre kötelezővé teszik a diákok számára, és amint azt mindannyian tudjuk, a kötelező olvasmányok egyszerűen nem lehetnek jók. Különösen akkor nem, ha kissé furcsák.

Kafka művei pedig nagyon furcsák.

Az átváltozás Kafka leghosszabb – még életében megjelent – elbeszélése, és bármilyen meghökkentő, nem ebben a műben bukkan fel az író leginkább zavarba ejtő gondolata. Habár ez nyilván egyéni megítélés kérdése, de Az átváltozásban csupán arról van szó, hogy valaki átváltozik egy hatalmas rovarrá, és nem egy hosszan elhúzódó és fájdalmas kivégzés leírásáról, mint például A fegyencgyarmaton című elbeszélésében.

Már ebből is látszik, hogy Kafka összességében elég szórakoztató pasas volt. Nehéz elhinni, de Kafka emellett megrögzötten ontotta magából a szerelmes leveleket. Felice Bauer, aki hosszú éveken át a szeretője volt, olykor napi három szerelmes levelet is kapott tőle.

Tartsuk csak észben ezeket a vidám tényeket, miközben alámerülünk a Kafka-életmű komor mélységeibe.

Egy undorító féregről és a sehova sem tartozásról

Gregor Samsa egy reggel felébred, és megállapítja, hogy egy hatalmas bogárrá változott. Hogy miért és hogyan történt mindez, azt a szöveg nem magyarázza meg, de ez nem is fontos. A bogár ugyanis az elembertelenedésnek és a kirekesztettség érzésének a metaforája. Vagyis a szöveg tulajdonképpen nem a bogárról szól, csak Kafka ezt a módot választja egy hétköznapi, emberek közötti probléma ábrázolására. A bogár valami más is lehetne, ami elválasztja Gregor Samsát az embertársaitól és haszontalanná teszi a normális munkaerőpiac számára. Mert tulajdonképpen ez a történet kulcsa.

Az átváltozása előtt Gregor Samsa utazó ügynök volt. A munkája miatt gyakorlatilag nem volt semmi szabadideje, ezért csak nagyon felületes kapcsolatai voltak az embertársaival, és ezeket képtelen volt elmélyíteni. Ráadásul a főnökével is rendkívül

rossz a viszonya. Így aztán Gregornak a családjától eltekintve gyakorlatilag nincsenek szociális kapcsolatai.

Gregor Samsa azért dolgozik olyan sokat, mert az apja csődbe ment. Ahelyett, hogy ő maga új munkát keresne, inkább elzavarja a fiát melózni, hogy kifizesse az adósságait. Közben még azt sem mondja meg neki, hogy a család az általa keresett pénzből jelentős összeget félretett, és Gregor most már akár kicsivel kevesebbet is dolgozhatna.

Gregor a bogárrá változása után nyilvánvalóan nem tud tovább dolgozni. Elméletben persze többféle lehetőség is lenne rá, hogy hatalmas, értelmes bogárként pénzt keressen, például morzejelekkel interjúkat adhatna különféle újságoknak. A Samsa család azonban nyilván nem elég kreatív egy ilyesfajta megoldáshoz, és egyébként is főleg az érdekli őket, hogy az emberek ne kezdjenek el pletykálni róluk. Viszont hirtelen valahogy minden családtag talál magának valami munkát. Ráadásul még néhány szobájukat is kiadják. Vagyis Gregor önfeláldozása kétszeresen is felesleges volt.

Gregor azonban nem haragszik meg emiatt, teljesen megérti a családját, és csak saját magát hibáztatja, hogy nem tudja tovább támogatni őket és teherré vált a számukra. Egyébként is teljesen világos, hogy Gregort már a bogárrá változása előtt is mindenki lábtörlőnek nézte. Bármilyen megvetéssel és undorral viszonyul is hozzá a családja, Gregor azért érzi olyan borzalmasan magát, mert mindig láb alatt van; nem is csoda, hogy ilyen csúnyán bánnak vele, állapítja meg végül magában, hiszen végül is ez a legértelmesebb dolog, amit tehetnek. Sőt, igyekszik elbújni a nővére elől, hogy ne is kerüljön a szeme elé, amikor az ennivalót visz a szobájába.

Végül a családja kipakolja a szobájából a bútorait, amelyeket Gregor már egyébként sem használ, mivel időközben rájött, hogy sokkal nagyobb örömet okoz neki, ha igazi bogárként a falakon és a mennyezeten mászkál. Ugyanakkor egy képet meg szeretne tartani. Mivel beszéddel már nem tudja megértetni magát, ezért belekapaszkodik a falon függő képbe, ezzel viszont nagyon megijeszti az anyját. Végül megérkezik az apja, almákkal dobálja Gregort, amelyek közül egy beleragad a páncéljába és súlyosan megsebesíti.

Gregort, mindenki kapcáját, még a szülők dühkitörése sem bosszantja fel, sőt még örül is neki, hogy ettől kezdve a szülei – bizonyára lelkiismeret-furdalásból – egy kicsit mindig nyitva hagyják a szobaajtót, és így ő esténként a távolból figyelheti, ahogy összeül a családja.

Gregor csak akkor kezd el valamelyest bosszankodni, amikor egyre gyatrább ennivalót kap, és szinte már ki sem takarítják rendesen a szobáját, de csak annyit tesz, hogy passzív-agresszív módon behúzódik az egyik koszos sarokba, és arról elmélkedik, vajon mit lophatna el az éléskamrából, de aztán soha nem cselekszik. Végül beletörődik, hogy piszkos marad a szobája, amelyet a családja egyébként is egyre inkább raktárként használ.

Amikor egy este a nővére hegedül, a zene előcsalogatja Gregort a szobájából. Amikor az albérlők meglátják, reklamálni kezdenek a lakásban uralkodó szörnyű higiéniai viszonyok miatt, és nem akarják tovább fizetni a lakbért. A nővére végül erre hivatkozva kijelenti, hogy már nem tekinti a fivérének a bogarat, és hogy a családjának most már meg kell szabadulnia tőle.

Gregor magában igazat ad a testvérének, és még aznap éjjel meghal.

A többiek egy csapásra jobban érzik magukat, kivesznek egy nap szabadságot, elmennek egy közös kirándulásra, és a Gregor okozta lelki tehertől megszabadulva ismét bizakodóan tekintenek a jövőbe.

Az átváltozás a pszichiáter szemével

Az utazó ügynökként dolgozó Gregor Samsában és Kafkában az a közös, hogy egyikük sem elégedett a munkájával, és a családi kapcsolataikat sem éppen a szeretet és a ragaszkodás jellemzi. Így ebben a művében Kafka vélhetően többet árul el önmagáról, mint amennyit az ember első pillantásra gondolna. Mivel azonban most nem Kafkát fektetjük a kanapéra, hanem az általa teremtett alakokat, ezért foglalkozzunk legelőször is a főszereplővel.

Gregor Samsa, a függő-elkerülő személyiség

Az utazó ügynök Gregor Samsa feláldozza magát a családjáért és nem képes megfogalmazni a saját igényeit. Csak másokért él, és mindent meg is tesz értük – amíg végül bogárrá változik.

A büntetésre hajlamos apából kiindulva a kis Gregor csak akkor kapott bármiféle törődést, amikor úgy viselkedett, ahogy a szülei elvárták tőle. Önmagáért sohasem szerették, mert ha így lett volna, akkor az átváltozása után nemcsak együttéreztek volna vele, hanem közösen átgondolták volna, hogyan lehetne a legtöbbet kihozni ebből a helyzetből. Egy ilyen hatalmas bogárral a család a tudomány és a show-biznisz világában is szép karriert futhatott volna be. A könyvelőlelkületű családból viszont, amely nagyon félt a másságtól és a nyilvános kirekesztéstől, teljesen hiányzott az ilyesfajta kreativitás. Az ifjú Gregornak már korán meg kellett tanulnia, hogy csak akkor ér valamit, ha hozza az elvárt teljesítményt. Ebben nagyon fontos mozgatórugónak számított a visszautasítástól való félelem, amelynek révén a szülei uralkodtak rajta. Bogárként már csak azt látták benne, hogy szégyent hoz a családra, és ezért el kell rejteni az emberek elől – Gregor így már nem tudta hozni az elvárt teljesítményt. Vélhetően akkor is ugyanilyen szégyenkezve rejtegették volna mások elől, ha egy baleset folytán nyomorékká válik vagy valami pszichés betegsége alakul ki. Ami nem illik a képbe, azt előbb elrejtik, aztán kihajítják a szemétbe. Az apja megsebesíti, az anyja elhanyagolja, és még a nővére is a halálát kívánja. Gregor végül éppen ebbe pusztul

bele – a családtagok nagy megkönnyebbülésére. Mivel Gregor nem egy szeretett családtag volt, hanem csak egy bizonyos funkciót töltött be, ezért meg sem gyászolják.

Kafka tudatosan ezt a módot választja annak bemutatására, milyen durván bánik egy család a leggyengébb tagjával. Ha belegondolunk, mikor írta Kafka Az átváltozást, és hogy éppen ekkor jelentek meg Alfred Hoche és Karl Binding Die Freigabe der Vernichtung lebensunwerten Lebens (Az életre méltatlan élet kioltásának jóváhagyása) címen kiadott írásai, amelyekben az orvos Hoche és a jogász Binding az „üres emberhüvelyek" – vagyis a gazdasági értéket termelni képtelen szellemi és testi fogyatékosok – meggyilkolását hirdeti, akkor nyilvánvalóvá válik, mennyire időszerű volt az elbeszélés az adott kontextusban, és hogy mennyire szokványosan viselkedett Gregor családja. Alig tizenöt évvel később a szülők már minden gond nélkül megszabadulhattak a fogyatékos gyermekeiktől, mivel a nácik köztudottan nemcsak zsidókat küldtek megsemmisítőtáborokba, hanem mindenki mást is, aki nem illett bele a fajelméletükbe. Ezrével ölték meg a beteg vagy fogyatékos német néptársakat a különleges, gyilkolásra szakosodott intézetekben. Legjobb esetben csak sterilizálták őket.

Gregor Samsa egyfajta prófétai jóslatként a szemétbe való bogár alakját ölti magára, még inkább megkönnyítve a környezete számára, hogy megszabaduljon tőle, mivel így már semmi emberi nincs benne. A két világháború közötti eldurvult világban már senkit sem érdekelnek a bogárpáncél alatti, valódi emberi érzések.

Így Gregor Samsa e kegyetlen időszak valamennyi olyan néma áldozatát képviseli, akik feláldozták magukat másokért, ellenben semmi segítségre vagy szeretetre nem számíthattak.

Gregor Samsa családja a pszichiáter szemével

Ha szemügyre vesszük Gregor szüleit és a húgát, akkor nyilvánvalóan látszik, hogy egyikük sem képes a szeretetre. Mindannyian önzők és csak saját magukra gondolnak – Gregor viszont nem ilyen. A családtagokban nincs részvét az átváltozott fiúval és testvérrel szemben. Itt felvetődik a kérdés, hogy ez vajon mindig így volt-e, vagy esetleg minden empátiájukat felemésztette, hogy valamiképpen átvészeljék az első világháborút és az azt követő nehéz éveket. Sok olyan ember van, akikből egyszer csak kivész az empátia, és a nehéz idők következményeit az elbeszélés rögtön a mű elején meg is említi, az apa ugyanis súlyosan eladósodott.

Erre a nemzedékre jellemző, hogy még a saját vérével szemben sem nagyon mutatott empátiát, és emiatt sodródott ismét bele egy újabb hatalmas háborúba. E nemzedék tagjai úgy érezték, hogy valahogy mindig kibabráltak velük, és mindig kívül keresték a hibát. Így nézve Az átváltozás még ma is roppant időszerű mű – mivel napjainkban is egyre nő azoknak a száma, akik úgy érzik, mindig csak kibabrálnak velük, és emiatt elveszítik minden empátiájukat.

ELFÚJTA A SZÉL

– kommunikációs zavarok az amerikai polgárháborúban

Margaret Mitchell, az Elfújta a szél szerzője az amerikai polgárháborúról szóló történeteken nőtt fel, amelyeket idősebb rokonai meséltek neki. Azt egyébként csak tíz-éves korában tudta meg, hogy a déliek elveszítették ezt a háborút. Amilyen szívesen meséltek neki a polgárháborús veteránok az egyes ütközetekről, annyira kevéssé akarták beismerni, hogy végül vereséget szenvedtek.

Különösen azok az elbeszélések tettek nagy hatást Mitchellre, amelyeket az anyja mesélt neki William Tecumseh Sherman déli hadjáratáról. 1864-ben az északiak tábornoka az embereivel messze benyomult a déliek területére, és közben nemcsak a katonai létesítményeket rombolta szét, hanem a gyárakat, az infrastruktúrát és a polgári személyek tulajdonát is, ami végső soron hozzájárult a konföderáció vereségéhez. Az anyja megmutatta a kis Margaretnek azt a kandallót, amely a lerombolt házból egyedül megmaradt. Emellett azt is elmagyarázta neki, hogy délen az emberek egy olyan világban éltek, ahol biztonságban érezték magukat, és ez a világ hirtelen romba dőlt körülöttük. Egyszer majd az ő világa is romba dől, mondta az anyja a későbbi írónőnek, úgyhogy mindenre fel kell készülnie.

Mindezek után nem is csoda, hogy a regényében Margaret Mitchell pontosan ezt a témát dolgozta fel.

Mitchell mindemellett a saját korához képest nagyon nyitottan viszonyult a szerelemhez és a szexualitáshoz. Még az is előfordult, hogy egyszerre öt vőlegénye volt (és állította, hogy egyiküknek sem hazudott semmit). Bár, aki elolvassa az Elfújta a szél című alkotást, az ezen sem nagyon csodálkozik.

Egy nőről, aki kissé szokatlan okokból akar férjhez menni

A regény női főszereplője, Scarlett O'Hara egy sikeres ír bevándorló lánya, akinek Georgia államban van ültetvénye. Bár nem túl csinos, más módon sikerül az ujjai köré csavarni a férfiakat. Az egyik hódolója Ashley Wilkes. Amikor Scarlett szerelmet vall a férfinak, akkor az is beismeri, hogy érez ugyan valamit iránta, de úgy gondolja, a nő túl temperamentumos ahhoz, hogy boldog házasságban élhessenek egymással. Így Wilkes inkább Melanie Hamiltont szeretné feleségül venni. Scarlett ezen nagyon feldühödik, igazolva a férfi meglátásait.

A beszélgetésüket kihallgatja egy jómódú család fekete bárónya, egy bizonyos Rhett Butler, aki gyorsan gratulál is Scarlettnek a szenvedélyességéhez. Erre a nő rá is nagyon dühös lesz. Rhettnek azonban, Ashley-vel ellentétben, szemlátomást nagyon tetszik az ilyesmi, ezzel kezdetét veszi egy hosszú románc.

Igaz, Scarlett puszta dacból először Melanie fivérének házassági ajánlatát fogadja el. Egy kicsit olyan az egész, mint amikor az embert tinédzserként kikosarazzák, mire egyből mással kezd el kavarni, csakhogy ez jóval súlyosabb következményekkel jár.

A nő szerencséjére azonban nem sokkal később elkezdődik a polgárháború, és még mielőtt Scarlett megbánhatná a dacból kötött házasságát, a férje egy katonai táborban tüdőgyulladásban meghal. A házasságából rámarad egy gyerek, akihez nem igazán kötődik, és az a terhes kötelesség, hogy meg kell gyászolnia az elhunyt férjét, amihez az égvilágon semmi kedve.

Abban a reményben, hogy viszontláthatja Ashley-t, Scarlett Atlantába költözik a sógornőjéhez. Az atlantai varrókörökben már a déli hadsereg elkötelezett támogatójaként látjuk viszont. Egy jótékonysági bálon találkozik Rhett Butlerrel, aki az északiak blokádját kijátszva, csempészüzletekből alaposan meggazdagodott, most pedig egy nagyobb összeget is felajánl, hogy táncolhasson a nővel. Ez kész botrány, hiszen Scarlett özvegyként még mindig feketében jár.

1863 karácsonyán aztán rövid időre Ashley is hazatér a háborúból, Melanie pedig várandós lesz az első gyerekükkel.

1864 szeptemberében, amikor Melanie a gyermekével vajúdik, Atlantát három oldalról ostrom alá veszik, és minden rendelkezésre álló orvos a sebesült katonák ellátásán dolgozik. Egyedül Scarlett van ott Melanie mellett, hogy segítsen neki a szülésnél. Eleinte fogalma sincs, mit csináljon, végül mégis egész jól elboldogul, így az anya és a gyereke is épen és egészségesen túléli a szülést. Egyébként ezzel egy időben a déli hadsereg elveszíti az Atlantáért folyó harcot, majd a déliekre jellemző dacból felgyújtja a várost, és otthagyja az északi hadseregnek.

Scarlett előkeríti Rhett Butlert, és kikönyörgi tőle, hogy vigye el őket Melanie-val, a gyerekeikkel és egy fiatal rabszolgalánnyal együtt az apja ültetvényére. Ezt Butler meg is teszi, de aztán a háborút addig teljes értelmetlenségnek tartó férfi félúton hősiességi rohamot kap, és úgy dönt, hogy belép a déli hadseregbe. Scarlett az út hátralévő részét egyedül teszi meg a kis csapatával.

A szülői ültetvényen nem állnak jól a dolgok. Scarlett anyja időközben meghalt, a lánytestvérei pedig tífuszosok lettek. Az apja beleőrült a gyászba. Az ültetvény összes rabszolgája elszökött, a gyapotkészletüket az északi katonák felgyújtották, és gyakorlatilag nincs mit enniük.

Scarlett elkeseredetten küzd a család túléléséért, és közben saját kezűleg lelő egy katonát, aki szemet vetett a tulajdonukra. Azt mindenesetre nem lehet mondani rá, hogy teszetosza és határozatlan lett volna. Melanie is bátran kiáll a kényszer szülte kis közösségükért, és ha Scarlett nem sóvárogna még mindig Melanie férje után, akkor a két nő akár a kemény csajok társaságát is megalapíthatta volna. Egyébként az irodalomban annyi nagyszerű férfibarátságról olvasni, miközben a nők közötti barátságok jóval ritkábbak, és a férfiak általában azokat is jól szétrombolják.

Pontosan ez történt akkor is, amikor Ashley hazatér a háborúból.

Lassan valamelyest javul a helyzet, de a déli államoknak magas adókat kell fizetniük. Scarlett Atlantába utazik, hogy pénzt kérjen Rhett Butlertől, mivel ő az egyetlen gazdag ismerőse. A férfi viszont most börtönben ül, és éppen arra vár, hogy felakasszák, így nem fér hozzá a pénzéhez. Ezt Rhett egyébiránt csak azután árulja el neki, hogy Scarlett már megtette a kétes ajánlatait a férfinak a pénzéért cserébe. Scarlett dühbe jön, mivel nagyon kínosan érinti az ügy, és ismét jól összevesznek. Azért az mégsem járja, hogy egy románc ilyen egyszerű véget érjen.

Ehelyett Scarlett találkozik Frank Kennedyvel, a húga vőlegényével, akiről gyorsan kiderül, hogy tele van pénzzel. Mivel azonban Scarlett biztos benne, hogy a húga az esküvő után rögtön elmenne a férfival és cserben hagyná a saját családját, ezért azt hazudja, hogy a húga egyáltalán nem is akar hozzámenni, a férfi pedig nem tud ellenállni Scarlett csábításának. Nem sokkal később már egy párt alkotnak, és Scarlettnek Frank Kennedy segítségével sikerül befizetnie az adót. Scarlett legalább abban a tekintetben fejlődött egy kicsit, hogy miért ment hozzá valakihez.

Scarlett emellett többé-kevésbé átveszi Kennedy üzleteit (többek között egy fűrészmalmot), és meglehetősen gátlástalan üzleti húzásokkal felfuttatja azokat, amíg végül másodszor is teherbe esik. A szegény férj azt sem tudja, hol áll a feje, és reménykedve várja, hogy a terhesség következtében a felesége lenyugodjon egy kissé.

Amikor híre megy, hogy a felszabadított rabszolgák Atlanta külvárosában fehér nőket erőszakolnak meg, Kennedy az ekkor alapított Ku-Klux-Klan tagjaként felkerekedik, hogy bosszút álljon. De közben meghal. Ezzel Scarlett egy rövid házasság után a második férjét is elveszíti. E tekintetben valahogy nincs szerencséje.

Amikor a koporsó mellett az elhunyt férjét siratja, egyszer csak felbukkan a kivégzést valahogy megúszó Rhett Butler, hogy megvigasztalja. És a férfi végre bevallja neki, hogy mindig is szerette. Erre végül is csak 47 fejezetet kellett várni.

Scarlett erre azt válaszolja, hogy nem szereti a férfit, és nem szeretne még egyszer férjhez menni. Egy szenvedélyes csók viszont megváltoztatja a véleményét, és arról is gondoskodik, hogy végérvényesen a Frank Kennedyvel kötött frigy maradjon a legértelmesebb házassága.

Scarlett ezzel belecsöppen a férfi fényűző életébe, és így egy darabig nincs is ideje megbánni a döntését. Emellett egy harmadik gyereket is a világra hoz, ezúttal egy kislányt, akit Rhett Butler imád és elkényeztet, de aki Scarlett számára ugyanolyan keveset jelent, mint a másik két gyermeke.

Eközben a nő rábeszéli Ashley-t, hogy vegye át tőle a fűrészmalom igazgatását. Scarlettnak még mindig Ashley az igazi nagy szerelme, és egy beszélgetésből a nő arra következtet, hogy a férfi viszonozza az érzelmeit. Nyilvánvalóan nagyon nehezére esik összeegyeztetni a világképével, hogy egy férfi visszautasíthatja.

Ezáltal viszont egyre inkább eltávolodik Rhett Butlertől.

Amikor egy alkalommal a régi szép időkről beszélgetnek Ashley-vel, Scarlett elsírja magát, a férfi pedig megvigasztalja. A férfi lánytestvére meglátja őket, és pletykálni kezd róluk, hogy viszonyuk van egymással. Melanie, az egyetlen szereplő az egész regényben, aki tényleg minden tőle telhetőt megtesz, hogy egy nagyszerű nőbarátság egyik tagjaként kerüljön be az irodalomtörténetbe, hallani sem akar az egészről.

Rhett ugyanakkor felül a pletykáknak, majd egy heves veszekedés következik, amelynek a végén a férfi még egyszer szerelmet vall a nőnek. A kapcsolatuk azonban ekkor már végérvényesen megromlott. Amikor Scarlett ismét várandós lesz, a férje megkérdezi tőle, hogy nem Ashley-től van-e a gyerek. Egy újabb veszekedés végén a nő legurul a lépcsőn és elvetél. Rhettnek borzalmas lelkiismeret-furdalása támad.

A házasságuk csak ezek után lesz valamivel jobb. Scarlett rájön, hogy ő is érez valamit a férje iránt, és igyekeznek jobban kijönni egymással.

Csakhogy ekkor meghal a közös lányuk. Majd nem sokkal később egy újabb szülés közben Melanie is meghal, és vele együtt Scarlett utolsó esélye is elvész, hogy igazi barátnőt találjon magának. Így mégsem jön össze az irodalom nagy női barátsága.

Rhett felszólítja Scarlettet, hogy hagyja ott, és menjen el Ashley-hez, a nagy szerelméhez, Scarlett azonban végre rájön, hogy a férjét akarja. Mint ebben a regényben minden, ez is tényleg jó sokáig tartott. Rhett ízlésének mindenesetre egy kissé túl sokáig, a férfi ugyanis közli Scarlett-tal, hogy a szerelme már teljesen megkopott. A férfi odébb áll, hogy túl tudjon lépni a kislánya halálán, és így nyitott marad, hogy esetleg később sikerül-e megmenteni a házasságukat. Scarlett elmereng a Tarához fűződő emlékein: az ültetvényen, amelyért egész idő alatt harcolt. Azt legalább sikerült megtartania.

Az Elfújta a szél a pszichiáter szemével

Már a regény keletkezéstörténete is izgalmas – a műben ugyanis az írónő a saját élettörténetének egyes elemeit dolgozza fel: a családját ért hatalmas veszteséget és szenvedést, de azt is, hogy képtelenek voltak beszélni az elveszített háborúról, és a rettegést, hogy bármikor mindenüket elveszíthetik. A saját világképét és a férfiakhoz való viszonyulását is kissé eltúlozva ábrázolja. Mitchell Scarlett és Melanie alakjaiban feltehetőleg önmaga két énjét formálhatta meg – a vad, gátlástalan Scarlettet, és a kiegyensúlyozottságra törekvő, okos Melanie-t. E két oldalnak a szembeállításából jól látszik, milyen küzdelem dúlhatott az írónő lelkében – mivel Scarlett és Melanie végső soron barátnők, még ha ezt Scarlett nem is mindig akarja bevallani. Melanie azonban – okosabbik félként – mindig emlékezteti Scarlettet a barátságukra, és alapvetően nem is kell csalódnia benne.

Ezzel mindjárt meg is érkeztünk a regény jellemeihez, és most szép sorban ki is elemezzük őket.

Scarlett O'Hara – a nő, aki meg akarja kapni, amire vágyik, de nem mindent kaphat meg

Scarlett a történet kezdetén egy elkényeztetett fiatal nő, aki csak a szenvedélyeinek él. Mindent megkap, amire vágyik – egyetlen kivétellel, és ez a kivétel Ashley Wilkes. Ahogy azonban az életben már csak lenni szokott, ami csak úgy az ölébe hullik, azt Scarlett, akinek soha semmiért nem kellett megharcolnia, egyszerűen semmire nem becsüli. Ő azért epekedik, amit nem kaphat meg. Így vadul vágyakozni kezd Ashley után. Nem, mintha szeretné, de ő az egyetlen, akit nem kaphat meg, és a férfi ezért különösen vonzónak és értékesnek tűnik számára. Scarlettnek fogalma sincs az igaz szerelemről.

Mivel egy védelmező, biztonságot nyújtó szülői házban nő fel, ezért kimeríthetetlen tartalékokkal és roppant egészséges önbizalommal rendelkezik. Amit eltervez, azt általában véghez is viszi – az egyetlen nagy kivételt Ashley megszerzése jelenti, aki annál érdekesebbé válik számára, minél távolabb kerül tőle.

Scarlettnek csak egyetlen igazi nagy szerelme van, amely az egész jellemfejlődését végigkíséri – ez pedig a családi ültetvény, az imádott Tara, amelyet a nő többször is megóv a pusztulástól és megsemmisüléstől. Taráért minden erejét képes mozgósítani, férjhez megy, harcol, hazudik, hízeleg, sőt egyszer még embert is öl érte. Ebben találjuk meg Scarlett életének igazi szenvedélyét, ami nem is egy emberre vonatkozik, hanem egy eszményre. Bizonyos értelemben Tara is hasonlít Ashley-hez – Ashley férfiként teljesen közömbös számára, ő csak egy elérhetetlen képbe szerelmes. Ha megkapta volna a férfit, akkor feltehetően egy boldogtalan házasság foglyává válik. Ezt Ashley már a történet legelején egészen tárgyilagosan látta. Ashley-nek, aki egyébként inkább gyenge és érzékeny, egy olyan nőre van szüksége, aki megóvja ezt az érzékenységet.

Végül nincs olyan férfi, aki hosszabb ideig képes lenne elviselni Scarlettet – egyszer még Rhett Butler szerelme is kifárad. Még ő sem bír Scarlett-tel, aki csak birtokolni akar, és egyáltalán nem képes szeretni. Scarlett felemészti a férfi szerelmét, míg végül semmi sem marad belőle, és Rhett Butler megtört emberként odébbáll – megfosztva a nagy szerelem illúziójától, és teljesen lesújtva az imádott kislánya halála miatt, amin Scarlett sokkal könnyebben túlteszi magát, mivel a gyerekei sohasem érintették meg igazán a lelkét.

Itt az a kérdés is felvetődik, hogy nincsenek-e esetleg Scarlettnek pszichopata vonásai, mivel egyfolytában csak az izgalmat és a kalandot keresi, közben képtelen bármiféle mélyebb érzelemre, és egyáltalán nincsenek gátlásai. Úgy használja az embereket, mintha azok sakkfigurák lennének – gondoljunk csak a húgára, akinek lenyúlja a vőlegényét, mivel ezt diktálja az érdeke. Az elhunyt férjét sem igazán gyászolja meg – minek is tenné. Az özvegyi létet már az első, szerelem nélküli házasságából ismeri. A gátlástalansága miatt ugyanakkor sikeres, és végül meg tudja menteni az ültetvényt. A nagy szerelem azonban nem adatik meg neki – méghozzá nem azért, mert ő maga teszi azt tönkre, hanem mert alapvetően fogalma sincs róla, hogyan

kell szeretni valakit. Ehhez hiányzik belőle az empátia, a lehetőség, hogy hátralépjen egy lépést, és elgondolkozzon rajta, hogy vajon mit érezhet a másik. Lehetséges, hogy ebben egy kissé a neveltetése is hibás – Scarlett egy rabszolgatartó házban nőtt fel, ahol az empátia inkább hátrányt jelentett. Aki elkezdi beleképzelni magát más emberek helyzetébe és érzéseibe, az nem tarthat tovább rabszolgákat. Scarlettből férfiként híres hős lehetett volna, hiszen minden férfias erényt egyesít magában. Nőként viszont sehogy sem illik a képbe.

Ashley Wilkes – tutyimutyi alak

Ashley nagyon érzékeny, labilis jellem. Senkit sem szeretne megbántani és megsérteni, ezért kerüli a világos beszédet. Gyűlöli a konfliktusokat és kitér a viták elől. Mindenben Scarlett ellentéte. Összességében a fejlődése is egy drága szobanövényre emlékeztet, amelyet nagyon óvatosan, a használati utasításnak megfelelően kell locsolni és tápoldatozni, nehogy kinyiffanjon. Ashley nagy erőssége, hogy ezt ő maga is tudja, és éppen ezért utasítja vissza Scarlettet – és bármilyen tapintatosan teszi mindezt, a nő mégis dühbe gurul. Ezért Ashley később roppant óvatossá válik, nem mondja meg világosan Scarlettnek, hogy mit akar, és finomkodásával téves értelmezési lehetőségeket kínál a nőnek. Ashley függő és ragaszkodó személyiségvonásokat egyesít magában. Fél a visszautasítástól és a konfliktusoktól, ugyanakkor az is nehézséget okoz neki, hogy önállóan hozzon meg bizonyos döntéseket. Inkább másra bízza a dolgokat. Egyfelől ugyan nagyszerűen kiegészíthetnék egymást Scarlett-tal, ha csak a férfi döntésképtelenségéről lenne szó, de mivel Ashley senkinek sem akar a tyúkszemére lépni, és mindig igyekszik diplomatikusan fogalmazni, ezért halálosan szégyellné magát egy olyan feleség mellett, mint Scarlett. Jellemként elég érett hozzá, hogy felismerje a hiányosságait, és kiválassza magának a megfelelő asszonyt – Melanie Hamiltont.

Melanie – az erős nő, aki mindig diplomatikus és visszafogott

Melanie Hamilton eleinte egy gyenge, klasszikus nőnek tűnhet, akit Ashley csak azért vesz feleségül, mert nagyon tart Scarlett-től. Ha alaposabban szemügyre vesszük, akkor azonban világossá válik, hogy Melanie erősebb Scarlettnél – mivel utóbbival ellentétben Melanie kezdettől fogva tudja, hogy mit akar, és ahhoz is elég ügyes, hogy a céljait olyan eszközökkel érje el, amelyeket egy társasági életben is megbecsült hölgytől elvárnak. Mindig kedves és segítőkész, nem fecseg összevissza, egyfolytában az egyensúlyt keresi, és ki akarja békíteni egymással az embereket. Scarlettban a pozitív tulajdonságokat látja meg, amelyekkel gyakran maga Scarlett sincs tisztában, és megbízik benne. Egy pillanatra sem lesz féltékeny, nem fél, hogy Scarlett lecsaphatná a kezéről a férjét, mivel elég jól ismeri az embereket ahhoz, hogy felfogja, Scarlettet csak Ashley elérhetetlen eszményképe érdekli. Az a veszély sohasem fenyegette, hogy Ashley

és Scarlett valóban házasságtörést követnének el. Melanie a férjében is megbízik, mivel ismeri Ashley-t. Ez a bizalom – amely nem naivitásból, hanem mély emberismeretből táplálkozik – nagy erőssége a nőnek, ami a regény előrehaladtával mutatkozik meg előttünk teljes nagyságában. Mivel Melanie csalhatatlan érzékkel felismeri az emberek indítékait, ezért nem hisz a rosszindulatú pletykáknak, és minden emberben képes meglátni a jót. A Scarlettből hiányzó empátia Melanie-ban szinte már emberfölötti mennyiségben van jelen. Ez segíti abban, hogy minden viszontagság ellenére is elégedetten és boldogan élhesse az életét. Megelégszik azzal, amije van, nem kell az állhatatlan Scarletthez hasonlóan mindig új kihívásokat keresnie. Elfogadja önmagát olyannak, amilyen, és ez olyasvalami, amire Scarlett egyszerűen képtelen. Tud szeretni: szereti a férjét, a gyerekét, még Scarlettet és a barátság szintjén Rhettet is. Végső soron Melanie a legérettebb és legnormálisabb jellem ebben az érdekes szereplőkavalkádban. Akár pszichiáternek is állhatna.

Rhett Butler – a sebezhető rámenős fazon

Első pillantásra úgy tűnik, mintha Rhett Butler Scarlett férfi megfelelője lenne, de ez nem így van. Rhett rendelkezik azokkal a tulajdonságokkal, amelyekkel Scarlett nem. Van benne empátia, és képes szeretni. Vagyis Rhett ugyan egy szenvedélyes, temperamentumos férfi, de nem csak Scarlettet szereti, akiben eleinte mintha lelki rokonra lelt volna, amíg rá nem jön, hogy a nő képtelen viszonozni a szerelmét. Rhett a kislányát is imádja, ahogy Scarlett első házasságából született gyermekeinek is szerető apja. Törődik a családtagjaival és valódi kapcsolatot alakít ki velük. Végül is éppen ettől válik olyan sebezhetővé. Scarlett támadásait ki tudja védeni, de a lánya halála nagyon megviseli. Legalább ennyire megviseli, hogy Scarlett vele ellentétben nem gyászolja meg a gyereket, hiszen nem is szerette úgy, mint ő, ahogy igazából egyik gyerekét sem szerette. Közös lányuk, Bonnie halála döbbenti rá a férfit, hogy csak beképzelt magának valamit, hogy csak egy Scarlett-képbe volt szerelmes, pontosan úgy, ahogy Scarlett is csak Ashley idealizált alakjába szeretett bele. Rhett azt hitte, hogy a szenvedélyes Scarlettben egy ugyanolyan szenvedélyes szeretőre talál majd, aki bármire képes, csak hogy ott lehessen szerelme mellett. Bizonyos módon még a nő Ashley iránti rajongásának is bedőlt, és szerelemnek hitte a nő érzelmeit, ami miatt még féltékenykedni is kezdett. Melanie-től eltérően, aki nyugodtan és higgadtan az ösztöneire hagyatkozott, Rhett a saját szenvedélyének foglyává válik, amely felkavarja az érzéseit és megakadályozza, hogy világosan gondolkozzon.

Végül azt mondja, hogy a történtek felemésztették a szerelmét. Pedig talán az lett volna az igazi válasz, hogy végre levette a rózsaszín szemüvegét, és ráismert az igazi Scarlettre – arra a szegény, szerencsétlen lélekre, aki őrülten vágyódik a szerelem után, miközben képtelen bárkit is szeretni, és ezért inkább elérhetetlen célokra pazarolja az erejét.

Miért nem lehet igazi folytatást írni az Elfújta a szélhez?

Margaret Mitchell nem akarta, hogy a könyvének legyen folytatása. Sajnos az örökösei nem tartották magukat ehhez a kéréshez, így a regénynek két különböző szerzőtől két folytatása is született – egy Scarlettről, egy pedig Rhettről, amelyek a Scarlett, illetőleg a Rhett címet kapták.

Rhett Butler egy roppant szenvedélyes, hatalmas szívvel megáldott, ugyanakkor teljesen normális ember. A hatalmas szívét elrejti, hogy ne sebezzék meg. Scarlett mégis súlyosan megsebezi, hogy utána egy újabb elérhetetlen eszményképet kreáljon belőle magának. Amikor a férfi már hallani sem akar róla, Scarlett eldönti, hogy visszahódítja, és ezzel véget is ér a regény. Scarlett előtt ismét ott lebeg egy elérhetetlen cél, most ugyanúgy üldözheti Rhettet, mint egykoron Ashley-t, annak a tudatában, hogy a férfi úgysem lesz soha többé hajlandó szóba állni vele.

Rhett pedig – Ashley-hez hasonlóan – soha többé nem is áll szóba vele, mivel a történtek nemcsak a szerelmét emésztették fel, de már azt is tudja, hogy nem várhat szerelmet a nőtől, pedig óriási szüksége lenne rá, hiszen a kislánya halála nagyon megviselte. Mitchell éppen ezért nem akart folytatást a regényhez – mivel nem lehet azzal folytatni, hogy Rhett és Scarlett ismét összejönnek. Scarlett olyan, amilyen – érdekes, vad, és közben teljesen alkalmatlan bármiféle kapcsolatra. Scarlett a birtokáért él, amelyhez minden különösebb veszély nélkül kötődhet. Az emberek csak díszletet jelentenek számára, csak bizonyos távolságból képes elviselni őket, aki közelebb kerül hozzá, azt elpusztítja. Ez különbözteti meg Scarlettet az összes többi szereplőtől. Minden olyan kísérlet, amely meg akarná változtatni, kiölné belőle azt a csak rá jellemző lendületességet, amely olyan lenyűgözővé teszi. Az a nő már nem Scarlett lenne többé – ezért is lettek olyan jelentéktelen művek a regény mások által írt folytatásai, mivel azok már nem Scarlett valódi történetei. Az ő története a szerelem elérhetetlen eszményképe utáni örök vágyódásban ér véget, és mindig el kell pusztulnia, amint megvalósulhatna.

HARISNYÁS PIPPI

– a pimasz kislány a szomszédból

Harisnyás Pippi egy olyan sikertörténet, amelyben kezdetben szinte senki sem hitt. Astrid Lindgren eredetileg ugyanis egyáltalán nem akart író lenni, de a kislánya kitalálta a Harisnyás Pippi nevet, és azzal nyaggatta az anyját, hogy meséljen neki róla. Így aztán Lindgren, ahogy az egy jó anyához illik, kitalált a kislányának egy saját mesét.

Három évvel később, amikor Astrid Lindgren kificamított bokával kénytelen volt otthon maradni, leírta a kislányának mesélt történetet, és elküldte a kéziratot a svéd Bonnier könyvkiadónak. A kiadó elutasította.

Harisnyás Pippi kalandjai végül csak egy esztendővel később, 1945-ben jelentek meg a Rabén & Sjögren Kiadónál.

A kéziratot Németországban is elutasították néhányszor, míg az Oetinger Kiadó 1949-ben végül érdeklődést mutatott iránta. Ezzel a könyv Németországban közvetlenül a háború utáni években robbant be a piacra, épp azután, hogy a háborúban a férfiak közül sokan elestek vagy hadifogságba kerültek. Így a nőkre maradt, hogy eltakarítsák a férfiak okozta káoszt, aminek következtében a nők önértékelése óriásit fejlődött, és az önbizalmuk is jelentősen megnőtt. Ebbe a képbe pedig nagyon jól beleillett Pippi, aki új példaképet jelentett a lányok számára. Azóta már több nemzedék is felnőtt Pippi történetein. Újabban, mióta egy képviselő a német szövetségi gyűlésben is elénekelte a film címdalát, és kihúzták a néger szót az újabb kiadásokból, amitől minden második ember dührohamot kapott, a történet már nem számít annyira menőnek, és végérvényesen kezdi elveszíteni korábbi népszerűségét.

A hosszú nevű lány, akinek mindenki kívülről fújja a nevét

Ha valaki Harisnyás Pippiről ír, akkor egyfajta hagyomány, hogy legalább egyszer felsorolja a kislány összes nevét, mintegy bizonyítva, hogy teljesen képben van a témát illetően. Ezt mi most nem tesszük meg. Inkább megkérjük az olvasóinkat, hogy szánjanak rá egy percet és nosztalgiázzanak egy kicsit, hátha sikerül felidézniük Harisnyás Pippi teljes nevét.

Addig mi gyorsan összefoglaljuk a történetet azok számára, akik esetleg a Holdon töltötték a gyermekkorukat.

Két kisgyerek, Thomas és Annika élete meglehetősen unalmasan csordogál, amíg be nem költözik a szomszéd házba egy nagyon furcsa, vörös hajú és szeplős kislány, Harisnyás Pippi. Nem elég, hogy egyedül él egy kismajom (a könyvben a filmtől eltérően egy cerkófmajomról van szó) és egy ló társaságában, egy jottányit sem törődik

a társadalmi elvárásokkal, és van egy nagy bőröndnyi aranypénze, ami pénzügyi függetlenséget biztosít számára.

Saját elmondása szerint az apja hajóskapitány a déli tengereken, ő maga is sok hajóútjára elkísérte az apját, aki aztán eltűnt valahol az óceán közepén. Pippi szerint egyébként az apjának biztosan sikerült kiúsznia valamelyik szigetre, ahol király lett.

A tengeren töltött évek miatt Pippi egyáltalán nincs tisztában számos, mások számára teljesen nyilvánvaló, hétköznapi szokással. Gyakran ő maga is azzal indokolja a viselkedését, hogy amit tett, az a világ más részein teljesen normális dolog.

Thomast és Annikát teljesen lenyűgözi a szeplős kislány, és így hármasban hamarosan különféle kalandokban lesz részük, amelyekkel kis híján az őrületbe kergetik a felnőtteket. Eközben Pippi egyébként nagyon vigyáz a két kis barátjára, nehogy valami bajuk essen, és e tekintetben összességében meglepően felelősségteljesen viselkedik, pedig egyébként igen furcsa dolgokat művel. Ezt a végén még Thomas és Annika édesanyja is kénytelen belátni.

A második kötetben felbukkan Pippi apukája is, aki időközben tényleg egy kis óceániai sziget királya lett, és magával szeretné vinni a kislányát az országába. Pippi viszont úgy dönt, hogy inkább Thomasszal és Annikával marad.

A harmadik kötetben a három gyerek meglátogatja Pippi apukáját a szigetén, Pippit a bennszülöttek Pippilotta hercegnőként nagy ünnepléssel fogadják, és a három jóbarát a bennszülött gyerekeket is ráveszi mindenféle őrültségekre.

Pippinek időnként meggyűlik a baja a hivatalokkal és egyes felnőttekkel, akik úgy gondolják, hogy gyerekként nem lenne szabad egyedül élnie, de a kislánynak minden alkalommal sikerül megvédenie magát.

Így Pippi olyan életet él, amilyenről minden gyerek álmodik. Nincsenek körülötte felnőttek, akik bármit megtilthatnának neki, és azt csinál, amit csak akar. Az aranypénzéből akár még egy lovat is vehet magának. Ugyanakkor egész jól kézben tartja az életét, így az szokatlan életmódja ellenére sem fullad teljes káoszba. Nyilvánvalóan rendesen ellátja a háziállatait, és a legszükségesebb házimunkákat is el tudja végezni. Még ha ez néha azt is jelenti, hogy az edényeket az étkezés után egyszerűen kidobja a szemétbe, ahelyett hogy szépen elmosogatná azokat. Akinek egy bőröndnyi aranypénze van, ezt bizonyára megengedheti magának. Így Harisnyás Pippi a gyermeki káosz és a működőképes önállóság tökéletes keveréke, csak a bevett társadalmi szokásoknak nem nagyon akar megfelelni.

A rasszizmus kérdése, avagy miért nem maradnak a dolgok örökké időszerűek

Néhány évvel ezelőtt nagy felháborodást váltott ki, amikor az Oetinger Kiadó vette a bátorságot, és a Harisnyás Pippi új kiadásából kitörölte a néger szót, a négerek királyát

pedig átkeresztelte a déltengerek királyára. Meg kellene őrizni a mű integritását, és tiszteletben kellene tartani az írónő kívánságát, aki nem akart ilyesféle változtatásokat a művében – érveltek a döntés bírálói. A szülők az esti meseolvasás közben simán elmagyarázhatnák a gyerekeiknek, hogy ez a szó napjainkban már elavult.

Az esti mesét ne kelljen már polkorrekt kiselőadássá változtatni – mondták a változtatás támogatói.

Ez az egyetlen szóról szóló óriási vita tulajdonképpen elvéti a tényleges problémát. Időközben ugyanis az európaiak kénytelenek voltak megbarátkozni a megdöbbentő felismeréssel, hogy fehér bőrű emberként valaki nem vetődhet csak úgy partra egy déltengeri szigeten, hogy ott automatikusan király legyen. Elképesztő ugyan, de az ott élő emberek, bár nem felelnek meg teljesen a civilizációval kapcsolatos európai elképzeléseknek, mégis úgy gondolják, hogy teljesen jól el tudják kormányozni magukat. Az elmúlt évtizedekben sokan azt is elég egyértelművé tették, hogy szívesen lemondanának a „nyugati bölcsességről" és a különféle demokrácia exportálási kísérletekről, és elkeseredetten harcoltak, hogy végre a saját útjukat járhassák.

A Harisnyás Pippiben ugyanakkor benne van, hogy Pippi apukája csak azért, mert fehér bőrű, különösképpen alkalmas arra, hogy a sötét bőrű emberek királya legyen (még ha Astrid Lindgren Karl Mayhoz hasonlóan bizonyára nem szándékosan próbálta az ilyen gondolatokat népszerűsíteni). Aki mindenképpen azt szeretné, hogy a gyermekei ezeken a könyveken nőjenek fel anélkül, hogy az ezekben megjelenő ilyesféle gondolatokat kritika nélkül átvennék, kénytelen lesz így vagy úgy kiselőadásokat tartani nekik a gyarmatosításról, a rasszizmusról és mindenféle hasonló témáról, teljesen függetlenül attól, hogy a Harisnyás Pippi melyik kiadását veszi a kezébe.

Azt végül is nem várhatjuk el egy több mint hetven évvel ezelőtt megjelent könyvtől, hogy a mi mostani értékeinket tükrözze vissza. Szerencsére azóta rengeteg új gyerekkönyv megjelent, ráadásul többnek is pimasz kislányok a főszereplői, tehát bőven van miből válogatni.

Harisnyás Pippi a pszichiáter szemével

Ahhoz, hogy közelebb kerülhessünk Harisnyás Pippi alakjához, aki a mai olvasó számára sokkal fantasztikusabbnak tűnik, mint amikor a második világháború végén megszületett, mindenekelőtt tisztáznunk kell, hogy Harisnyás Pippi, aki mindig is gyerek akart maradni, és aki megesküdött, hogy sohasem fog felnőni, tulajdonképpen nem is igazi gyerek. Pippi valójában egy felelősen viselkedő ember, aki azonban megőrizte gyermeki énjét, és ily módon képes átvészelni a nehézségeket, amikből pedig a mű keletkezésének idején igencsak kijutott az embereknek.

Harisnyás Pippi – az első hippi

Harisnyás Pippi félárva, az anyukája nagyon korán meghalt. Pippi szerint a mennyben van, és onnan fentről vigyáz rá. Bár nagyon hamar elveszítette az édesanyját, szemlátomást sikerült még egészen kisgyermekként biztos kötődést kialakítania vele, az anyja egy részét sikerült belsővé tennie, így Pippi – folyamatos bolondozása ellenére is – egy melegszívű, gondoskodó és felelősen gondolkodó személyiség. Ugyanakkor az apja elég link alak, összevissza hajókázik a tengereken, és – talán a korán elhunyt anya miatt érzett lelkiismeret-furdalásból – nem szab határokat a kislányának. Az apja támogatja Pippit, azt mondja neki, hogy bármire képes, sőt, hogy még nála is erősebb. Ezáltal Pippi már kisgyermekként megtanulta, hogy értékes ember – függetlenül attól, hogy mit tesz vagy milyen teljesítményt nyújt. Nem kell tetszenie másoknak, az apja pontosan olyannak szereti, amilyen, és ezt a szeretetet semmi sem ingathatja meg. Ez a legfontosabb, amit a szülők útravalóul adhatnak egy gyereknek. Pippi a tudatában a magáévá tette ezeket a szülői megnyilvánulásokat – és mindkettőhöz bármikor visszanyúlhat: a felelős, valamint a laza, gyermeki és vicces viselkedésmódhoz is, amely lehetővé teszi számára, hogy megkérdőjelezze a világot, és mindent úgy csináljon, ahogy neki tetszik.

A gyermeki lét Pippi számára a szabadságot jelenti, mivel így azzal köthet barátságot, akivel csak akar. A felnőttek közötti testi szerelemre, amely gyakran szerelmi bánattal és fájdalommal jár, amikor felüti a fejét a féltékenység, Pippinek az égvilágon semmi szüksége – a szerelem az ő életfelfogásával inkább valami terhes dolog lenne. Ha Pippi egyszer felnő, akkor biztosan nem megy majd férjhez, hanem csak barátai lesznek, akikkel a szexualitását egyfajta újabb szabadidős tevékenységként éli majd ki. Érdekes, hogy ha 1945-öt tekintjük Pippi születési évének, akkor fiatal felnőtt nőként éppen belecsúszott volna a szabad szerelmet hirdető hippikorszakba. A hippiviselet is egészen jól illett volna a megjelenéséhez, ahogy a távoli utazások is. A déli tengerek vagy India, nem mindegy? Egzotikum és tanulás másoktól, ezek Harisnyás Pippi és a hippimozgalom közös vonásai.

Thomas és Annika – Pippi hű csodálói

Thomas és Annika teljesen hétköznapi, átlagos gyerekek, akikkel a történetet olvasó gyerekek azonosulni tudnak. Kisfiúként és kislányként mindenben megfelelnek a korabeli sztereotípiáknak – Annika mindig kicsit óvatosabb és félénkebb, Thomas pedig vakmerőbb, még ha vakmerőségben azért ő sem tudja felvenni a versenyt Pippivel. Végül Thomas és Annika a Pippivel kötött ismeretségük hatására értettebbé válnak, közben a fiúkra és a lányokra vonatkozó klasszikus szerepek is egyre inkább összemosódnak, és végül már nem is lesznek olyan fontosak. Thomas és Annika ezután már csak gyerekek és Pippi barátai, megszabadulnak a nemi identitásuk láncaitól, anélkül azonban, hogy a saját identitásukat feladnák. Thomas kisfiú, Annika pedig

kislány maradhat, mégis mindent megtehetnek, amit csak akarnak. Már a szüleikkel szemben is emancipálják magukat, pedig még a tinédzserkort sem érték el.

Természetesen izgalmas lett volna végignézni, hogy vajon tinédzserként is emancipálták volna-e magukat Pippivel szemben. Vajon Pippi a tinédzserkorba lépő barátai számára is a nagy példakép maradt volna? Vagy a testvérek elfordultak volna tőle, mivel a túl nagy szabadság is kirekesztő lehet? Mivel nehéz szerelembe esni valakivel, ha az ember egyfolytában furcsa kalandokba bonyolódik Pippivel? Egyszer kinőnék Pippi gyermeki világát, és a neveltetésüknek köszönhetően nem követnék Pippit a hippiéletbe, hanem visszatérnének szüleik szabályozott világába, és maguk is családot alapítanának. A gyerekeik azonban egész biztosan eljárnának Pippihez látogatóba.

A felnőttek szerepe Harisnyás Pippi történeteiben

A műben szereplő felnőttekben közös, hogy valamennyien elveszítették a gyermeki ártatlanságukat. Az életnek mindig a komoly oldalát nézik, és meg akarják tartani az ellenőrzést fölötte – mindentől félnek, amit nem tudnak ellenőrizni. Pippi azonban ellenőrizhetetlen, és így szembesíti a felnőtteket a régi félelmeikkel és aggodalmaikkal, ugyanakkor a régi vágyaikkal és álmaikkal is. A felnőttek Pippivel szembeni viselkedését is az adott kor viszonyai között kell értelmezni – éppen csak magunk mögött hagytuk a második világháborút, és bár Svédország semleges maradt, nem keveredett bele a háborúba, és lakosság is viszonylag biztonságban élhette az életét, a világégés mégis mély nyomokat hagyott az emberek lelkében. Minden ellenőrizhetetlenné vált, a világ „megbolondult”, ahogy azt maga Astrid Lindgren írta a naplójában. Ilyen körülmények között csak kemény önfegyelemmel lehet valamelyest megőrizni a biztonságérzetet. Ez pedig belevésődik az emberbe. Akkoriban sokkal fenyegetőbb volt, ha valaki szabadnak érezte magát, és azt tette, amit akart, mint napjainkban. Ráadásul folyamatosan rettegni kellett, hogy végül mégis betör az életükbe a háború. Vagy azért, mert valaki már eleve egy hadviselő országban élt, és így félnie kellett a bombázásoktól, a haláltól és az erőszaktól, vagy azért, mert egy semleges ország lakói sem lehettek soha biztosak benne, hogy tényleg tiszteletben tartják-e a semlegességüket, és hogy az összeomló világgazdaságban jut-e majd elegendő élelmiszer és nyersanyag a túléléshez. Borzalmas időszak volt – és Harisnyás Pippi volt a válasz: egy kislány, aki olyanná teszi a világot, amilyenné szeretné, ezáltal reményt ad a traumatizált embereknek, bárhol éljenek is.

MOMO

– egy gyerekkönyv, amely tulajdonképpen nem is gyerekkönyv

A Momo egy társadalomkritikai értekezés, amely ügyesen gyerekkönyvnek álcázza magát. Ez egyszerre áldás és átok. Egyrészt azt jelenti, hogy Michael Endének sikerült egy egyébként unalmasnak és száraznak számító témával felkerülni a bestsellerlistákra. Másfelől azonban sok olyan gondolat van benne, amelyek így teljesen elkerülték az olvasók többségének a figyelmét.

A regény azzal éri el a kívánt hatást, hogy két síkon működik. A Momót az azonos nevű címszereplő hősnő izgalmas kalandjaként is lehet olvasni, és közben nem lesz olyan érzésünk, hogy bármit is elszalasztanánk. A szürke urakat ugyanakkor napjaink pénzügyi rendszerének és a társadalmunk munkához való viszonyának kritikájaként is értelmezhetjük.

Ezt a két dolgot természetesen egyszerre is megtehetjük, a maga teljességében kiélvezve a regényt.

Kalandos időutazások és elmélkedések a pénzről és a pénz értékéről

Momo egy furcsa kislány. Egyszer csak felbukkan egy közelebbről meg nem nevezett nagyvárosban, ahol egy romos amfiteátrumban él. A származásáról semmit sem tudunk, de úgy tűnik, nincsenek szülei, a ruhatára pedig folt hátán folt, egymáshoz egyáltalán nem illő holmikból áll. Nem beszél sokat, cserébe viszont megvan az az adottsága, hogy nagyon figyelmesen tud hallgatni. Annyira, hogy a hallgatásával szárnyakat ad mások fantáziájának, mindent a felszínre hoz, ami a lelkük mélyén van elásva, és arra bátorítja őket, hogy örömmel meséljenek magukról.

Momo gyorsan a város egyik fontos lelkigondozója lesz. Legfontosabb barátai Gigi, a mesemondó, és Beppo, az utcaseprő. Gigi történetei sokkal jobbak lettek, amióta Momo meghallgatja őket, Beppo pedig szívesen mesél neki munkája közben támadt gondolatairól, mivel a kislány nem nézi ezek miatt bolondnak.

Ott vannak még a gyerekek is, akiknek a játékaik sokkal fantáziadúsabbak és izgalmasabbak lettek, amióta ott van velük Momo. Egyszóval Momo túl tökéletes ahhoz, hogy igaz legyen. Ő az a barátnő, akire mindenki vágyik. Valaki, aki mindig ott van az ember mellett, miközben neki magának soha semmire sincs szüksége. Azt sem igazán lehet tudni, hogy miből él, mit csinál az amfiteátrumban télvíz idején, és hogy esetleg ő maga nem szeretne-e beszélgetni valakivel a saját problémáiról.

Ennek ellenére, vagy éppen ezért, minden a legnagyobb rendben van. Legalábbis addig, amíg meg nem jelennek a szürke urak.

A szürke urak kiszámolják az embereknek, hogy ha most időt takarítanak meg, akkor később több idejük lesz. Emiatt az emberek vadul hajszolni kezdik magukat, és lemondanak a pillanat örömeiről. Elveszítik a fantáziájukat és a személyiségüket. Egyszóval úgy kezdenek viselkedni, mint a tipikus agyonhajszolt felnőttek.

Michael Ende az egyik kritikusának írt levelében megerősítette, hogy ezzel többek között a mértéktelen spórolást akarta bírálni. Az író korábban sokat foglalkozott Johann Silvio Gesell azon gondolatával, amely szerint a pénznek az árukhoz hasonlóan hosszabb tárolási idő után el kellene veszítenie az értékét. Ez az említett elmélet szerint oda vezetne, hogy az emberek gyűjtögetés és spórolás helyett inkább elköltenék a pénzüket. Vagyis inkább a jelennel foglalkoznának; azzal, amijük az adott pillanatban van, és nem azzal, hogy egy távoli jövő érdekében halálra gürcöljék magukat.

Azt valószínűleg már sohasem fogjuk megtudni, miért vélte úgy Michael Ende, hogy egy gyerekkönyv a megfelelő forma az ilyesfajta pénzügyi elmélkedések kifejtésére. Az eredményt viszont nem lehet elvitatni. Talán éppen az ilyen pénzügyi elmélkedések hiányoztak a múlt század nyolcvanas éveinek gyerekkönyveiből.

A szürke urak meggyőznek néhány embert, de Momónak a hallgatás képességével sikerül kiszabadítani őket a bűvkörükből. Ekkor a szürke urak felfigyelnek a kislányra. Először játékokkal próbálják megvesztegetni, mintha csak agyonhajszolt szülők lennének, akik így próbálják jóvátenni, hogy túl kevés idejük van a gyermekükre. Momo azt válaszolja, hogy nem tudná szeretni a felkínált drága babát – ami annak a metaforája, hogy a drága csecsebecsék nem pótolhatják a szívből jövő ajándékokat és a szülői szeretetet. Ahogy látható, Michael Ende a társadalomkritika terén nem nagyon fogta vissza magát.

Amikor a vesztegetés nem jön be, a szürke urak félre akarják állítani Momót. A kislányt szerencsére sikerül megmentenie egy teknősnek.

A teknőst Kassiopeiának hívják, és fél órával előre látja a jövőt, ami lehetővé teszi számára, hogy biztonságban elvezethesse Momót a gazdájához, Secundus Minutius Hora mesterhez, az idő őrzőjéhez.

Ott Momo kap néhány háttérinfót. A szürke urak időtolvajok, akik ellopják az emberek idejét, hogy saját maguk használják fel azt. Abból állítják elő a szivarukat, amely mindig ott füstöl a szájukban. A szivarjaik nélkül nem is tudnának élni.

Amikor Momo visszatér a való világba, ott sokkal több idő telt el, amint ahogy a kislány gondolta, és a szürke urak időközben uralmuk alá hajtották az egész várost. Momo hajszál híján a fogságukba esik, de Kassiopeia segítségével még egyszer visszamenekül Hora mesterhez.

Hogy ne legyen még nagyobb a baj, Hora mester lefekszik aludni, amitől megáll az idő. Momo és Kassiopeia kapnak egy idővirágot, és így lesz egy órájuk rá, hogy mindent elrendezzenek.

Milyen jó, hogy az ember mindig számíthat a gyerekekre, ha meg kell menteni az ostoba felnőttek által lerombolt világot.

A szürke urak teljes pánikba esnek, mivel az idő megállításával megszűnik a szivarutánpótlás. Momo és Kassiopeia megtalálják és lezárják a központi időtárolójukat, így a szivarellátási helyzet még súlyosabbá válik. Az utolsó szürke urak harcolni kezdenek egymással a megmaradt cigarettákért, de végül mindannyian kipurcannak, mivel egyiküknek sem sikerül elég gyorsan felülkerekednie a többieken.

Amikor Momo újból kinyitja a szürke urak tárolóját, odabent számtalan megfagyott idővirágot talál. Most, hogy a szürke urak eltűntek a színről, a virágok kiolvadnak, és visszatérnek az eredeti tulajdonosaikhoz. Az emberek ezzel visszakapják az idejüket, és nem hajszolják tovább magukat. Közben Hora mester is felébred, és az idő ismét a régi kerékvágásban folyik tovább.

A Momo a pszichiáter szemével

A regényt Michael Ende már eleve kulcsregénynek szánta, amelyben a szereplők egydimenziós funkcióhordozóként működnek. Ebben minden szereplő egy emberi résztulajdonságot testesít meg, tehát igazából magát a kötetet kellene a kanapéra fektetnünk, mivel a regény tulajdonképpen egy élő szervezet, és a benne lejátszódó konfliktust számtalan ember átélheti saját élete során.

Vegyük tehát szemügyre a regényt személyiségként, és a szereplőket mint annak egyes elemeit.

Momo – a hibátlan, ártatlan belső gyermek

A főszereplő, Momo a mindannyiunkban ott élő gyermek, akinek egyesek több teret engednek, míg mások teljesen elfojtják magukban, mivel zavarja őket a karrierépítésben.

Milyen is Momo, a bennünk élő gyermek? Van egy nagyon fontos tulajdonsága: meghallgatja az embereket, és így kipiszkálja belőlük, mire vágynak a lelkük mélyén. Ha belehallgatunk a lelkünk mélyén zajló beszélgetésekbe, és közben megszabadulunk minden külső tehertől és csábítástól, akkor felismerjük, mit is akarunk valójában. Nem mindig van azonban bátorságunk ahhoz, hogy engedjünk ezeknek a vágyaknak, mivel ez bizonyos kockázattal jár. Elveszítjük az ellenőrzést, ha csak élünk bele a vakvilágba, mivel már nem készülünk előre a ránk váró, jövőbeli eseményekre. Nem foglalkozunk tovább a karrierünkkel, a nyugdíjunkkal meg aztán pláne nem, mivel tudjuk, hogy elég korlátozott ráhatásunk van a jövőnkre. Senki sem tudja, hogy mit hoz a holnap, vagyis Momo – a belső gyermek – megmutatja, hogy inkább a jelenben kellene élnünk. Ezáltal arra inspirálja a könyv szereplőit, hogy találják meg önmagukat és legyenek boldogok – méghozzá a jelenben, mivel a jövő még nem létezik. A jövő egy íratlan lap.

A szürke urak – az ellenőrizhetetlen ellenőrzésének örök vágya

A szürke urak Momo ellentétei – ők jelképezik a jövő ellenőrzésének vágyát, hogy megmaradhasson a remény, hogy a jövőben minden jobb lesz, vagy legalábbis semmiképpen sem rosszabb a jelennél. Ők jelképezik a félelmet, amely többé-kevésbé mindannyiunkban ott rejtőzik; a félelmet, amelynek állandó ellenőrzésre van szüksége, hogy ne teljesen magunkra hagyottan és tehetetlenül kelljen harcolnunk az élet viszontagságai ellen. Szeretnénk felvértezni magunkat, és felkészülni mindenre. A szürke urak pedig megoldást ígérnek – ellenőrzést és reményt kínálnak.

Az embereknek ezért viszont nagy árat kell fizetniük: el kell felejteniük, hogy a jelenben éljenek. Az ellenőrzés azt is jelenti, hogy meg kell zaboláznunk a szenvedélyeinket, álmainkat és reményeinket, mivel azok elterelik a figyelmünket vagy kockázatos dolgokra csábítanak. A szürke urak áldozatai nem félnek többé, mivel már ők ellenőrzik a dolgokat. Már nincs idejük félni, ugyanakkor az örömre és a szenvedélyre sincs többé idejük. Ez a szürke urak megoldása a problémára – felszámolják a félelmet, de azzal együtt az összes többi érzést is eltüntetik.

Az emberi testben valóban lejátszódhatnak ilyen folyamatok, ha a félelem vagy egyéb negatív érzések – például egy szeretett személy elvesztése miatt – túl erőssé válnak. Ilyenkor úgy reagál a testünk, hogy az agy mérsékli a szerotonin nevű neurotranszmitter kibocsátását, és az ember depresszióba zuhan. Az igazi depresszió azonban nem azonos a szomorú hangulattal. Az igazi, kezelésre szoruló depresszió végül lelki ürességhez vezet. Az üresség először is a félelmet és a gyászt tünteti el. A depresszióra hajlamos emberek gyakran arról panaszkodnak, hogy még sírni sem képesek, mivel már semmit sem éreznek. Aki semmit sem érez, az örömet, boldogságot és szeretetet sem érez. Ilyenkor csak az üresség marad, és ezért nem szabad alábecsülni a kezeletlen depressziósok öngyilkossági hajlamát – az ember képtelen elviselni ezt az ürességet.

A szürke urakat tehát a depresszió szimbólumaiként is értelmezhetjük, amikor a félelem és az ellenőrzés vágya túlsúlyba kerül. Az idővirágok szivarként elfüstölése is lehet egyfajta szimbolikus utalás a szerotonin felemésztésére – a szürke urak így tartják életben a depressziójukat. És üldözőbe veszik a belső gyermeket, akinek az elevensége talán kiutat jelenthetne a depresszióból.

Ha a belső gyermek pusztán a jelenlétével meg tudja mutatni a kiutat, akkor átvitt értelemben akár pszichoterápiával is el lehet érni, hogy a belső gyermeket, annak minden erejével együtt elő tudjuk hívni. Ha azonban a depresszió túl súlyos, akkor a belső gyermeknek is segítségre van szüksége.

Secundus Minutius Hora mester – az antidepresszáns és a belső gyermek szövetségese

Momo egyedül nem képes legyőzni a szürke urakat – a szervezetet ahhoz már túlságosan maga alá gyűrte a depresszió. A kislánynak támogatásra van szüksége, és ezt a támogatást Hora mestertől, az idő urától kapja meg. Amikor Hora mester rájön, hogy Momo egyedül nem képes kiszabadítani az embereket a szürke urak szolgaságából, közbelép és megállítja az időt.

Ez idő alatt Momónak lehetősége nyílik elvágni a szürke urakat az idővirág-utánpótlásuktól – ez a rövid szünet átvitt értelemben megszabadítja az emberi testet a félelmeitől, a fagyott óravirágok felolvadása pedig szimbolikusan a szerotoninszint újbóli megemelkedéséhez hasonlítható, az antidepresszánsok szedése ugyanis serkenti szerotonin termelését. Az antidepresszánsok képesek megnyugtatni az embert – ahogy Hora mester szimbolikusan lefekszik aludni –, és elősegítik, hogy a szervezet ismét elegendő mennyiségű szerotonint termeljen, amitől a depresszió tünetei megszűnnek – ahogy azt szimbolikusan az óravirágok felolvadása ábrázolja.

Az emberek felébrednek, visszatalálnak önmagukhoz, ugyanakkor még mindig szükségük van segítségre, nehogy újból beleessenek ugyanabba a csapdába – de a belső gyermek segítségével most már ismét képesek álmodozni. A valóságban egy súlyos depresszió lecsengése után, miután az antidepresszánsok megtették a hatásukat, elérkezik a körültekintő pszichoterápia ideje, amely éppen ebben segít, és megerősíti a mindannyiunkban ott élő kis Momót.

Miért fontosak mégis a szürke urak?

Mégis szükségünk van a szürke urakra – mint állandó intő jelekre, hogy az ember nem élhet csak úgy bele a vakvilágba. Némi ellenőrzésre és előgondoskodásra azért mégiscsak szükség van. Ha csak a belső gyermekünkre hallgatnánk, akkor a nehéz helyzetekben teljesen magunkra lennénk utalva, mivel a belső gyermekkel ellentétben nekünk nincsenek mindenható szüleink, akikhez vészhelyzetben fordulhatunk, és akik mindent elintéznek helyettünk. Felnőttként nekünk magunknak kell erősnek lennünk. Igazi erőre azonban csak akkor tehetünk szert, ha mindent egyensúlyban tartunk – a jövő miatt aggódva nem téveszthetjük szem elől a jelen örömeit sem. Mindkettőre képesek vagyunk: a jövőről is tudunk gondoskodni, és az életet is tudjuk élvezni – itt és most.

A RÓZSA NEVE

– Sherlock Holmes a középkorban

Umberto Eco A rózsa neve című regénye világsiker volt. 1980-ban jelent meg, és a megjelenése utáni kilenc évben nyolcmillió példányt adtak el belőle. Ráadásul 1986-ban Sean Connery főszereplésével meg is filmesítették.

A regény amúgy nemcsak egy szokványos bestseller volt, de még a kritikusok tetszését is elnyerte, és ez a mutatvány csak nagyon keveseknek sikerül. A könyvvel számtalan irodalomtudományi munka foglalkozott, és a hatására bizonyos körökben komoly érdeklődés támadt a középkor iránt. A rózsa nevét emellett a posztmodern regény mintapéldányának tartják, bár ehhez maga Eco meglehetősen kritikusan viszonyult.

A posztmodern irodalom egy elég képlékeny, nehezen meghatározható fogalom. Általánosságban, amint azt maga a kifejezés is sejteti, összefügg a modernséggel, amely azt az igény támasztotta az irodalommal szemben, hogy lehetőség szerint innovatív legyen és kérdőjelezzen meg minden már adott dolgot. A modernségben új irodalmi technikákkal kezdtek kísérletezni, új kifejezési formákat kerestek. Aki egyszer is megpróbálta már elolvasni James Joyce Ulyssesét, és az első néhány oldal után összezavarodva feladta, mivel az egész regény egy állandó belső monológ, nagyjából el tudja képzelni, hogy mit értünk ezalatt. A modernség irodalma szinte mindent kétségbe von, és új utakat keres magának. Mivel a művészi kifejezésmód tekintetében az irodalomban addigra már nagyjából mindent kipróbáltak, így a modernség szövegei az emberből leginkább csak értetlenkedést váltanak ki.

A posztmodern végül a modernség azon felismeréséből született, hogy az eredetiség igényének aligha lehet megfelelni. Amint valaki megpróbálkozik valami újjal, az többé már nem is új, ami miatt az irodalmi kifejezési formák lehetősége nagyon gyorsan leszűkül. Ezért az írók gyorsan félretették az innovációval kapcsolatos igényeiket, és inkább átnyergeltek az irodalmi hagyományokkal való játékra. Ehhez az intertextualitást (vagyis amikor egy szöveg utal más szövegekre) és a metafikcionalitást (vagyis annak a tematizálását, hogy egy mű fikcionális egy másik művön belül) használták fel, de közben rengeteg iróniát is belevittek a szövegekbe. Az iróniával ezt jelezték az olvasónak: „Tudom, hogy ősrégi módszereket alkalmazok, és amennyiben egyértelművé teszem, hogy ezt tudom, és mindenféle kliséket használok, sőt hébe-hóba még meg is cáfolom azokat, akkor a mű végül mégiscsak eredeti lesz.”

A rózsa neve pedig annyiban mindenképpen jellegzetesen posztmodern regény, hogy különböző klasszikus műfajok keveréke. Egyrészt detektívregény, tele teljesen nyilvánvaló Sherlock Holmes-utalásokkal. Másrészt történelmi regény. Emellett a mű mindenféle klasszikus trükköket is bevet, például azt állítja, hogy a történetet nem is

a szerző találta ki, ő csak lefordított egy véletlenül megtalált régi kéziratot. Ezeket a trükköket azonban a szerző ironizálva használja, például az előszó is azt a címet viseli, hogy Természetesen egy kézirat. Eco az előszóval az olvasó értésére adja: „Ez természetesen egy klisé. Tisztában vagyok vele. Ezt azonban nem tudatlanságból vagy lustaságból alkalmazom, hanem ironikusan. Ez bizonyítja, hogy okos és művelt vagyok. És hogy te is az vagy, kedves olvasó, amennyiben te is érted ezt a viccet."[4]

A posztmodern irodalom alapvetően olvasott embereknek szóló bennfentes poénok gyűjteménye.

Sherlock Holmes – a gyilkos poétika

1327 novemberében a ferences rend vezetői egy bencés kolostorban találkozót terveznek XXII. János pápa küldöttségével. Erre a találkozóra érkezik a kolostorba Baskerville-i Vilmos, novíciusa, Melki Adso kíséretében. Ők ketten, ahogy arra a nevekből nem túl nehéz rájönni, Sherlock Holmes és dr. Watson középkori megfelelői. Vilmos nagyon éles eszű és jó megfigyelő (lényegében pontosan ugyanolyan, mint Sherlock Holmes). Korábban inkvizítor volt, de aztán feladta a hivatalát, mivel nem tetszett neki, hogy az inkvizítorok többnyire nem az igazságot akarják kideríteni, hanem azzal is megelégszenek, ha gyorsan találnak valakit, aki félelemből vagy határozatlanságból magára vállalja az adott bűntény elkövetését.

Mielőtt azonban a találkozóra sor kerülne, meggyilkolnak egy szerzetest, egy miniatúrafestőt, akinek különleges tehetsége volt a mókás ábrázolások festéséhez. A művészete miatt Vilmos és egy idősebb barát, egy bizonyos Burgosi Jorge vitába bonyolódnak egymással a nevetés teológiai jelentőségéről. Jorge szemlátomást minden vidámságot gyűlöl, és valószínűleg már elrejtőznie sem kell, ha rátör a nevethetnék, mivel már régen elfelejtette, hogyan is kell azt csinálni.

A kolostor apátja megkéri Vilmost, hogy indítson nyomozást az ügyben. A nyomozást Vilmos a Sherlock Holmes-féle analitikus módszerrel kezdi meg, amely abban az időben egyáltalán nem is volt ismert. Emlékezzünk azonban, hogy Eco valójában nem történelmi regényt, hanem posztmodern intertextuális irodalmat írt. Megfelelő indoklással az ember akár még anakronizmusokat is elhelyezhet történelmi helyszíneken.

A következő napokban egyre több haláleset történik, néhányan pedig eltűnnek. Eközben Vilmos és Adso a nyomozásuk során felfedik a szerzetesek különféle titkait. Három szerzetes között egyfajta szerelmi háromszög alakult ki, mások eretnekekkel állnak kapcsolatban. Ezen kívül Adso maga is elkövet egy botlást, enged ugyanis egy parasztlány csábításának.

A bűneset megoldásával azonban nem igazán jutnak egyről a kettőre.

Végül aztán az egyik gyógynövényekkel foglalkozó barát elmeséli Vilmosnak, hogy az egyik halottnak fekete foltok voltak az ujjain és a nyelvén, ami arra utal, hogy

megmérgezték. Vilmos és Adso ezen kívül kiderítik, hogy az említett halottól elloptak egy könyvet.

Egy újabb haláleset után megérkezik a kolostorba az inkvizítor Bernard Gui, hogy a pápa parancsára megoldja az esetet. Valójában azonban csak tovább ront a helyzeten, és ráveszi az egyik szerzetest, hogy mindent valljon be, miközben nem is ő követte el a gyilkosságokat.

Vilmosnak meggyőződése, hogy a gyilkosságoknak közük van az eltűnt könyvhöz, ezért Adsóval többször is betörnek a kolostor könyvtárába. Közben Vilmos holmesi megfigyelőképessége segítségével megállapítja, hogy a könyvtár helyiségeinek elrendezése alapján lennie kell még egy teremnek, amelyet azonban nem találnak meg.

Egy halottal később végül Adsóval megtalálják a keresett helyiséget – és azzal együtt Jorgét, a gyilkost. Egyébiránt egy kicsit elkésnek, Jorge utolsó áldozata már haldokolva tántorog a teremben. Ő a könyvtáros.

Mindezek után Jorge azt is elmondja, miért kellett a többieknek meghalniuk. Mindannyian érintkezésbe kerültek Arisztotelész Poétikájának elveszettnek hitt második könyvével, amely a komédiáról szól. Jorge olyan veszélyesnek tartja a könyvet és az abban kifejtett pozitív nevetésértelmezést, hogy bekeni a könyv lapjait méreggel. (Ugye emlékszünk még, Jorge az egész regényben morózus vénemberként viselkedett.) Aki a könyv lapozgatása közben megnyálazta az ujját, hogy jobban tapadjanak a lapok, az folyamatosan bevitt a szervezetébe egy kis adag mérget, amibe végül belehalt. Nyilván egyetlen szerzetes sem tudta az egész kolostorban, hogy egy ilyen felbecsülhetetlen értékű történeti dokumentumot egyébként sem illik összenyálazni. A könyvimádók nevében kijelenthetjük, hogy aki ilyet csinál, az egyébként sem érdemel mást.

Az egyetlen ember, akinél ez a csel végül nem jön be, az Vilmos maga. Amikor Jorge erre rájön, megeszi a könyv mérgezett lapjait, majd felgyújtja a könyvtárat. Szóval Jorge nemcsak egy morózus vénember, hanem nyilvánvalóan komolyabb problémái vannak.

Vilmosnak és Adsónak sikerül kimenekülniük a könyvtárból, a bűntényt ugyanakkor nem tudták megakadályozni. Vilmos csalódott. Azt mondja, megpróbált rendet találni egy olyan világban, amelyben nincs semmiféle rend. Umberto Eco ezzel megtöri a Sherlock Holmes-motívumot, amikor posztulálja, hogy a holmesi ész nem képes versenyre kelni a világban uralkodó káosszal, és nem képes minden problémát megoldani. Ez pontosan az ellentéte annak a premisszának, amellyel Arthur Conan Doyle elkezdte a történeteit írni. Vagyis Eco a regény végén mégsem tudta megállni, hogy ne legyen igazán posztmodern.

A rózsa neve a pszichiáter szemével

A rózsa neve csak úgy hemzseg az érdekes személyiségektől, akik a Sherlock Holmes-utalások ellenére is teljesen más jellemvonásokat mutatnak, mint Holmes és

Watson.

Baskerville-i Vilmos – az emberbarát inkvizítor

Baskerville-i Vilmost főként az éleselméjűsége és az embersége teszi különlegessé – ami arra készteti, hogy feladja az inkvizítorságot, mivel ő az igazságnak kötelezte el magát, nem pedig az emberek kínzásának. Vilmos az igazságot keresi, mivel azt gondolja, hogy ezzel jobbá teheti a világot. Amikor rájött, hogy ezt a szokásos inkvizítori módszerekkel nem tudja elérni, akkor feladta ezt a tevékenységét, és inkább más ügyekben kezdett nyomozni. Vilmos szilárd személyiség hihető morális integritással. Nem ágál a cölibátus ellen, de a novíciusát sem ítéli el, aki hagyja magát elcsábítani – pedig a fiatalember sohasem tudja meg annak a rózsának a nevét, aki elcsábította. Egy novícius szexuális jellegű botlása nem éppen jámbor cselekedet, ugyanakkor nagyon is emberi…

Baskerville-i Vilmos alapvetően egyfajta humanista kockafej (nerd), aki egy kolostorban az összes szenvedélyét ki tudja élni. Egy nő itt csak mindent összezavarna, a nemiség pedig szemlátomást nem hiányzik a barátnak. Vilmosnak számos skizoid vonása is van – egyfelől egy nagyobb közösséghez akar tartozni, ugyanakkor egyedül szeretne maradni. Ez esetben a klasszikus autonómiafüggőség konfliktussal van dolgunk, amelyet Vilmos nagyon ügyesen úgy old meg, hogy egy szerzetesrend tagjaként egy közösség része, ugyanakkor mégis szabadon utazgathat a világban, más kolostorokat látogathat meg és bűnügyeket deríthet fel. Egy szokásos családszerkezetben nem lett volna boldog, ezért inkább előnyt kovácsolt a gyengeségéből, a skizoid jellemvonásából – a vágyát, hogy összeolvadjon a külvilággal, ugyanakkor egyedül és önállóan élhesse az életét, ebben az életformában tökéletesen kielégíthette.

Adso – az ifjú kísérő, aki egyáltalán nem olyan, mint Watson

Az ifjú Adso novíciusként kíséri Vilmost. Adso esetében felmerül a kérdés, hogy egyáltalán miért vonult kolostorba. Feltehetően nem ő választotta magának ezt a foglalkozást magának, hanem – ahogy az középkorban az megszokott volt – családi döntésről lehetett szó, mivel a család nem volt elég gazdag ahhoz, hogy az összes gyerek lovagi képzését meg tudja fizetni.

Adso alapvetően kedves fiatalember, megvan benne a tudásvágy, követi a mesterét, ugyanakkor bohó ifjúként butaságokra is hajlamos. Így a cölibátus ellenére is szert tesz bizonyos szexuális tapasztalatra, és azt gondolja, szerelmes is lett az elcsábítójába, mivel még nem képes különbséget tenni a szenvedély, a szexualitás és a szerelem között. Végül ez könnyíti meg számára, hogy minden további nélkül elengedje a lányt, a névtelen rózsát, és inkább egyfajta tapasztalatszerzésként tekintsen a kalandjára. Adsóban egy szemernyi sincs Watson doktor briliáns éleselméjűségéből – Adso egy kedves, átlagos fiú, aki szerzetes szeretne lenni. A lelki válságai egyértelműen

megmagyarázhatók az átlagos serdülőkori fejlődésből. Mivel később ő jegyzi le a történetet – amúgy ez az egyetlen valódi közös vonása Watsonnal –, úgy tűnik, sikerül szépen beilleszkednie a szerzetesi közösségbe. Pszichoterápiás segítségre feltehetően soha nem is volt szüksége.

Burgosi Jorge – a szélsőséges, aki az önmegsemmisítéstől sem riad vissza

Burgosi Jorge, a regény negatív hőse, egy vallási fanatikus valamennyi ismertetőjegyével rendelkezik. Nulla humorérzéke van, bűnnek tartja a nevetést, és a gyilkosságoktól sem riad vissza, hogy a világra erőltesse a látásmódját. Ugyanakkor ezen a téren annyira következetes, hogy végül önmagát is megsemmisíti, amikor megeszi a méreggel bekent könyvlapokat. Ezzel elpusztítja a könyvet, és kivonja magát az e világi igazságtétel lehetősége alól. Vérbeli fanatikusként azzal nem számol, hogy esetleg a túlvilágon büntetés várna rá, és feltehetően abból indul ki, hogy a mennyországban majd szépen megjutalmazzák a tetteiért – ő végül is csak Istennek tetsző dolgokat tett, mivel nem akarta, hogy bárki is kinevesse az Urat.

Jorge életrajzáról gyakorlatilag semmit sem tudunk, és ez igencsak megnehezíti, hogy megértsük, hogyan és miért vált gyilkos vallási fanatikussá. Amikor megismerjük, már borzalmas lelkiállapotban van. Így csak feltételezésekkel élhetünk azzal kapcsolatban, miért undorodik annyira a nevetéstől. Az undorodó és a gyűlölködő emberek gyakran a saját igényeiket vetítik ki másokra, így valaki két ellentétes okból válhat ennyire kemény, kegyetlen fanatikussá.

Az első feltételezés szerint Jorge fiatalon gúnyolódás áldozatává vált – és azért gyűlölte meg a nevetést, mert mások kigúnyolták és esetleg kinevették. Önmaga felmagasztalása közben megvallja, azért harcol a nevetés ellen, mert attól fél, hogy az emberek még az Istent is kinevethetik, ha már semmi sem szent nekik. Azáltal azonban, hogy Jorge egy személyben bíróvá és hóhérrá avanzsál, mintegy felmagasztalja magát, és közben a legalantasabb bosszúvágyát is kiélheti, amikor azt állítja, hogy amit elkövet, azt Isten védelmében teszi. Ez mind a mai napig közkedvelt kibúvó a különféle vallási irányzatok fanatikusai számára, akik alantas ösztöneiket azzal indokolják, hogy Istennek tetsző cselekedeteket hajtanak végre, és a haláluk után vélhetően igencsak meglepődnek, hogy semmiféle jutalomban nem részesülnek – mivel nincsenek tudatában annak, hogy tulajdonképpen eretnek tetteket követnek el. Isten ítélet-végrehajtójának szerepében tetszelegnek anélkül, hogy tudnák, mit is akar az istenük valójában – alantas célokra használják fel a vallást, hogy így erősítsék meg saját alulfejlett önértékelésüket.

A második változat esetében egy ezzel homlokegyenest ellentétes ok tehette Jorgét gyilkossá és szélsőségessé. Talán Jorge korábban egy vidám fiatal srác volt, akiből szörnyű praktikákkal kiűzték a humorérzéket. Talán ő maga is sokat nevetett és tréfálkozott, ami miatt egyfolytában súlyos bántalmazásokat kellett kiállnia. Aztán egyszer csak megtörtént az úgynevezett azonosulás az agresszorral: a további büntetések

elkerülése végett ő maga is büntetővé lett – és olyan sokáig játszotta ezt a szerepet, hogy az végül a személyisége részévé vált, a korábbi énjéből pedig semmi sem maradt. Ezt a feltételezést erősíti a tény, hogy Jorge végül megsemmisíti önmagát – mivel meghal, nem kell kitennie magát egy bírósági eljárásnak, amelyben vélhetően feltépték volna a gyermek-és ifjúkorában szerzett sebeket. Jorge így elmenekülhet, énjének kellemetlen részeit hallgatásra bírja, amennyiben a szó legszorosabb értelmében betömi száját a mérgezett könyvlapokkal.

Burgosi Jorge egy vallási fanatikus, aki a gyilkosságtól sem riad vissza, a lelke mélyén azonban egy szerencsétlen flótás, aki rászolgálna az együttérzésünkre, ha nem lenne ennyire megvetésre méltó alak.

Használt volna Burgosi Jorgénak egy pszichoterápia?

Ez egy nagyon érdekes kérdés, amely sokat foglalkoztatja a törvényszéki pszichiátereket. Mi lett volna, ha Jorge a mi korunkban él, és súlyos személyiségzavara miatt beutalják egy törvényszéki pszichiátriára, hogy ott kezeljék a betegségét? Lett volna esélye a gyógyulásra? Kedves, szeretetre méltó embert lehetett volna faragni egy szélsőséges vallási fanatikusból?

A válasz az, hogy nem. Bár sok bíró úgy gondolja, hogy jót tesz a bűnözőkkel, ha pszichoterápiás kezelésre kényszeríti őket, de bármilyen kegyetlenül hangzik is, be kell látnunk, hogy a súlyos személyiségzavarban szenvedő emberek, akik már gyilkosságot is elkövettek, többnyire nem kezelhetők. Az ilyen emberek megtalálták a tökéletes védekezési módot az elviselhetetlen kisebbségi komplexusukra. Semmi sem ad az embernek nagyobb hatalmat, mint az, hogy mások életéről és haláláról dönthet. Ha azonban ehhez még vallási fanatizmus is társul, akkor szinte lehetetlen bárhogy is eljutni ezekhez az emberekhez, mivel nem véletlenül váltak olyanokká, amilyennek most ismerjük őket. A szélsőséges viselkedés hatalmat és önvédelmet nyújt az embernek. Ahhoz, hogy valaki belevágjon egy terápiába, mindkettőt fel kellene adnia – méghozzá egy teljesen bizonytalan eredmény érdekében. Jorge kénytelen lenne mások előtt is vállalni, hogy ő valójában csak egy szerencsétlen flótás. Jorge inkább konfrontálódna a terapeutával és megpróbálna a terápiás üléseken fölébe kerekedni. Ha mindez nem használna, akkor rendíthetetlenül a vallásra hivatkozna, és gondolatban vagy akár nyíltan kimondva megfenyegetné a terapeutáját, hogy a pokolra kerül. Mindent megtenne azért, hogy megőrizze az érinthetetlenségét. Abban a néhány esetben pedig, amikor tényleg megnyílik egy érzelmi ablak, az érintett bűnelkövetőt súlyosan fenyegeti az öngyilkosság veszélye – hiszen akkor egyszerre felszínre tör az összes addig elhárított affektusa. Pontosan ez történik Burgosi Jorgéval a könyv végén, a végső leszámolás közben, ami miatt az idős szerzetes végül az üdvözítő önmegsemmisítést választja – ami azért üdvözítő számára, mert ezután már nem kell tovább a saját nyomorával foglalkoznia.

A VILÁGIRODALOM ÖTÖDIK SZAKASZA: A 21. SZÁZAD

Miután az emberiség lassan – bár azért még nem mindenhol – kezdi felfogni, hogy a folyamatos háborúskodásnak nem sok értelme van, most már olyan új problémákra összpontosíthatunk, amelyekre eddig nem nagyon jutott idő. A környezetszennyezés és a túlnépesedés problémájára, hogy csak két példát említsünk. Az idősebbek jórészt megelégszenek annyival, hogy „eddig is így csináltuk", és gyakran a fiatalok lesznek a változások elindítói. A fiatalok ezzel együtt már olyan történeteken nőnek fel, amelyekben a velük egykorú szereplők megmentik a világot és forradalmakat robbantanak ki, miközben a felnőttek gyakran tétlenül szemlélik az eseményeket, és ragaszkodnak a fennálló állapotokhoz, mivel túlságosan félnek a változásoktól.

Ráadásul a 21. században az emberek már a kisebbségek jogaiért is kiállnak. Antidiszkriminációs törvények születnek, bárki házasságot köthet bárkivel, és az eszmény egy olyan társadalom, amelyben mindenki a saját ízlése szerint lehet boldog. A 21. század varázsszava a tolerancia, amely már a 20. század végét is nagyban meghatározta. A toleranciatörekvés már az irodalomban is általánosan jelen van – a klasszikus jófiú–rosszfiú szereposztás ugyan még messze nem tűnt el, de most már az számít modernnek, ha valaki az úgynevezett „gonosz" felé fordul, és végül megállapítja, hogy a „gonosz" igazából nem is létezik, mivel minden csak nézőpont kérdése.

HARRY POTTER

– a fiú, aki meghódította a világot

A Harry Potter nem csupán egy sikeres könyvsorozat – a könyvek és a belőlük készült filmek egy egész nemzedék gondolkodását határozták meg. Harry Potter története könyvként, filmként vagy színdarabként több mint húsz éve folyamatosan jelen van az életünkben, korunk popkultúrája már elképzelhetetlen nélküle.

A regénysorozat hét kötete tíz év alatt, 1997 és 2007 között jelent meg. Az eredeti sorozat utolsó filmje 2011-ben került a mozikba. Nem is olyan régen, 2018-ban láthattuk a moziban a Legendás állatok: Grindelwald bűntetteit, a könyvsorozat egy új, filmes továbbgondolását, amely egy, a regényben említett iskolai tankönyvről kapta a főcímét. Ez már önmagában is elég sokat elárul arról, mennyi pénzt termelhetett eddig ez a franchise.

Gyakorlatilag nincs olyan ember, aki ne hallott volna Harry Potterről. A harminc év alatti korosztályból pedig szinte mindenki látott már legalább egy filmet a sorozatból, ha éppen nem az összeset, és szükség esetén azt a kérdést is meg tudná válaszolni, hogy melyik roxforti házba kerülne. Bizonyos internetes körökben ez mostanra már fontosabb kérdés, mint hogy kinek mi a horoszkópja.

Harry Potter olyan fontos szerepet játszott néhány fiatal életében, hogy a sorozat befejezése után telefonos segélyvonalat hoztak létre a rajongóknak, akik nem tudták feldolgozni, hogy véget ért a történet.

Hogy miért éppen a Harry Potter vált ilyen jelenséggé, azt igazából senki sem tudja megmondani, mivel már korábban is számos történet született bentlakásos varázslóiskolák tanulóiról. Több elmélet látott napvilágot ezzel kapcsolatban, de a kérdés vélhetően örökre megválaszolatlan marad.

A mi válaszunk egyébként így hangzik: amellett, hogy ez egy varázslatos világ, rengeteg olyan érdekes részlettel, amelyekben az ember teljesen elmerülhet, a Harry Potter izgalmas és mindenekelőtt életszerű jellemeket kínál olvasóinak, továbbá számos olyan témát, amelyek a gyerekek számára fontosabbak, mint ahogy azt gondolnánk.

Hét szokványos iskolai év – egy kis mágiával megspékelve

Harry Potter élete a tizenegyedik születésnapjáig nem volt éppen habostorta. A nénikéjénél és a bácsikájánál nőtt fel, akik másodrangú gyerekként kezelték. Egy lépcső alatt kellett laknia, csak kevés szeretetet kapott, és Dudley, az unokatestvére egyfolytában piszkálta.

Tizenegy évesen azonban felveszik a Roxfort Boszorkány-és Varázslóképző Szakiskolába. Kiderül, hogy Harry a varázslók világában nagy ismertségnek örvend,

mivel a gonosz Voldemort megpróbálta megölni, amikor Harry még kisbaba volt, de a gonosz varázsló pórul járt. Az anyukája szeretete megvédte Harryt, és a támadás csak egy villám alakú sebet ejtett a homlokán. (Harrynek nagy szerencséje volt, hogy Voldemort mindenképpen valami varázslattal akarta megölni. Ha mondjuk egyszerűen megfojtja egy párnával, akkor a kisbaba nem sokra megy az édesanyja szeretetével.)

Ezért aztán mindenki nagyon izgatottan várja, hogy megismerkedhessen Harryvel, még a vele egykorú, arrogáns Draco Malfoy is. A Malfoyok egy ősi varázslócsaládból származnak, és úgy gondolják, hogy a mugli varázslóknak, vagyis azoknak a mágikus erővel rendelkező embereknek, akiknek a szülei nem bírnak ilyen erővel, semmi keresnivalójuk a varázslók világában. A későbbiekben az is kiderül, hogy a Malfoyok egykoron a halálfalók közé tartoztak – ők Voldemort hívei, akiket a Ku-Klux-Klan egyfajta mágikus változataként érdemes elképzelni. A legnagyobb különbség az, hogy a halálfalók csuklyás köpenye nem fehér, hanem fekete.

Az iskola egyik tanára, Perselus Piton is halálfaló volt egykor, de azután átállt a másik oldalra. De erről majd később ejtünk szót.

Harry néhány igaz barátra is lel az új iskolájában. A legfontosabb közülük Ron, egy szegény, sokgyermekes családból származó fiú, aki gyorsan a szárnyai alá veszi Harryt, a másik pedig Hermione, egy roppant okos kislány. Hermione szülei fogorvosok, és egészen addig semmi közük nem volt a varázsláshoz, amíg egy nap levelet nem kaptak Roxfortból. Eleinte egyik gyerek sem sejti, hogy a Harryvel kötött barátság keretében minden tanévben újból és újból megmentik majd a világot. De hát mit meg nem tesz az ember a barátjáért…

Amíg Piton folyamatosan piszkálja Harryt és a barátait, addig az iskola igazgatója, Albus Dumbledore támogatja őket. Igaz, a „támogatása” leginkább titokzatos célozgatásban nyilvánul meg, miközben ténylegesen semmit sem tesz azért, hogy az iskolája egy fikarcnyival is biztonságosabb legyen (az egyik roxforti mosdóból például egy titkos kamra nyílik, amelyben egy baziliszkusz él; a diákokat büntetésként egy gyilkos teremtményekkel teli sötét erdőbe küldik; a tanári kar fele – finoman szólva is – mentálisan instabil, a tananyag pedig igencsak veszélyes). Emellett Dumbledore egyfolytában életveszélyes helyzetekbe hajszolja Harryt, miközben ő maga az utolsó előtti könyvig a kisujját se mozdítja érte.

Ezért aztán éveken át mindig ugyanaz történik: megjelenik egy új tanár, aki átveszi a sötét varázslatok kivédése című tantárgyat, mivel a korábbi oktatóval minden évben valami borzalmas dolog történik. Ez az új tanár mindig nagyon gyanús alak, és egyik-másik tényleg azon munkálkodik, hogy visszahozza Voldemortot, de olyan is akad, aki egész kedves, csak később kiderül róla, hogy vérfarkas. Van olyan is, aki teljesen alkalmatlan a feladatra, és akit a kormány küldött, hogy elfojtsa a Voldemort visszatérésével kapcsolatos pletykákat. Bármelyikről esetről is legyen szó, az új tanár mindig nagy szerepet játszik Harry legújabb kalandjában.

A kaland minden évben abból áll, hogy Harry talál egy jelet, amely Voldemort visszatérésére utal. Emiatt mindenki őrültnek tartja, senki sem hallgat rá, és a népszerűségi szintje a tanév végére a béka feneke alá süllyed. Aztán Harry meghiúsítja Voldemort éppen esedékes visszatérési kísérletét, vagy elpusztít egy horcruxot (vagyis egy olyan tárgyat, amelyben Voldemort a lelke egy darabkáját rejtette el, és amelynek segítségével Voldemort biztosítani akarja a halhatatlanságát), mire a többiek ismét haverkodni kezdenek vele. A történet azért néha eltér ettől a sémától. A negyedik részben tényleg sikerül Voldemortnak a visszatérés. A hetedik részben Harry, Ron és Hermione az idő nagy részét nem az iskolában töltik, hanem az erdőben sátorozva, miközben fogalmuk sincs róla, hogy mit is kellene tenniük.

Összességében tehát arról van szó, hogy Voldemort a halála előtt hét horcruxban rejtette el a lelkét, és ez teszi lehetővé a visszatérését. Voldemort végső legyőzéséhez ezeket szép sorban meg kell semmisíteni. Ez a feladat nagyrészt Harryre és a barátaira hárul, mivel a felnőtteket túlságosan lefoglalja, hogyan ne higgyék el nekik, hogy Voldemort tényleg visszatérhet. (Az egyedüli kivételt egyébként Dumbledore jelenti, igaz, ő sem valami nagy segítség, és amikor meg végre igazán hasznossá válhatna, meghal.)

A felnőttek hitetlenkedése az ötödik részben éri el a csúcspontját, amikor a Mágiaügyi Minisztérium az igazságtól félve megpróbálja elfojtani a Voldemort visszatérésével kapcsolatos pletykákat. E célból többek között minden idők egyik legborzalmasabb tanárnőjét, Dolores Umbridge-ot is Roxfortba küldik. Ez a rózsaszínbe öltözött megtestesült iszonyat, akit a Harry Potter-rajongók általában még Voldemortnál is jobban gyűlölnek, olyan technikákat alkalmaz, amelyek még a leggátlástalanabb, a saját népüket terrorizáló diktátoroknak is dicsőségére válnának. Dolores Umbridge a nem túl segítőkész felnőttek legrosszabb példáját testesíti meg, Harry, Ron és Hermione pedig jórészt magányos harcosként küzdenek a történet végéig, és csak hébe-hóba kapnak némi támogatást más diákoktól.

Voldemortnak végül sikerül megostromolnia Roxfortot, és a történet egy hatalmas összecsapással ér véget, amelyet Harry és a barátai végül természetesen megnyernek.

Harry befejezi az iskolai tanulmányait, auror lesz (vagyis a „varázslórendőrségnél” fog dolgozni) és családot alapít. A történet végét sokan kritizálták. A legtöbb negatív hang szerint túlontúl nyárspolgárira sikerült, főként az utolsó mondat miatt, amely úgy hangzik, hogy „Minden rendben volt körülötte”.

A legtöbb olvasó még a kedvenc fantasyregényében sem akar ilyen valószerűtlen mondatokat látni.

A Harry Potter a pszichiáter szemével

A Harry Potter nagyszerű példája annak, hogyan válik egy mágikus fantáziavilág a hiteles jellemek révén annyira valóságossá, hogy az ember végül minden mást is elhisz benne. A hősöknek megvannak a saját gondjaik-bajaik, nem könnyű természetűek, és gyakorlatilag minden második szereplőnek pszichoterápiára kellene járnia, mivel komoly személyiségzavarokra utaló jegyeket mutatnak, a poszttraumásstressz-zavartól a krónikus depresszión át a pszichopátiáig. Alapvetően minden szereplő pszichoanalízisét külön el lehetne készíteni, de az szétfeszítené ennek a kis könyvecskének a kereteit, és vélhetően csak hét kötetbe férne bele, ezért elemzésünket ezúttal csak azokra a főszereplőkre korlátozzuk, akik mindegyik kötetben fontos szerepet játszanak.

Harry Potter – a szeretett szeretethiányos gyermek

Harry Potter nagyon érdekes személyiség, aki már egészen kiskorában is rendkívüli rezilienciával rendelkezik. Az első kötetben kisbabaként kerül Dursley-ékhez, de nagyon fejlett kisbabának kellett lennie, mivel a történet folyamán előkerül egy szakadt régi fénykép abból az időből, amikor még együtt élt a szüleivel, és ezen a képen a kis Harry egy játék seprűn – a varázslógyerekek futóbiciklijén – száguldozott. Ez szükségszerűen azt is jelenti, hogy Harry jóval gyorsabban fejlődött egy átlagos kisgyereknél, mivel a csecsemők általában se futóbiciklivel, se gyermekvarázsseprűvel nem tudnak bánni. Ennek tudatában az is teljesen érthető, hogy Harry már kiskorában is olyan sokat profitálhatott a szülei szeretetéből és gondoskodásából, hogy az hosszú távon is megerősítette a jellemét és a segítségére volt abban, hogy személyiségzavar kialakulása nélkül elviselhesse azt a rengeteg megaláztatást és elhanyagolást, amely később a nevelőcsaládjában érte. Csak egyetlen traumatikus élmény maradt meg benne – ahogy az édesanyja sikoltozva könyörög Harry életéért, mielőtt Voldemort megöli. Harry azonban ebből a gyengeségből is erőt merít – megérti, hogy magától a félelemtől fél, és megtanulja kontrollálni a félelmét. Ebben Remus Lupin, szülei régi barátja is a segítségére van, aki olyan Harry számára, mint egy atyai jóbarát és egy pszichoterapeuta egyszemélyben.

Az is figyelemre méltó, hogy Harryben megvan a kapcsolatteremtés és a kötődés képessége, pedig egy kevésbé stabil gyermek esetében egy olyan gyermekkor, mint amilyenben neki a Dursley családban része volt, vélhetőleg komoly kapcsolati zavarokhoz vezethetett volna. Érdekes továbbá, hogy Harry a rengeteg megaláztatás ellenére sem akar bosszút állni, és még akkor is megőriz bizonyos önreflexiót, amikor rátör a bosszúvágy. Ki tudja, lehet, hogy az elhárított átokkal az édesanyja érett lelkéből is bekerült egy darabka Harrybe – hiszen végül az utolsó horcruxként Voldemort lelkéből is kapott egy darabot, de szerencsére nem a nagyúr romlott személyiségéből, hanem néhány használható képességet, mint például azt, hogy értett a kígyók nyelvén.

Ha a pszichiáter szemével vizsgáljuk meg Harry fejlődését, akkor az a jellemzés, hogy a „fiú, aki mindent túlélt”, egyszerre egész más jelentést kap. Itt sokkal inkább a

lelki túlélésről van szó. Harry teljes ember maradt, nem szenvedett súlyos lelki traumát. Erős személyiség, aki mindig érzi, mi a helyes és mi a helytelen. Így a barátai számára is mindvégig megmarad egyfajta erkölcsi iránytűnek – a barátai nyugodtan igazodhatnak hozzá, mivel ő sohasem fog erkölcsileg kifogásolható dolgot tenni. Ez Harry esetében teljesen kizárt – ő egyszerűen képtelen ilyesmire. Még Dudley-vel, az unokatestvérével szemben sem érez féltékenységet – egyszerűen elfogadja a helyzetet olyannak, amilyen. Talán azért, mert megértette, hogy Dudley-t a helyzet lelkileg sokkal szegényebbé teszi, mint őt magát. Neki senki sem szab határokat, így álmai és céljai sincsenek, miközben minden frusztrációját befelé fojtja. Miközben Harry hátrányos helyzetű gyermekként nőtt fel, mégis vannak céljai és álmai – és ezekért küzdve csak jobb ember válhat belőle. Dudley-nek semmi ilyesmije nincs – amitől agresszív és teljesen kiállhatatlan lesz. Harry Potter példájából így az is világosan kiderül, hogy az antiautoritárius nevelés az azonnali kívánságteljesítéssel és határok kijelölésének hiányával egyáltalán nem teremt boldog embereket – mivel boldog csak az lehet, aki ismeri a munka értékét, és utána büszke lehet a saját teljesítményére, amikor végre elért egy célt – ez pedig valami olyasmi, amiről Harry legalább álmodozhatott, az unokatestvére azonban nem. Dudley élete csak rosszabbá válhatott, jobbá nem.

Hermione Granger – a stréber kislány

Hermione született stréber – de hát mi más választása lehetett volna két fogorvos szülővel. Az orvosi tanulmányok általában, és különösen a fogorvosi képzés, rendkívüli szorgalmat és összeszedettséget követelnek azoktól, akik sikeresek akarnak lenni. Rengeteget kell magolni a vizsgákra, amiből az embernek végül alig valamire lesz szüksége. Szóval, ha két fogorvos egymásra talál és utódot nemz, akkor két lehetőség van: a gyerek a két szülő génjeinek tökéletes másolataként mintadiák lesz, vagy fellázad, és valami teljesen haszontalan dolgot kezd el tanulni, például filozófiát harminc féléven át, miközben a sarki ezoterikus boltban dolgozik félállásban.

Hermione viszont azzal szembesül, hogy ő még a szüleinél is jobb – ő bizony nem fogorvos vagy valami hasonló lesz, hanem tőrőlmetszett boszorkány válhat belőle. Vagyis olyasvalaki, akiről az ezoterikus boltban melózó fogorvoscsemeték álmodoznak. A vele született tudásvágynak engedelmeskedve természetesen már a tanulmányai legelején minden könyvet kiolvasott, és mindent tudott, ami azokban le volt írva, olykor még a tanárainál is jobban. Hermione egyébként nem azért viselkedik így, mert fel akar vágni, ez a viselkedés egyszerűen a vérében van. Szivacsként szívja magába a tudást, ő az egész társaság legtehetségesebb tagja, ami eleinte kissé meg is nehezíti számára a kapcsolatteremtést másokkal.

Ahogy az a különösen tehetséges emberekre gyakran jellemző, eleinte nem képes felismerni, hogy mások nem tudnak olyan gyorsan gondolkozni, mint ő. Hermione emellett egy nagyon szabálykövető kislány. A szabályok azért vannak, hogy betartsák

őket, mivel így ellenőrizhetővé válik az élet. Az első kötetben azonban Hermione megtanulja, hogy a szabályokat nem kell mindig és mindenáron betartani. A szabályokat néha meg is lehet szegni, ha arra nyomós oka van az embernek – semmi sincs kőbe vésve. Miután megtanulta ezt a leckét, tulajdonképpen már meg is értette, hogy mi tesz egy embert jó emberré – és közben még barátokra is lelt, akik szabályszegés közben feltétlenül számíthatnak is rá, ha a nagy, közös ügyük úgy kívánja meg. Cserében Hermione is tudja, hogy ő is számíthat a barátaira. Mivel az ellentétek vonzzák egymást, Hermione végül éppen a társaság leghétköznapibb tagjába lesz szerelmes – aki azonban ezt a hétköznapiságot a népes családjában megtanult érzelmi intelligenciával remekül ellensúlyozza. Ezzel meg is érkeztünk Ron Weaslyhez.

Ron Weasly – egy gyerek a sok közül

Ron a hármasfogat egyedüli tagja, aki nem számít különlegesnek. Ő egy sokgyermekes család tipikus fiúgyereke, akinek nincsenek különösebb anyagi javai, cserébe viszont rengeteg szeretetben és melegségben van része. Bár néha úgy érzi, hogy a sok testvére mellett nem jut neki elég figyelem, azt azért mégis tudja, hogy szeretik, és hogy mindig számíthat a családjára. Megtanulta, hogy két ember összeveszhet, de attól még nem kell gyűlölniük egymást, és később simán kibékülhetnek. A sok gyerek között azt is megtanulta, hogy mi a féltékenység – és ez az indíték végig is vonul az egész életén. Hermione és Harry nem ismerik a féltékenység érzését, és ezért néha nem is értik, hogy Ron mit miért csinál. Az egyetlen dolog, ami ellen Ronnak egész életében harcolnia kell, az a féltékenysége, és végül sikerül is legyőznie ezt az érzést, mivel már egészen kisgyermekkorában megtanult bízni a környezetében.

Ron két lábbal áll a földön, és a két kockát, Harryt és Hermionét sem engedi elszállni, ezért mindketten nagyon nagyra is becsülik. Ron ablak számukra a normális családok világára, amelyet a családi helyzetükből adódóan sem Harry, sem pedig Hermione nem ismerhetett meg. Ron azt is megmutatja, hogy nem kell különlegesnek lenni ahhoz, hogy kedveljék, ha érzelmileg fontos mások számára, hanem ez kizárólag a barátság és a hűség révén is működhet. Vagyis Ron egy teljesen normális fiú, korának egyszerű gyermeke.

Draco Malfoy – a fiú, aki meg akar felelni a családjának

Draco Malfoy különösen sajnálatraméltó alak – bizonyos értelemben Dudley lelki rokona, de miközben Dudley mindent megkapott, amit csak akart, Dracónak azzal kell szembesülnie, hogy csak akkor szeretik, ha pontosan úgy viselkedik, ahogy azt a családja eltervezte számára.

Draco egy halálfaló családból származik, amelynek tagjai már a kezdeti időkben Voldemort követői lettek, mivel úgynevezett aranyvérűként jobbnak gondolták magukat másoknál. Voldemort maga is félvér, és ezért tulajdonképpen azok közé tartozik, akikre a

Malfoy család egyébként megvetéssel tekint. Mivel azonban Voldemortnak óriási hatalma van, ezért a származás hirtelen már nem is lesz olyan fontos. Az ifjú Draco Malfoy korán megtanulja, hogy vannak jobb és rosszabb varázslófamíliák. Még a tisztavérű családok is rossznak számítanak abban az esetben, ha összeállnak mindenféle muglikkal. Mint például a Weasley-k.

Hogy kivívja a családja elismerését, Draco kénytelen a családi kódexhez tartani magát. Már kiskorától kezdve megtanulja, hogy nem szabad szóba állnia az „alávalóbb" családokkal vagy emberekkel, ha nem szeretné elveszíteni a családja elismerését, és azzal együtt a megbecsülését és szeretetét. Különösen az apja, Lucius erősíti benne ezt a viselkedést. Ezáltal az ifjú Draco jellegzetesen narcisztikus személyiséggé válik, mivel megtanulja, hogy nem saját magáért szeretik, hanem csak akkor kap szeretetet, ha úgy viselkedik, ahogy azt a családja elvárja.

Egyébként mégis van Draco neveltetésében egy fénysugár, méghozzá az anyja, aki önmagáért szereti a gyerekét, és ezzel végül nagy szerepet játszik abban, hogy a család képes elszakadni Voldemorttól. Így Draco egy egészséges személyiségrészhez is vissza tud nyúlni, és bizonyos dolgokat, amelyekre a családja kényszerítené, mint például Dumbledore megölése, tudat alatt nem hajlandó megtenni. Végül is Draco arra példa, hogyan nevelhetünk egy tulajdonképpen kedves emberből önző seggfejt. Szerencsére Dracónak végül még idejében sikerül fordítania a sorsán.

Perselus Piton – a tragikus hős

Perselus Piton az egész Harry Potter-univerzum legsokrétűbb és legérdekesebb alakja. A hét kötet alatt nagyon sok mindent megtudunk a múltjáról és a gyermekkoráról. Perselus Piton egy boszorkány és egy mugli gyerekeként született. Az apja erőszakos ember volt, aki képtelen volt elviselni, hogy a felesége mágikus képességekkel rendelkezik. A kis Pitont ezért már kisgyermekként elhanyagolták, és végül magára hagyták. Ebben az időben ismerte meg Lilyt, Harry későbbi édesanyját. Ők ketten már egész fiatalon gyermekbarátságot kötöttek, amely aztán az ifjú Perselus részéről szerelemmé fejlődött. Lily azonban továbbra is csak barátként tekintett Pitonra. Ezzel egy időben Perselust Harry apja, James Potter, és a haverja, Sirius Black egyfolytában gúnyolta és ugratta. Egy alkalommal Lily védelmébe vette Perselust, a fiatalember azonban ezt is megaláztatásként élte meg, mivel így még gyengébbnek érezte magát. Ebben a felfokozott lelkiállapotban megsértette Lilyt, és emiatt elhidegültek egymástól. Lily egyre inkább James Potterhez vonzódott, akibe azután szerelmes is lett. Perselus, aki ezzel a nagy szerelmét is elveszítette legnagyobb ellenségével szemben, ezen nagyon megbántódott. Majd dacból és talán bosszúvágyból csatlakozott a halálfalókhoz. Mindezek ellenére is megpróbálta megvédeni Lilyt. Amikor megtudta, hogy Voldemort megölte szeretett Lilyjét, teljesen összetört, és bosszút esküdött Voldemorttal szemben.

Ettől a pillanattól kezdve kettős játékot űzött, és minden erejével azon dolgozott, hogy elpusztítsa Voldemortot.

Harry Potterrel egész életében ambivalens volt a viszonya, mivel Harry egyfelől mindig az apjára, a gyűlölt ősellenségére emlékeztette, másfelől azonban a nagy szerelmére, Lilyre is, akinek Harry a szemét örökölte. Mások előtt nagyon rosszul bánt Harryvel, de valójában – és titokban – az első naptól kezdve óvta és védelmezte. Perselus ennyiben egy tragikus sorsú alak, mivel simán összejöhetett volna Lilyvel, de nem tette időben világossá a lány számára, hogy többet érez iránta puszta barátságnál. Mivel azonban a szülei példáján nem volt alkalma megtapasztalni, milyen egy jól működő párkapcsolat, így csődöt mondott minden közeledési kísérlete. Később pedig, amikor Lily James Potterrel szemben a védelmébe vette, még inkább kapcsolatképtelenné vált, és végérvényesen a másik fiú karjaiba taszította Lilyt. Perselus azonban így is képes maradt szeretni, mivel e képessége és az elszántsága nélkül sohasem tudta volna legyőzni Voldemortot. Emiatt Perselus Piton Harry Potter világának legnagyobb hőse, méghozzá éppen azért, mert egyáltalán nem törekedett a hősiességre, csak a szerelmet kereste, és megpróbálta jóvátenni a múltbéli hibáit.

Néhány negatív jellemvonásán azonban soha nem tudott túllépni. Arra, ahogy Harryvel bánt, csak azért, mert a kisfiú James Potterre emlékeztette, a saját tragikus gyerekkora nem szolgálhat mentséggel. Piton ugyanakkor nem jó tanár, és nyilvánvalóan kivételezik néhány diákjával, miközben másokat egyfolytában szívat. Amikor ugyanúgy megaláz másokat, ahogy gyermekként őt magát is megalázták, tulajdonképpen azonosul az agresszorral – azzá válik, amitől egykoron annyira undorodott. Perselus Piton fantasztikus kettős ügynök, de örök rejtély marad, miből gondolta Dumbledore, hogy jó ötlet gyerekek közelébe engedni.

Sirius Black – a keresztapa, akinek sohasem nőtt be a feje lágya

Sirius Black James Potter legjobb barátja volt, később pedig Harry keresztapja lett. Sajnos nem sok ideje volt foglalkozni Harryvel, mert a fiú születése után letartóztatták, és éveken át ártatlanul ült az Azkabanban (azaz a varázsvilág egyik börtönében). Siriusnak, aki a gondtalan ifjúkorból egyenesen a világ legszörnyűbb börtönébe került, nem volt alkalma felnőni és éretté válni. Minden erejét lekötötte, hogy ne őrüljön meg, ami az Azkabanban csak kevés embernek sikerült. Ő mégis megőrzi az életkedvét és később Harry Potter nagy példaképévé válik – de inkább egyenrangú barátként, mintsem olyan felnőttként, aki képes lenne utat mutatni neki. Ennek az az oka, hogy Sirius a fogságban töltött évek alatt nem tudott érett férfivá válni, és a kiszabadulása után megpróbálta ugyanott folytatni az életét, ahol abbahagyta. Ezt Harry az első pillanatban nagyon izgalmasnak találja – közben nem veszi észre, hogy Sirius az apját, Jamest látja benne. Ez röviddel Sirius tragikus halála előtt egyértelműen ki is derül, amikor a halálfalókkal vívott küzdelem hevében a férfi egyszer Jamesnek szólítja Harryt.

Végül a hosszú fogság okozta éretlenség lesz az oka, hogy Sirius meghal, Harry pedig kénytelen lesz elszenvedni egy újabb veszteséget. Ha Sirius a biológiai korának megfelelő szellemi érettséggel rendelkezett volna, akkor meg tudta volna oldani a konfliktusát Perselus Pitonnal, de ő ehelyett gyermeteg módon tovább piszkálta a tanárt, ahogy azt annak idején James Potterrel együtt tette. Így viszont esélyt sem ad Harrynek, hogy az megbízhasson Pitonban – amivel végül óriási katasztrófát okoz, mivel Harry nem kér Pitontól segítséget, és mindent egyedül akar megoldani, amikor úgy gondolja, hogy Sirius veszélybe került. Sirius Black pedig úgy hal meg, mint egy könnyelmű tizenéves, még mielőtt igazából belekóstolhatott volna az életbe. Az Azkaban nem hagyott neki esélyt, hogy felnőjön, az az embertelen intézmény ugyanis a bebörtönzöttek szellemi megsemmisítésére lett kitalálva. A varázslók világában a reszocializáció teljesen ismeretlen fogalom – ahogy az épkézláb pszichiátriai kezelésé is, amint azt a hőseink látogatásai is jól mutatják a mágikus kórház pszichiátriáján. Ezek szerint mégsem minden annyira rossz a mi muglivilágunkban…

Albus Dumbledore – a bűntudattól gyötört jellem

A történet kezdetén az ember még azt hihetné, hogy Albus Dumbledore egy bölcs öregember, aki pontosan tudja, hogy mit tesz, és aki teljesen tisztában van önmagával és az életével. Minél mélyebbre merülünk azonban a történetben, annál világosabbá válik, hogy Albus Dumbledore számára azért olyan fontos a szeretet ereje, mert ő maga roppant szerencsétlen volt ezen a téren – és legfőképpen emiatt gyötri olyan szörnyű bűntudat: a húga halála miatt.

Dumbledore rámenős fiatalember volt, aki csak a saját örömeire gondolt, a családja igényeivel nem nagyon foglalkozott. Sokkal szívesebben volt együtt egy másik varázslóval, Grindelwalddal, a nagy szerelmével. A könyvekben Dumbledore homoszexualitását sohasem tárgyalja nyíltan a szerző, de a karakter megalkotója több interjúban is megerősítette ezt. Bonyolult kapcsolata Grindelwalddal, aki nyilvánvalóan élete egyetlen szerelme volt, mivel továbbiakról egyáltalán nem esik szó, hosszú távon is megváltoztatta és többféle tekintetben is traumatizálta Dumbledore-t. Mindezekről már nem tud beszélni – és a lelke mélyén rejtegetett szerelmi bánat miatt talán már azt is elfelejtette, hogyan kell nyíltan beszélni más fontos dolgokról. Inkább titokzatos utalásokra és közhelyes bölcsességekre szorítkozik, amivel a sebezhetetlen, bölcs férfi mítoszába burkolja magát, és megakadályozza, hogy láthatóvá váljon az álarc mögötti megtört személy.

Itt felvetődik az a kérdés, hogy mitől tart annyira Dumbledore. Attól fél, hogy többé nem fognak megbízni benne, ha megtudják, hogy neki is vannak hibái? Vagy attól, hogy elveszíti az ellenőrzést, ha már nem ő dönti el, mikor kell szembenéznie élete legfájdalmasabb élményeivel? Dumbledore még messze nem zárta le magában ezt a traumát, a húga halálán sohasem fogja túltenni magát, és valójában a fivérével sem

békült ki soha. Mindent tönkretett, ami igazán fontos volt számára. Talán ezért titkolózik annyira Harry előtt. Talán fél, hogy ismét csődöt mond, ha minden tudását nyíltan megosztja vele. Talán azt szeretné, hogy Harry szép lassan jöjjön rá mindenre, és ezáltal érettebbé váljon. Ezek azonban csak feltételezések.

Hogy Dumbledore mit is akar valójában, az jórészt nyitott kérdés marad. Ahogy az is, hogy milyen hatása volt Dumbledore-nak Voldemort fejlődésére. Ő vitte oda még kisfiúként Roxfortba. Vajon Voldemort nevelésével is csődöt mondott? Fel kellett volna ismernie, mi zajlik a zavart gyermek lelkében? Sajnos Dumbledore és a fiatal Voldemort kapcsolatáról nem sokat tudunk. Vajon Dumbledore a sötét lelkű varázslótanoncok iránti vonzódásával önkéntelenül is felgyorsította a folyamatokat? Ez is tovább fokozta volna a bűntudatát? Meg kell várnunk, mit derítenek majd ki az eljövendő évek Dumbledore-kutatói.

Az azonban tény, hogy Dumbledore-t súlyos bűntudat gyötri, amely megbénítja a lelkét és megakadályozza, hogy megláthassuk az igazi Dumbledort – ő ugyanis elrejtőzik a jóságos, bölcs mentor álarca mögé, miközben képtelen megszabadulni a félelmeitől és csődöt mond, amikor Harrynek óriási szüksége lenne rá. Végül, mintegy utolsó vezeklésként feláldozza magát, hogy megvédje Draco Malfoy lelkét és Piton kettős játékát. (Dracóra bízták Dumbledore megölését, de Dracót megkímélendő, Dumbledore megkéri Pitont, hogy vállalja magára a feladatot. Ráadásul ettől a kétkulacsos Piton alakítása is hihetőbb lesz, és bárki bármit mondhat Voldemortról, de sunyiságban Dumbledore-nak a Sötét Nagyúr a nyomába sem érhet.) Hogy ez a traumatikus élmény mit vált ki Harryből, a védencéből, az teljesen közömbös számára – ennél még Pitonban is több együttérzés szorult, hiszen ő legalább Dumbledore szemére veti, hogy csak odarángatta a fiút, mint egy malacot, hogy azután feláldozza.

Másfelől azonban Dumbledore zseniális elméje ezúttal is megtalálja a halálán túlmutató megoldást, és így a bűnéért is vezekelhet, miközben a többiek is megtarthatják jó emlékezetükben. Pedig végső soron ő is egy ugyanolyan megtört jellem, mint Piton.

Tom Rowle Denem, alias Voldemort – egy újabb szeretethiányos gyermek

Voldemort a megtestesült gonosz – egy teljesen lelketlen lény, aki már maga sem tudja, miért akar mindent elpusztítani; vélhetően csak azért, nehogy őt pusztítsák el. Végső soron a saját pusztulásától való félelem az egyedüli mozgatórugó, amely folyamatosan jelen van Voldemort személyiségében.

Kezdjük először Voldemort gyermekkorával, amelybe a hatodik részben Dumbledore és Harry részletes betekintést nyernek. Voldemort anyja beleszeretett egy jóképű mugliba – idősebb Tom Denembe. A hölgy nem volt túl dekoratív, ezért szerelmi bájital használatához folyamodott, hogy kiválasztottja viszonozza az érzéseit. Összeházasodtak, a nő teherbe esett, de azután elmúlt a bájital hatása, az idősebb Denem pedig elhagyta a feleségét és a gyerekét. Nem is igazán tehetünk neki ezért szemrehányást. Mivel

szellemi képességei teljes birtokában sohasem egyezett volna bele a kapcsolatba, így mondhatjuk, hogy éveken át erőszak áldozatául esett. Merőben hátborzongató dolog a szerelmi bájital.

A kis Voldemort már korán megtapasztalta, hogy senkinek sem kell. Az apja elhagyta a családot – a fiával szemben, aki nyilván nem tehetett az anyja csalárdságáról, semmiféle felelősséget nem érzett –, az anyja pedig szinte alig volt mellette, amíg egyáltalán még élt. Voldemort anyja a szakítás után minden valószínűség szerint annyira összetört, hogy még a gyereke kedvéért sem maradt életben – minden életkedvét elveszítette, a saját gyerek sem érdekelte. Vagyis Voldemort éppen az ellenkezőjét élte meg annak, mint amin Harry Potter keresztülment: őt az anyja nem szerette annyira, hogy még az életét is feláldozza érte. Sőt, olyan kevéssé szerette, hogy még életben sem maradt érte. A halál Voldemort állandó kísérőjévé szegődik. Később Voldemort bosszúból még a saját apját is megöli. Addig viszont egy árvaházban él.

A fiú rájön, hogy különleges képességekkel rendelkezik, amelyek azonban kívülállóvá teszik. Arra használja a képességeit, hogy másokon uralkodjon és másokat gyötörjön – megtanulja, hogy jobban érzi magát, ha legalább gonoszul viselkedik azokkal, akik egyébként sem szeretik. Ekkor felbukkan Dumbledore, és magával akarja vinni Roxfortba. Ekkor történik valami, ami arra utal, hogy Dumbledore teljes csődöt mondott mentorként: a neveletlen tízéves kisfiút úgy akarja megregulázni, hogy elégeti azt a szekrényt, amelyben a holmiját tartották. Bár utána azonnal visszaállítja az eredeti állapotot, de ezzel a kis Voldemortnak már megmutatta, hogy Roxfortban is mindig az erősebbnek van igaza – és a kegyelmet is az erősebb osztja. Ezt a leckét Voldemort sohasem fogja elfelejteni. Így aztán a kis Voldemort alkalmazkodik másokhoz, alárendeli magát az erősebbnek – de csak addig, amíg ő maga eléggé meg nem erősödik. Manipulálja a tanárokat, hogy titkos információkhoz jusson, és már korán mindent megpróbál, hogy megvédje saját magát. Mit érdekli őt a saját lelki épsége? A lényeg, hogy nem halhat meg. A lelke nem érdekli, egyébként sem szerette soha senki csak úgy önmagáért.

Voldemort tudja, hogy csak saját magára hagyatkozhat, az igazi barátságot és szerelmet sohasem ismerte meg, Dumbledore pedig semmit sem tett, hogy ezeket az érzelmeket megismertesse vele. Ehelyett később azt meséli róla, hogy Tom mindig is nehéz eset volt, briliáns és észrevétlen egyszerre. Valójában nem akart mélyebben belelátni a fiú lelkébe – őt is ugyanúgy magára hagyta, mint Harryt. Azzal a különbséggel, hogy Harrynek sikerült még kisgyermekként biztos kötődést kialakítania, és őt szerették. Így Harry és Voldemort olyanok, mint ugyanannak az éremnek a két oldala – ezért Voldemort kezdettől fogva lenyűgözve figyeli Harryt, és összeköti vele a sorsát. A Harryhez fűződő viszonya a legintenzívebb kapcsolata, amelyben valaha is része volt – a szó legszorosabb értelmében lelki rokonok, különösen, mivel Voldemort lelkéből egy darabka Harryben él tovább. Voldemort sohasem tanulta meg, milyen az, ha

valakinek van egy igaz barátja, de legalább van valami hasonlóan intenzív kapcsolata Harryvel, az igazi ellenségével. Voldemort több okból sem tudja megölni a fiút. Van egy kimondatlan ok, amelyet Voldemort még saját magának sem vall be: soha egyetlen ember sem állt olyan közel hozzá, mint Harry. Inkább egy örök ellenfél, mint a teljes egyedüllét. Harryvel harcolva megerősödhet, és végül elbukhat.

Ez azért nagyon tragikus, mert az egészet meg lehetett volna akadályozni. Ha Dumbledore nemcsak papol a szeretetről, hanem képes megajándékozni a gyerekeket a szeretetével, akkor a kis Tom Denemből akár nagyszerű ember is válhatott volna. Dumbledore azonban a könnyebb utat választja – kezdettől fogva felismeri a romlottságot a fiú lelkében, ezért inkább elkerüli. Ahogy a legnehezebb időszakában Harryt is elkerülte, és így ő is felelőssé vált Sirius Black haláláért.

Így senki sem marad, aki védelmezni és szeretni tudta volna a szeretethiányos gyereket, inkább hagyták, hogy a fiú velejéig romlottá váljon, mivel egyszerűbb valakinek a nyakába zúdítani minden gyűlöletünket, mint feltétel nélkül szeretni egy nehezen kezelhető embert. Voldemort lelke pedig annyira megkérgesedett, hogy már semmiféle érzelmet nem ismert – csak a hatalom nyújtotta élvezetet, mivel az gyógyírt jelentett a belső ürességre és magányra. De igazából így sem volt boldog. Vélhetően szívesen cserélt volna Harry Potterrel – csak hát nem tudott. Amikor aztán végre felbukkant néhány ember, akik segíthettek volna neki, ha ő elfogadja a segítségüket, már régen túl késő volt.

ALKONYAT

– csillámlények a rengetegben

Amint azt a Drakuláról szóló fejezetben már megállapítottuk, Stephenie Meyer Alkonyat-sorozata egy egészen új alműfajt teremtett.

Nos, ez azért teljesen mégsem igaz. Paranormális-romantikus regények – Amerikában legalábbis – már korábban is léteztek. Ezt a megnevezést olyan szerelmes történetekre használják, amelyekben a fantasztikus elemek is fontos szerepet játszanak. Az Alkonyat előtt ez általában valami olyasmit jelentett, mint a Ghost című film. A főhős már a történet elején meghal, de szellemként azért küzd, hogy megóvja a barátnőjét mindenféle gonosz üzelmektől. Az időutazás témáját is gyakran alkalmazták, azaz a női főszereplő például visszautazott a múltba, és ott beleszeretett egy fess egyiptomiba, egy lovagba vagy akár egy viking harcosba.

Az Alkonyat azonban kiemeli a műfajt a korábbi zárt világából és kiviszi a nagyközönség elé. És mindenekelőtt, a sorozat szalonképessé tette a szerelmi kapcsolatot az általában szörnyetegeknek tekintett lényekkel. Amitől a mesék és a mondák évszázadokon át óva intették az embert, hirtelen teljesen fogyaszthatóvá vált. Ez elsősorban persze a vámpírokra vonatkozik, de az Alkonyat mintha megnyitott volna egy zsilipet. Mi is van azokkal a középkori történetekkel, amelyek szerint nem szabad démonokkal hálni? Mostanra már 1001 erotikus történet foglalkozik ezzel a témával. És a figyelmeztetésekkel, amelyek szerint nem szabad követni a tündéreket a birodalmukba, nem szabad enni az ételeikből és nem szabad táncolni velük? Nagyobb összegben is fogadhatunk rá, hogy ezeket happy enddel végződő szerelmes történetek formájában már több szorgalmas írónő is feldolgozta. És mi van a különféle apokrif bibliai történetekkel, amelyek arról mesélnek, micsoda pusztulással jár, ha az angyalok összeszűrik a levet az emberasszonyokkal? Ezzel kapcsolatban is van néhány újdonságunk.

Aztán ha már az írók így belelendültek, akkor nem is álltak meg a vérfarkasoknál, sárkányoknál és egyéb hasonló lényeknél. A legfontosabb feltétel, hogy a kérdéses lénynek jól kell kinéznie, hatalmasnak és gyilkolásra alkalmasnak kell lennie.

Egy pillanat, hogy micsoda?

Igen, pontosan. Pluszpontnak számít ugyanis, ha a vágy természetfölötti tárgya halálos veszélyt jelentene a női főhős számára, már ha a nevezett lény úgy akarná. Amikor ugyanis a szerelem erejével sikerül megszelídíteni egy olyan lényt, amely a megszelídítőjén kívül mindenki másra életveszélyes, az egyfajta női hatalmi fantázia megnyilvánulását jelenti. Amikor a férfiak kiélik a hatalmi fantáziájukat, akkor általában saját maguk kelnek útra szörnyeket gyilkolni. A nők viszont arról fantáziálnak, hogy

bájosan csak rámosolyognak a saját, kedves házi szörnyükre, amely minden gonosztól megvédi őket, miközben már a szemükből kiolvassa minden kívánságukat.

De térjünk csak vissza a vámpírokhoz!

Amint azt a Drakula kapcsán már megállapítottuk, a vámpírok a női szexualitást jelenítik meg. A szexuális vágy sokáig valamiféle tiltott és veszélyes dolognak számított, amit a tisztességes lányok nagy ívben elkerültek, de azután az emancipáció hatására a nők szép lassan levetkőzték ezt az attitűdjüket. Ez a folyamat azonban véglegesen még nem zárult le, amint az az Alkonyat történetéből is világosan látható.

Edward Cullen – a professzionális zaklató

Bella Swan, az Alkonyat-regények én-elbeszélője a saját véleménye szerint egy teljesen hétköznapi, unalmas tizenéves. Esetlennek és nem különösebben csinosnak tartja magát. Így nagyjából az összes tizenéves lány tökéletesen azonosulhat vele.

Bella az apjához költözik Forksba, hogy az anyjának több ideje maradjon önmagára és az új férjére. Állítólag az egész Egyesült Államokban Forksban esik a legtöbbet az eső, de ezzel tulajdonképpen minden érdekeset el is mondtunk a helyről.

Bella az iskolában természetesen az „új lány” szerepébe kerül, és elég nehezére esik barátokat találnia. Ráadásul még a jóképű Edward Cullen is jól összezavarja, mivel néha nagyon kedves hozzá, máskor pedig kifejezetten undok vele.

Bella szép lassan kideríti, hogy Edward szokatlanul erős, és néhány egyéb furcsaság is kiderül vele kapcsolatban, amiből a lány végül arra a következtetésre jut, hogy a fiú egy vámpír. Teljesen kézenfekvő, mi más is lehetne? Edward azonban előzékenyen beismeri a dolgot, amikor a lány szembesíti a felfedezésével. A fiú elmeséli, hogy a családjával vegetáriánus vámpírok, vagyis csak állati vért fogyasztanak. Emellett már a napfényt is el tudják viselni, csak csillámlani kezd tőle a bőrük. Ezért mentek éppen Forksba, ahol mindig esik az eső. Így nem keltenek feltűnést.

Edward 1917-ben változott át, ami azt jelenti, hogy majdnem száz évvel idősebb Bellánál. Ez azonban láthatóan senkit sem zavar. Ahogy az a tény sem, hogy Edward az álcázás kedvéért öreg fejjel is még mindig gimibe jár. Az emberben felmerül a kérdés, hogy nem halt még bele az unalomba?

Bella mindenesetre nagyon lenyűgözi Edwardot, aki egyébként egyfolytában attól retteg, hogy Bella jelenlétében megfeledkezik magáról, és végül mégiscsak jól megharapja a lányt. Ezért hol a lány után koslat, akár egy zaklató (természetesen mindig azzal az indoklással, hogy csak meg akarja védeni), hol pedig azt bizonygatja, hogy nem ő a megfelelő partner Bellának, és hogy a lánynak nem lenne szabad a közelébe mennie.

Az első kötet végén természetesen mégiscsak összejönnek, miután Edward megmenti a lányt egy másik vámpírtól.

Persze csak azért, hogy Edward a második kötetben – „a lány érdekében” – véget vethessen a kapcsolatuknak. Ehhez természetesen nem kéri ki Bella véleményét. Még a végén Bella úgy gondolná, hogy a kapcsolatuk megéri a kockázatot, hogy vele maradjon. Bella azonban csak egy ostoba, esetlen lány, akit meg kell védeni.

Bella aztán az egész második kötetben csak Edwardot siratja, igaz, közben egész jól összebarátkozik egy Jacob nevű vérfarkassal. A barátságuk azonban Bellát nem gátolja meg abban, hogy bánatában kis híján öngyilkosságot kövessen el. Edward tévesen azt gondolja, hogy a lány tényleg meghalt, és ő is öngyilkosságot akar elkövetni. Pedig száz év alatt lett volna elég ideje elolvasni a Rómeó és Júliát és igazán tanulhatott is volna belőle. Ezek szerint évtizedekig is simán járhatunk gimibe anélkül, hogy bármi is ragadna ránk.

Bellának az utolsó pillanatban sikerül megakadályoznia az öngyilkosságot, de ezzel egy nagy hatalmú olasz vámpírcsalád célkeresztjébe kerül. Többek között ezért ígéri meg Edward családja a lánynak, hogy hamarosan vámpírrá változtatják. Csak Edward ellenzi a dolgot, de Bella szép lassan függetleníti magát tőle, és már nem veszi annyira komolyan a fiút, aki a józan észre fittyet hányva mindentől és mindenkitől meg akarja védeni. Egyedül az rontja egy kissé a képet, hogy a vámpírok és a vérfarkasok halálos ellenségei egymásnak. Szóval Bellát az a veszély fenyegeti, hogy az átváltozásával elveszíti a barátját, Jacobot.

A következő kötet konfliktusát épp a két fiú rivalizálása szolgáltatja. Tovább tetőzi a bajt, hogy Jacob beleszeret Bellába, és nem nagyon akarja elfogadni, hogy a lány kikosarazza. Szóval most már nemcsak Edward morcos, amiért Bella vámpírrá akar válni, hanem Jacob is, amiért Bella még mindig az anyámasszony katonája Edwarddal jár. Közben Bella és Edward az esküvőjüket tervezik, és Edward semmiképpen sem akar az esküvő előtt lefeküdni a lánnyal. (Ez van, ha valaki egy 1900 körül született emberbe szeret bele.)

Tovább fokozza a helyzet drámaiságát, hogy felbukkan egy nagy csapat vámpír, akik bosszút akarnak állni Edwardon az első kötetben megölt vámpírért. Ennek legalább megvan az az előnye, hogy Edward családja és a vérfarkasok kénytelenek összefogni a közös fenyegetéssel szemben. Ugyanakkor ez némi érzelmi zsarolásra is lehetőséget teremt Jacob számára. Jacob azzal fenyegetőzik, hogy a meggyilkoltatja magát az ellenséges vámpírokkal, ha Bella nem csókolja meg az ütközet előtt. Mivel Bella nem akarja elveszíteni, ezért teljesíti a kérését.

Szerencsére minden fontos szereplő túléli a harcot. Bella és Jacob még egyszer átbeszélik a dolgot, és a fiú végre megérti, hogy a nem tényleg azt jelenti, hogy nem, bár azért később is levág még néhány nagy hisztit. Közben tovább tervezik Bella és Edward esküvőjét.

Összeházasodni végül majd az utolsó kötetben fognak. A régóta várt szex Edward számára nem sok örömet okoz, mivel folyamatosan uralkodnia kell magán, nehogy

megharapja Bellát. Az első nagy házastársi vitájuk éppen arról szól, hogy a lány több szexet akar Edwardtól. Ekkor azonban Bella szerencsére teherbe esik, és a dolog lekerül a napirendről. Milyen jó, hogy egyikük sem hallott még a védekezésről.

A terhesség egyrészt sokkal gyorsabb lefolyású, mint szokványos esetekben, másrészt Bella életét is veszélybe sodorja. Amikor a barát kategóriába visszasorolt Jacob értesül a fejleményekről, végre felhagy a hisztizéssel és megpróbál segíteni. Amikor a falkája veszélyesnek minősíti Bella gyerekét és meg akarják ölni a lányt, Jacob nyíltan kiáll Bella mellett.

Bella végül majdnem belehal a szülésbe, és csak úgy tudják megmenteni az életét, hogy Edward vámpírrá változtatja. Ettől aztán Jacob visszaesik a seggfej-üzemmódba: bosszúból meg akarja ölni a Renesmée-nek nevezett gyereket. Közben azonban rájön, hogy már bevéső dött a kislányba, ami ebben a regényben azt jelenti, hogy a kislány Jacob előre kiválasztott partnere, és különösen szoros kötődés alakul ki közöttük.

Amikor a Volturik tudomást szereznek Renesmée létezéséről, aki ugyebár egy ember-vámpír félvér, azt hiszik, hogy a kislányt vámpírrá változtatták, amiért a vámpíroknál halálbüntetés jár.

Néhány drámai helyzet után végül sikerül meggyőzni a Volturikat, hogy Renesmée semmiféle veszélyt nem jelent a többi vámpírra és a létezésük titkára. Mindenki szépen hazamegy, és boldogan éli tovább az életét.

Aki a nadrágot viseli

Amint azt látjuk, a nők időközben már nyugodtan engedhetnek a vámpírok által megtestesített kísértésnek, de teljesen azért még nem mennek zökkenőmentesen a dolgok. Egy egészséges kapcsolat azért másképp néz ki, mint Edwardé és Belláé. Edward újból és újból megszegi a Bella által kijelölt határokat, és egyáltalán nincs tekintettel arra, hogy mit szeretne a lány. Kezdetben úgy követi a lányt, akár egy zaklató, mivel úgy gondolja, hogy Bella egyedül teljesen életképtelen. Később Edward a lány javát szolgáló dolgokat csinál, sokszor kifejezetten az akarata ellenére, és hevesen tiltakozik, amikor Bella megfogalmazza a vágyait. Bellának küzdenie kell azért, hogy vámpírrá váljon, vagyis átvitt értelemben küzdenie kell a szexuális felszabadulásáért (ahogy nem átvitt értelemben is több szexet szeretne).

Edward egy ártatlan és ügyetlen lányba szeretett bele, akinek védelemre és irányításra van szüksége. Azzal, hogy ő is vámpírrá szeretne válni, a lány megkérdőjelezi az Edward által megtestesített hagyományos, védelmező férfiszerepet. Bella átváltozása után Edwardnak tényleg nem nagyon lesz beleszólása a dolgokba, attól kezdve a lány lesz a főnök. Stephenie Meyer itt alapvetően a férfiak egyik tudat alatti félelmét erősíti meg: a nők szexuális felszabadulása azt jelenti, hogy a férfiakra többé nincs szükség, vagy legalábbis elveszítik az ellenőrzést.

Igazi egyenjogúság és egészséges kölcsönös tisztelet itt még nem képzelhető el.

Az Alkonyat a pszichiáter szemével

Az Alkonyat alapvetően a női emancipáció történetét meséli el, de nem ér véget az emancipációval, hanem túllő a célon, és a végére egészen a férfi alávetéséig jut el.

Bella Swan – a rút kiskacsa gyönyörű hattyúvá válik

Bella tipikus elvált szülők gyermeke. Miután az anyja talált magának egy új férfit, lepasszolja a lányát az apjának, hogy legyen ideje az új pasijára. Az apja örül, hogy visszakapja a lányát és rendesen gondoskodik is róla, még egy saját autót is vesz neki, igaz, csak egy régi pick-upot.

Már ebből is világosan látszik: Bella korán megtanulta, hogy a nők a saját igényeik kielégítésével foglalkoznak, miközben a férfiak óvják és védik őket – az anyja elküldi, az apja elkényezteti. Ennek tudatában Bella a helyén kezeli és nagyra becsüli Edward gondoskodását, aki amúgy a dédnagyapja lehetne, és akinek így a kisujjában van a nők védelme, még ha néha kicsit túlzásba is viszi a dolgot – azért mégiscsak van némi különbség egy apa és egy dédnagyapa értékrendje között.

Mivel Bella a szülei válása ellenére is képes volt stabil kötődést kialakítani a legkorábbi vonatkoztatási személyekkel, ezért teljesen alkalmas egy kapcsolatra, és még harcolni is képes érte. Bella Edward egyenrangú társa szeretne lenni, a fiú azonban ezt eleinte különféle észszerűnek hangzó kifogások mögé bújva megtagadja tőle, mondván, nem lenne jó neki, ha vámpírrá válna. Bella az elsődleges személyiségéből adódóan képes kompromisszumokat kötni, úgyhogy teljesíti Edward néhány kérését – például azt, hogy csak a házasságkötés után fekszenek le egymással, aminek egyébként az apja is nagyon örül. Ezáltal Bella duplán is megerősítést nyer a két férfitől, akik a legfontosabbak az életében, ami még inkább megkönnyíti számára a beleegyezést.

A szexuális ébredés Bella számára nagyon is pozitív élmény, miközben Edward félénken és visszafogottan viselkedik – ismét az a régi vágású lovag, aki nem akarja megsebezni a szerelmét, ami itt Edward hihetetlen testi erejének köszönhetően valamivel még drasztikusabban jelenik meg, mivel Edward tényleg megölhetné a lányt, ha elragadná a hév és elveszítené az önuralmát. Ő is pontosan ezzel érvel, hogy később se kelljen lefeküdnie Bellával – egy szexuálisan kielégített nő ekkor ugyanis még túl nagy kihívást jelent neki. Még rosszabb lesz a helyzet, amikor Bella várandós lesz. Ekkor Edward kényszeríteni akarja, hogy vetesse el a gyereket – ezúttal is az észszerű gondoskodás mögé bújva. Bella azonban – a feléledő anyaságtól megerősödve – egyre harciasabbá válik. Meg akarja tartani a gyerekét, végszükség esetén akár Edward akarata ellenére is, és így éppen azzal a családtaggal köt szövetséget, akivel korábban a legkevésbé jött ki: Rosalie-val, Edward mostohatestvérével. A gyerek révén kapcsolat

alakul ki a két nő között – itt is megmutatkozik, hogy két nő barátsága különösen akkor erősödhet meg, amikor az egyikük kapcsolata válságba kerül, miközben magát a párkapcsolatot ekkor sem kérdőjelezik meg.

A terhesség a fordulópont: Bella végre felnő, anyafigura és archaikus istennő lesz – Edward pedig választhat, hogy hű kísérője és követője lesz, vagy elveszíti a lányt. Méghozzá ezúttal teljesen valóságosan – mivel, ha továbbra is ragaszkodik hozzá, hogy nem változtatja vámpírrá a lányt, akkor az meg fog halni. Tehát Edward inkább aláveti magát és megmenti Bellát, amikor végre felemeli a saját szintjére. A női dominanciát a közös – és mint később kiderül, egyetlen – lányuk is tovább fokozza. Edwardnak férfiként az marad az egyetlen funkciója, hogy kellemessé tegye a vele élő nők életét – a védelmére már nincs szükségük. Bella kiteljesedett, sőt, jövendőbeli vejeként még a másik fontos barátját is a családba hozza – és ezzel szemben Edwardnak már szava sem lehet; egyébként se nagyon van már beleszólása a dolgokba. Edward megérkezett a 21. századba, ahol a világ nyugati felében a nemek közötti különbségek egyre inkább elmosódnak.

Bella ezzel szemben megérkezett a női önmegvalósítás csúcsára – kompromisszumkészségével és látszólagos meghátrálásával mindent elért, amire vágyott. Bella egy makkegészséges lélekkel megáldott ember (vagyis vámpír), akinek sohasem lett volna szüksége pszichoterápiára, mivel már mindennel rendelkezett, ami ahhoz kellett, hogy a saját kezébe vehesse az életét. Az időnként rátörő enyhe depresszióját pedig önterápiával maga is le tudta győzni.

Edward – a félelmektől gyötört férfi

Edward az 1917-es nagy spanyolnáthajárványban veszítette el az édesanyját, és ő maga is belehalt volna a betegségbe, ha előtte nem változtatják vámpírrá. Így az ifjú Edwardot még a serdülőként katapultálták a háborúk és bizonytalanságok korából egy új, anya nélküli létezésbe. Habár gyorsan talált magának egy kedves pótcsaládot, de a serdülőkora vad éveit sorozatgyilkosok sorozatgyilkosaként töltötte, és közben kiélvezte a vérgőzös gyilkolás mámorát. Mivel olvasni tudta mások gondolatait, azzal vigasztalhatta magát, hogy csak olyan férfiakat ölt meg, akik maguk is éppen gyilkolni készültek. Vagyis morálisan még szörnyetegként is makulátlan marad, még ha egyébként arra is használja a jogot, hogy kiélje a saját vágyait. A 20. század első felében ez nem számított ritkaságnak. Egyetlen más korszakban sem gyilkoltak olyan sokat és olyan hatékonyan, mint a népirtások és a világháborúk évszázadában.

Edward mégis egy félelmektől gyötört, folyamatos és teljes ellenőrzésre vágyó férfi marad. Az anyja elvesztése mélyebb sebet hagyott a lelkén, mint ahogy ő azt el tudja képzelni – Edward folyamatosan attól retteg, hogy elveszít valamit, ami fontos számára. Ezért aztán Belláról is hihetetlenül odaadóan gondoskodik, de amint megérzi a lány vágyakozását, rögtön visszahúzódik – a végső intimitást nem hajlandó megadni neki,

túlságosan fél, hogy sebezhetővé válik, ha elveszíti az önuralmát. Egyfajta védekezési mechanizmusként rávetíti Bellára a saját sebezhetőségét – csak úgy érezheti továbbra is erősnek magát, csak úgy tarthatja a kézben az ellenőrzést, ha bebeszéli magának, hogy Bella gyenge, és szüksége van a védelmére. Mivel a lelke mélyén Edward még mindig az a kisfiú, akinek nagyon hiányzik az anyukája – még akkor is, ha az anyja halálakor Edward már tizenhét éves volt.

A szexualitás ugyanilyen fenyegető számára, mivel a szexualitás mögött felismeri az erős Bellát – ráadásul amiatt is rettegnie kell, hogy a szenvedély hevében elveszíti az ellenőrzést a történések fölött. Amikor Bella várandós lesz, a helyzet csak tovább romlik – megjelenik egy újabb lény, aki fontos számára, és akit elveszíthet, a veszélyeztetett terhesség miatt esetleg akár Bellával együtt. Edward ezeket a napokat iszonyú rettegésben tölti, de ez a rettegés meg is erősíti – megérti, hogy fel kell adnia az ellenőrzést ahhoz, hogy megtarthassa mindazt, amit szeret. Már nincs elég ereje ahhoz, hogy minden akadályt egyedül győzzön le; vállalnia kell a kockázatot, egyenjogú és egyenrangú társként maga mellé kell emelnie Bellát – különben ő maga is elpusztul. Bíznia kell benne, hogy a lány tényleg szereti, és nem csak az erős, csodálatra méltó védelmezőjét látja benne – ahogy azt Edward a 20. század elején szocializálódva tanulta.

Amikor Edward végül felismeri, hogy Bellának az is elég, ha kellemessé teszi az életét, törődik a gyerekkel és csodás szeretője lesz, akivel egyébként remekül elszórakozhat, nagyon megkönnyebbül – ezután már semmit sem kell bizonygatnia, és a komoly döntéseket Bella egyedül is meg tudja hozni. Edward végre megtanulja, hogy a lemondás az ellenőrzésről és a hatalom átengedése felszabadító is lehet. Hadd intézze csak a következő száz évben Bella a dolgokat – Edward megtanulta élvezni ezt az időt, azzal a mottóval, hogy „a lényeg, hogy én egészséges vagyok, és az asszonynak van munkája”.

Jacob – az örök barát

Jacob mindjárt két elnyomott kisebbség tagjának is mondhatja magát. Egyfelől indián, akiket az Egyesült Államokban a mai napig másodosztályú embereknek tekintenek – miközben ők Amerika igazi őslakosai (Native Americans); az Államokban még soha egyetlen indián sem jutott el a miniszterségig, az elnöki székről már nem szólva, ehelyett rezervátumokban élnek. Másfelől Jacob még vérfarkas is, jobban mondva alakváltó – vagyis a hold állásától függetlenül is képes átváltozni, és közben az emlékei is megmaradnak.

A vérfarkasok azonban az animális vadságuknak köszönhetően nem ugyanazon a civilizációs szinten vannak, mint a művelt vámpírok. Jacob tehát megmarad vadembernek – indián, ráadásul vérfarkas, ennél vadabbat el sem lehet képzelni. Ezzel meg is érkeztünk a következő tudat alatti előítélethez, hiszen időközben már több sorozat

is született öltönyt viselő és polgári foglalkozásokat gyakorló, politikusként, netán ügyvédként dolgozó vérfarkasokról. De ne térjünk el a tárgytól…

Érdekes, hogy Bella apja legszívesebben Jacobot látta volna a vejeként. Talán azért, mert érezte, hogy Jacob igazán szenvedélyes fiatalember, bármilyen zabolátlan is, és nem egy olyan begyepesedett, tinédzsernek álcázott vénember, mint Edward, a vámpír, akinek ugyan van stílusa, de fogalma sincs arról, hogy mi a szenvedély.

Ugyanakkor Bellát éppen ez a féktelen vadság rettenti vissza. Jacob nem olyan jól nevelt, hogy rögtön megértse, a nem tényleg azt jelenti, hogy nem – és Bella elég ostobának érzi magát, ahogy a fiú kemény fején eltöri kezét, amikor egy illetlen csók után lekever neki egy pofont. Ilyesmire Edward mellett sohasem kerülhetett volna sor.

A vad Jacob még teljesen zabolátlan, csak a farkasként töltött idő alatt tesz szert némi önfegyelemre. De még ez sem elég. Először még némi nevelésre van szüksége ahhoz, hogy egy nő érett társa lehessen. Ez szimbolikusan meg is történik, amikor belevésődik Renesmée-be, a későbbi párjába. Jacob Renesmée mellett egy darabig még ártatlan gyermek maradhat, mentesen minden szexualitástól. Majd a lánnyal együtt felnőtté válhat – először bátyja, majd szeretője lesz. Szabad akarata nincs többé – megvalósul a férfi végső alávetése. A nők már gyerekként megkapják a tökéletes, engedelmes szeretőjüket, és mivel megkapták a tökéletes férfit, többé már nem is akarnak másikat.

Ha eddig még nem tettük meg, itt hálát adhatunk az égnek, hogy ilyen csak fantasyregényekben létezik…

Az Alkonyat-univerzum üdvös világa

Az Alkonyat világa különbözik a korábbi szerelmes történetektől: itt is adódnak ugyan ostoba félreértések, de a hősök elég talpraesettek ahhoz, hogy megbeszéljék egymással a dolgokat, és így megakadályozzák az olyan végzetes katasztrófákat, amilyen például a Rómeó és Júliában és a Wertherben történt. A 20. század második fele minden borzalmával együtt rávilágított, hogy az embereknek kommunikálniuk kell egymással. Így lezárták a hidegháborút, és napjainkra számos egyéb törvénytelenséget is sikerült feldolgozni. Ma már az számít modernnek, ha belehelyezkedünk mások szerepébe, a pszichoterápia napjainkra egyfajta státuszszimbólummá vált, és az emberek már nem szégyellik és nem titkolják – sőt sokszor már túl gyorsan pszichiáterhez fordulnak, ha úgy gondolják, hogy egyedül nem tudják megoldani a problémáikat. Az Alkonyat viszont éppen azt mutatja meg, hogy erre nem is mindig van szükség. Beszélnünk kell egymással, kompromisszumokat kell kötnünk, tudatosítanunk kell magunkban a félelmeinket és meg kell neveznünk azokat – ezt igaz barátokkal beszélgetve is át lehet élni, ehhez nincs szükség pszichoterápiára.

Az Alkonyat hősei végső soron az összes problémájukat úgy oldják meg, hogy lehetőségeket teremtenek a beszélgetésre – ezt a negyedik kötetben a Volturikkal

kialakult konfliktus különösen hatásosan mutatja be. Csakhogy először meg kell teremteni a lehetőséget, hogy a Volturik egyáltalán meghallgassák őket. De a hőseink ezt is megoldják. A konfliktusok már nem az ellenfél halálával végződnek, hanem a megbékéléssel. Amit Karl May elkezdett, azt az Alkonyat folytatta. Drakulának még meg kellett halnia, Edward azonban már megnősül. Ez már a jó irány, a regény összes problémás vonatkozása ellenére is. A regény egyfajta kitekintést nyújt a globalizáció és az elfogadás jövőbeli világába: egy eszményi világban mindenki olyan lehet, amilyen – teljesen mindegy, hogy fekete, fehér, vörös, hetero-, homo-vagy biszexuális, mindegy, hogy vámpír, ember, vérfarkas vagy bármi más. Az egyéniség számít, a tettek számítanak, nem pedig az, hogy véletlenül ki minek született. Újból van szabad akarat, a gonosz nem létezik többé, most már csak gonosz tettek léteznek, azokat pedig bárki és bármi elkövetheti.

A SZÜRKE ÖTVEN ÁRNYALATA

– a bestseller, amelyről senki sem tudja, mitől lett bestseller

A szürke ötven árnyalatával alapvetően ugyanazt a témát boncolgatjuk tovább, amit az utóbbi fejezetben elkezdtünk. A regénysorozat ugyanis az Alkonyat fanfictionjeként keletkezett.

Fanfictionnek, vagyis rajongói irodalomnak nevezik, amikor egy könyv, egy tévés sorozat vagy egy film rajongója új történetet ír az adott mű világában vagy annak valamely szereplőjével. A rajongók gyakran arra használják ezt a műfajt, hogy „kijavítsanak" bizonyos dolgokat, amelyek az eredeti műben nem tetszettek nekik. Ha valaki úgy gondolja, hogy X szereplőnek tulajdonképpen nem is Y, hanem Z szereplővel kellett volna összejönnie, akkor ír egy fanfictiont, és feltölti azt valamelyik, kizárólag erre a célra szolgáló internetes oldalra. Vagy ha valaki azt gondolja, hogy X szereplő egy adott helyzetben egyáltalán nem úgy viselkedett, ahogy az a jelleméből következne. Vagy ha valaki egy meghatározott dolognak – például a szexnek – nagyobb teret akar adni. Az Alkonyatban köztudottan kevesebb a szex, mint ahogy azt Bella szerette volna. A rajongók közül néhányan úgy érezték, ők hivatottak pótolni ezt a hiányosságot.

Mi köze van a multimilliomos Christian Grey-nek Edwardhoz, a tini vámpírhoz? Hiszen A szürke ötven árnyalata teljesen normális emberekről szól, és nem természetfölötti csillámlényekről.

Nos, erre nagyon egyszerű a válasz. Egy fanfiction-szerzőnek néha csak a szereplők vagy a két szereplő között formálódó kapcsolat tetszik meg. Ilyenkor a fanfiction szerzője egyszerűen fogja a szereplőket és áthelyezi őket a saját világába. Ezt nevezik úgy, hogy AU, ami az alternatív univerzum rövidítése. Christian Grey nem más, mint Edward egy alternatív univerzumban, amelyben nem vámpír, hanem normális ember, és nem tinédzser, hanem a húszas évei közepén járó felnőtt. Ugyanez érvényes Bellára és Anára is.

Ugyanakkor a két szereplő néhány alapvető jellemvonása és a közöttük lévő viszony ugyanaz marad. Mindjárt látni fogjuk, miről is van szó.

Már megint egy zaklató

Ana (vagyis Anastasia) egy Bellához hasonló, esetlen, félénk szűzlány, aki nem tartja különösebben csinosnak magát. Utolsó éves egyetemista, és lakótársnője unszolására elmegy interjút készíteni a diplomaosztó ünnepség díszvendégével, Christian Grey-jel.

Christian egy multimilliomos vállalkozó. Edwardhoz hasonlóan néha érdeklődést mutat a lány iránt, máskor teljesen elutasító vele szemben. Többször is figyelmezteti Anát, hogy nem ő a megfelelő férfi számára, de valahogy nem képes meglenni nélküle.

Emellett Christian Grey szintén egy zaklató. Kideríti, hol lakik a lány, és ajándékokat küld neki. Azt is kideríti, hogy hol dolgozik, és közvetlenül az első találkozásuk után „véletlenül” éppen arra jár, majd roppant szuggesztív módon kötelet, gyorskötözőt és hasonló holmikat vásárol tőle (vagyis csupa olyasmit, ami az írónő szerint mindenképpen szükséges a kötözős-erotikus játékokhoz). A cselekmény során egy alkalommal még Ana mobiltelefonjának a helyét is beméreti, természetesen csak azért, hogy a lány biztonságban legyen. Mindig pontosan tudni akarja, hogy Ana milyen emberekkel kerül kapcsolatba, és minden alkalommal féltékenységi rohamot kap, amikor a lány szóba áll valaki mással.

Pedig ekkor még nem is járnak együtt. Később a férfi megvásárolja a könyvkiadót, amelynél a lány az egyetem után elhelyezkedik, majd Christian megakadályozza, hogy – Ana akarata ellenére – a lány elutazzon a főnökével egy üzleti útra. A regényekben többször is szó esik róla, hogy Christian viselkedése azt mutatja, a férfi zaklató és ellenőrzés-mániás, Ana azonban mindebből nem vonja le a megfelelő következtetéseket. Szemet huny a férfi viselkedése felett, mivel szerelmes belé. A cselekmény gyakran tényleg meg is erősíti Christian Anával kapcsolatos „aggodalmait”. Arra ugyanakkor a szöveg már nem tér ki, hogy Christian viselkedése sem igazán javít a helyzeten.

Ráadásul Christian Grey szeret fájdalmat okozni a szeretőinek, szeret uralkodni fölöttük, mivel azt gondolja, hogy így meg tud szabadulni a gyermekkori traumáitól.

A BDSM-mel (a rövidítésben a Bondage and Discipline, a Dominance and Submission és a Sadism and Masochism angol fogalmak találhatók meg) egyébként az égvilágon semmi baj. A valóságban a BDSM-nek van egy csomó szigorú szabálya, amelyeket a résztvevők betartanak, így biztosítva mindannyiuk testi épségét. Christian Grey azonban több ilyen szabályt is felrúg, ami miatt a regényt számos bírálat érte.

Először is, BDSM-körökben nagyon fontos, hogy minden résztvevő pontosan tudja, mi vár rá, hogy mihez adja a beleegyezését. Ana egyébként még szűz, aki még az önkielégítésig sem jutott el. Amikor Christian az orra alá dug egy szerződést, amelynek aláírásával elfogadná a különböző szexuális praktikákat, a lány azt sem tudja, miről van szó.

Christian azonban lefekszik Anával, és ezzel megszünteti a problémát, ahogy azt ő maga megfogalmazza. Így a lánynak legalább lesz némi tapasztalata ezen a téren. A többi dologhoz meg Christian szerint bőven elég, ha Ana kutakodik egy kicsit az interneten. Amikor pedig a következő alkalommal visszatérnek a szerződésre, Christian szándékosan leitatja a lányt, ami köztudottan elősegíti a józan, átgondolt döntések meghozatalát.

Az írónő folyamatosan azt sugallja, hogy Christian Grey csak azért vonzódik annyira a BDSM szexhez, mert képtelen tényleg szeretni valakit, és az a véleménye, hogy nem érdemli meg a szerelmet. Szép lassan kiderül, hogy Christian vér szerinti anyja egy kábítószerfüggő prostituált volt, akinek a kuncsaftjai Christiannel is erőszakoskodtak.

Amikor a nő meghalt, a gyereket a Grey család fogadta örökbe. Az első kapcsolatát végül a nevelőanyja egyik – jóval idősebb – barátnőjével élte át, aki bevezette a BDSM világába. A regény általánosságban azt sugallja, hogy a BDSM-rajongók nem lehetnek normális, egészséges emberek, és hogy Christian ilyen irányú vonzalmai pusztán a nehéz gyermekkorának következményei. A harmadik kötet végén aztán Ana szerelme végül „kigyógyítja" a férfit ebből a hajlamából.

Ezt a BDSM-közösség nagyon a szívére vette, és a BDSM-rajongók teljes szívből gyűlölik A szürke ötven árnyalatát.

Ez azonban még nem minden. Christian Grey érzelmileg is manipulálja Anát. Ha a lány valamit megtagad tőle, akkor vagy dühöngeni kezd, amíg el nem éri, amit akar, vagy olyan bánatos képet vág, hogy a lány végül szintén enged neki. Többször is elmondja a lánynak, hogy BDSM nélkül szó sem lehet kapcsolatról kettejük között. Szóval a lány olyasmikbe egyezik bele, amihez egyébként semmi kedve, csak azért, mert nem akarja elveszíteni a férfit.

Ana csak egyszer hagyja el egy rövid időre, de ennek meglepő módon nem a férfi volt az oka. Az első kötet végén Ana ráparancsol a férfira, hogy üsse meg, mivel tudni akarja, mekkora fájdalmat tud okozni neki. Christian pedig pontosan azt teszi, amit Ana kér tőle. A lány ezt borzalmasnak találja, de nem mondja ki a korábban kapott biztonsági jelszót, így a férfi nem sejtheti, hogy abba kellene hagynia a verést. Ezután Ana szörnyetegnek nevezi Christiant és véget vet a kapcsolatuknak.

Akár azt is mondhatnánk, hogy a zsák megtalálta a foltját…

Ana és Christian a második kötet legelején természetesen újból összejönnek. A következő két kötetben az írónő némi cselekménnyel is megfűszerezi a történetet. Anát a főnöke, Jack szexuálisan zaklatni kezdi, és mivel Christian már korábban felvásárolta a kiadót, ahol a lány dolgozik, Jacket gyorsan kirúgják, az állását pedig megkapja Ana. Később Jack többször is felbukkan és balhézni kezd, ami lehetőséget nyújt Christiannek, hogy megvédje a lányt, aggódjon érte és korlátozza a szabadságában. Emellett Christian egyik korábbi barátnője is feltűnik a színen, és megfenyegeti Anát, aminek ugyanaz lesz a következménye, mint Jack fenyegetőzésének.

Ananak folyamatosan küzdenie kell a szabadságáért, de a második kötet végén persze igent mond, amikor Christian megkéri a kezét, mert fél, hogy másképp elveszíti a nőt. Ekkor legfeljebb három hónapja járnak együtt, de már így is tovább bírták Rómeónál és Júliánál.

A harmadik kötetben azután egy nem tervezett terhesség még tovább bonyolítja a helyzetet. Christian számára ez komoly lelki küzdelemmel jár, mivel a saját elbaltázott gyermekkora után nem tudja apaként elképzelni magát.

Végül Christian első kapcsolatának cselekményszálát is sikerül felfejteni. Christian részletesen elmeséli a lánynak, hogyan nyomult rá egykor az anyja Elena nevű barátnője, amikor még csak tizenöt éves volt, és hogyan alakult ki ebből a viszonyból egy évekig

tartó BDSM kapcsolat, amelyben a nő volt a domina. Christian szerint ez a kapcsolat óvta meg attól, hogy ugyanarra az útra tévedjen, amelyre annak idején a vér szerinti anyja is rátévedt, és hogy ennek a kapcsolatnak köszönheti, hogy érzelmileg (valamennyire legalábbis) megerősödött. Ugyanakkor azt is felismerte, milyen rossz hatással volt rá ez a kapcsolat, már csak azért is, mivel egy BDSM kapcsolatról volt szó. (És nem azért, mert mondjuk túl fiatal volt…) Időközben arra is rájött, hogy az önértékelési zavarai miatt úgy gondolta, megérdemli a verést, mivel nem hitte el, hogy bárki is képes lenne szeretni. Ennek megfelelően ő sem volt képes soha senkit sem szeretni.

Természetesen ez az a pont, ahol Ana megmenti és meggyógyítja a férfit, bár az nem derül ki, hogy a lány mit csinált másként, mint Christian korábbi partnerei.

Ana és Christian ezek után boldogan élnek tovább, még két gyerekük is születik, előbb egy kisfiú, majd egy kislány. Bár Christian állítólag teljesen „meggyógyult”, a „kinky szex” azért továbbra is megmarad kapcsolatukban. Ez persze már természetesen valami egészen más.

A byroni hős, akit valamiért nagyon sok nő meg akar menteni

Christian Grey megfelel a byroni hős archetípusának, amely az angol költő, Lord Byron műveiben bukkant fel először. Byron előszeretettel teremtett kissé komor, ugyanakkor nagyon szenvedélyes férfi hősöket, akik a társadalmon kívül állók voltak – egyébként éppen azért, mert többre tartották magukat az átlagembereknél.

A byroni hős gyakran cinikus és arrogáns; mogorva viselkedése pedig többnyire valami komor titkot rejt.

A modern szerelmes regényekben a férfi főhős gyakran ezt az archetípust testesíti meg. Amint azt már korábban megállapítottuk, egyfajta női hatalmi fantázia kifejeződése, hogy a nő a szerelem hatalma révén képes „megszelídíteni egy szörnyeteget”. Vagy kissé egyszerűbben szólva, képes megmenteni saját magától egy igazi seggfejet.

A szürke ötven árnyalatában Ana pontosan ezt teszi. Belemegy egy kapcsolatba egy olyan férfival, aki elég csúnyán bánik vele és a környezetében lévő többi személlyel is, majd kizárólag a nő szerelmének köszönhetően túllép a komor titkán, és félig-meddig tisztességes ember lesz belőle. Ettől Ana egészen kivételes emberré válik, hiszen ez a mutatvány előtte senkinek sem sikerült. Mint minden igazi hős, Ana is sikeresen megoldja a látszólag megoldhatatlan feladatot.

A valóságban ez természetesen nem így működik, de ez az oka annak, miért marad olyan sok nő bántalmazó kapcsolatban. Úgy gondolják, ha elég türelmesek, akkor a velük együtt élő seggfej álmaik hercegévé változik. A való életben sajnos az ilyen

kapcsolatok nagyon stabilak, még akkor is, ha a nőket a kapcsolatban súlyosan bántalmazzák. Ennek az az oka, hogy ezekben a helyzetekben a két fél állandóan cserélgeti a hatalmi szerepeket. A férfi megveri a nőt – ekkor ő az erősebb. A nő erre megfenyegeti, hogy elhagyja. A férfi erre térden állva nyüszíteni kezd, és megígéri, hogy megjavul, ha a nő ott marad mellette. Most viszont már a nő az erősebb, és nagyvonalúan megbocsát a férfinak. A következő verésig… Ez is egyfajta rituálé – de ezt a férfit a nő nem fogja megváltoztatni. Mivel a férfi tudja, hogy bármit megtehet, amit csak akar, ha utána szertartásosan megalázkodik előtte. Utána újból összeverheti a nőt. Egy ilyen férfi csak akkor változik meg, ha már több nő elhagyta, és már nem talál magának újabbat. De az is lehet, hogy inkább csatlakozik egy radikális férfitársasághoz, akik szerint a gonosz nők teljesen elnyomják a szegény férfiakat.

A szürke ötven árnyalata a pszichiáter szemével

A szürke ötven árnyalatában az az érdekes, hogy ez a regény megtört, teljesen elcseszett személyiségekkel játszik, akiket csak a szerelem gyógyíthat meg – ez az eszményi elképzelés a szerelemről minden normális pszichoterápiának ellentmond, és csak az olvasók képzeletében működhet. Ráadásul Christian Grey esetében nem is egy igazi szereplőről beszélünk, hanem különféle fantáziaképek összeadódásáról. Christian úgymond Ana titkos vágyainak és szenvedélyeinek kivetülése – egy férfi, aki nem létezik, és aki nem is létezhet, mivel végső soron minden teljesen hiteltelen benne.

Christian Grey – a vágykivetítés mestere

A Momóhoz hasonlóan A szürke ötven árnyalatát sem igazán lehet a szereplőkön keresztül elemezni, mert ezek nem valódi embereket ábrázolnak, még akkor sem, ha az írónő esetleg azt gondolta, hogy egy nagyszerű művet hozott össze a traumameghaladás témájában. Míg azonban a Momo regényként teljes egészében elemezhető, és minden egyes részletnek megvan a maga funkciója, amelyekből végül összeáll egy teljes testi kompozíció – az emberi társadalom depressziójának szimbolikus ábrázolása egy történetben –, addig ez az intellektuális alap E. L. James regényéből teljesen hiányzik. Ez a regény sokkal inkább az ösztön-énről, az ember legmélyebb, gyakran tiltott vágyairól és szenvedélyeiről szól. Christian Grey végső soron ezeknek – a tökéletes férfi partnerről alkotott – vágyaknak és fantáziáknak az összesítése, annak ellenére, hogy a férfi eleinte egyáltalán nem is tűnik annyira tökéletesnek. Pedig az, amint azt nemsokára látni fogjuk.

Christian egyfelől felfoghatatlanul gazdag. Christian egy zseni, és a kisujját sem kell megmozdítania a gazdagságáért, mivel rájött, hogyan tudja folyamatosan gyarapítani a vagyonát. Ehhez szemlátomást egy percet sem kell dolgoznia, attól eltekintve, hogy néha

telefonon beszél valakikkel, és közben az üzleti nyelv közhelyeivel dobálózik, és van néhány meetingje, amelyeket azonban jórészt azzal tölt, hogy e-maileket küldözget Anának a mobiltelefonjáról. Annyi ideje van, hogy teljesen a hobbijainak szentelheti magát.

Ez az első töréspont, amely nyilvánvalóvá teszi, hogy Christian nem egy valóságos szereplő. Azok az emberek, akiknek a vagyona folyamatosan gyarapodik, vagy örökölték a pénzüket, vagy keményen megdolgoztak érte. Christiant, egy kábítószerfüggő prostituált fiát, egy gazdag család fogadta örökbe, de úgy tűnik, a vagyonáért ő maga dolgozott meg. Közben felvetődik a kérdés, hogy vajon hogyan csinálta mindezt, és egyáltalán hogyan működteti a vállalkozásait. Sok self-made-milliárdos sikertörténetet ismerünk, de valamennyiben közös, hogy ezek az emberek a vállalkozásuknak élnek, mindent megtesznek az álmukért, és emiatt gyakran még a kapcsolataikat is elhanyagolják. Az igazi self-made milliárdosoknak a cégük az első, azt is mondhatnánk, a vállalkozásuk a terápiájuk, ha éppen fel kell dolgozniuk valamiféle traumát. Christian hobbijaira az ilyen embereknek egyszerűen nem lenne idejük.

A valóság azonban lényegtelen, a tökéletes álomférfi esetében egyszerűen az a fontos, hogy rengeteg pénze van, és azt nem egyszerűen örökölte, hanem ő maga kereste meg, amiből azonnal látható, hogy egy potens, erős partnerről van szó.

A tökéletes partnernek továbbá természetesen sok időt kell szánnia a kiválasztottjára, és folyamatosan harcolnia is kell érte. Nem is csoda, ha nincs ideje a cégére, hiszen egyfolytában Anastasiát kell pesztrálnia. Hogy az egész ne legyen annyira egyértelmű, és a történet egy aprócska konfliktussal kecsegtesse az olvasót, Christian eleinte zaklatóként követi a lányt. Közben azonban végig azon az érdekes határon mozog, amely csak tovább fokozza a női főszereplő önállóság-függés konfliktusát. Hogy ez alatt pontosan mit is értünk, azt később Ana kapcsán még részletesen megvizsgáljuk.

Harmadrészt, a férfinak szexuális kielégülést kell nyújtani a nő számára – egy szerelmes regényben ez vitathatatlanul az ideális partner legfontosabb jellemzője. Egyébiránt – és ez is nagyon fontos – a hősnőnek „tisztának” kell maradnia. Nem lehet öntudatos, szenvedélyes nő, mivel az számos kultúrában – beleértve a prűd Egyesült Államokat is – elítélendőnek számít. (Felmerül az emberben a kérdés, hogy vajon az Egyesült Államok nem éppen emiatt ért szót olyan jól Szaúdi-Arábiával?) A hősnő tisztasága megmarad, ha a férfi csábítja el, és ő úgy tehet, mintha igazából nem is élvezné a szexet, csak feláldozná magát a „tiszta szerelemért”. Ezért kerül a regényben a BDSM teljesen téves kontextusba – itt ugyanis egyfajta pszeudo-nemierőszak szimbóluma, amely tulajdonképpen nem is nemi erőszak, hanem a hősnő élvezetének fokozását szolgálja, de közben arra is lehetőséget teremt neki, hogy másként határozza meg a saját élvezetét. Anának csak a regénysorozat későbbi részeiben lesz lehetősége bevallani, hogy mennyire élvezi a szexet, amikor a férfi állítólag már kigyógyult a maga BDSM-változatából; a valóságban azonban a hősnő az, aki végre öntudatosan képes

viszonyulni a szexhez, és többé már nincs szüksége a megalázási rituálékra, hogy megbüntesse magát miatta. Ezt viszont ugyebár nem vallhatja be magának, ezért inkább ezt is rávetíti a férfira.

Így aztán Christian egyáltalán nem önálló jellem, hanem csak a hősnő és az őt lelkesen követő női olvasók kielégítetlen szexuális vágyainak kivetítési felülete. Az igazi BDSM-rajongók csak a fejüket csóválják, és úgy érzik, teljesen kihasználták őket – hiszen ennek az égvilágon semmi köze a BDSM-hez.

Anastasia Steele – a nő, aki a legvadabb álmait éli

Anát először ártatlan, esetlen lányként ismerjük meg, aki mindenben hasonlít példaképére, az Alkonyat Bellájára. Bellával ellentétben azonban Ana egy másik történetet mesél el. Míg Bella harcol és szexet követel a prűd Edwardtól, addig Ana az elcsábított szűzlány szerepében tetszeleg.

Ana megrekedt a gondoskodás iránti vágynál, miközben teljes szabadságra is vágyik. Ezt a pszichológiában önállóság-függés konfliktusnak nevezik. Két ellentétes pólusról van szó, amelyek a valóságban tartósan nem egyeztethetők össze – az embernek kompromisszumokat kell kötnie, és hol az egyik, hol a másik irányba kell billennie – mindig annak megfelelően, hogy éppen mit kíván meg a helyzet. De Ana mindkettőt egyszerre szeretné. Egyfelől azt akarja, hogy reggeltől estig gondoskodjanak róla és minden titkos vágyát kielégítsék, másfelől teljesen szabadon szeretne élni. Ezt a vágyát álmai férfija, Christian Grey teljesíti is. Bár a férfi időnként zaklatónak tűnik, és a nagy gondoskodás közepette mintha az önállóságától is megfosztaná, de összességében pontosan azt teszi, amit a lány akar. Christian kifelé megjátssza az erős férfit, de lelkileg teljesen Anától függ, alázatos rabszolgájává válik, aki úgy elégíti ki a legtitkosabb vágyait, hogy a lánynak mindezért még csak felelősséget sem kell vállalnia, mivel azt teljes egészében a férfira hárítja. Komoly konfliktusuk nincs, a regényben bemutatott konfliktusok inkább álveszekedések mindenféle lényegtelen, csip-csup dolgok miatt, hogy az olvasó számára fenntartsák egy összetett, bonyolult kapcsolat látszatát. Anának minden alkalommal sikerül Christiant rávennie, hogy teljesítse az újabb kívánságait, miközben a férfi élete most már csak körülötte forog. Igazi, egyenrangú kapcsolat nem alakul ki közöttük – Christian számára csak Ana létezik, saját igényei nincsenek, azok csak Ana képzeletében léteznek, és arra szolgálnak, hogy kiteljesítsék a lányt, az egyetlen személyt, aki képes őt „meggyógyítani”. Még a gyógyulása is csak Ana élvezetét és hatalmát fokozza, mivel Christiant az égvilágon semmiből sem kell kigyógyítani, hiszen a férfi személyiségként egyáltalán nem is érzékelhető, nem is létezik. Christiannek nincsenek valódi céljai, vágyai vagy élményei, amelyek túlmutatnának azon, hogy boldoggá tegye Anát.

Miért lett ekkora siker A szürke ötven árnyalata

A szürke ötven árnyalatának nem az a nagy erőssége, hogy egy izgalmas történetet mesél el, hanem az, hogy eszményi kivetítési felületet teremt a tiltott női fantáziák számára. A vad szex mellett, amelyet manapság társadalmi szinten akár már elfogadottnak is tekinthetünk, ilyen tiltott fantáziának számít a teljes szabadság és a teljes kiszolgáltság vágya. A nőnek ez esetben már semmivel sem kell törődnie, hiszen ott van mellette egy férfi, aki mindennel törődik és mindent megtesz (még a kellemetlen döntéseket is meghozza) helyette. Ez napjainkban roppant régimódinak számít – a modern nőnek karriert kell építenie, és közben minden téren meg kell állnia a helyét. Cserébe joga van a vad, saját igényei szerinti szexre. Hatvan évvel ezelőtt ennek pontosan az ellenkezője volt érvényben – a nőnek joga volt a teljes ellátásra, cserébe azonban alá kellett rendelnie magát annak, aki gondoskodott róla. A szenvedélyes, a nő igényei szerinti szex veszélyt jelentett a férfi számára – mivel esetleg úgy alakulhatott, hogy a férfi egyszer csak már nem felelt meg. A karrierépítés nem volt kívánatos, de nem is volt szükség rá, mivel a gondoskodó férfi a nő minden anyagi jellegű igényét kielégítette. Viszonzásképpen a nőnek érzelmileg kellett gondoskodnia a férfiról – szükség esetén a saját érzelmi igényeinek háttérbe szorításával.

A szürke ötven árnyalatában Ana fel tudja oldani ezt az ellentmondást, és mindkét dolgot megkapja: talál magának egy milliárdost, aki nemcsak anyagi téren, hanem érzelmileg is teljes mértékben gondoskodik róla. Ha karriert akar csinálni, akkor vesz neki egy céget. Akkor kedvére ugráltathat másokat, méghozzá minden kockázat nélkül, hiszen ő maga sohasem veszítheti el az állását. Ana ugyanakkor a szerelemmegvonással bármikor megbüntetheti a férfit, ráadásul azt is tudja, hogy Christian nélküle sohasem lenne képes túllépni a traumáján. Vagyis Ana egy személyben minden: egy karrier-cicababa, akinek mindent a feneke alá tolnak, és aki ráadásul még a férje lelkét is uralja. Nála nagyobb hatalma tulajdonképpen már csak a jóistennek van. Az egész BDSM-máz és a szex, amellyel a történetet nyakon öntötték, teljesen mellékes, a regény nem ettől válik érdekessé. Az érdekes az a teljes szabadság és az önállóság-függőség konfliktus feloldása. Nem csoda, hogy a későbbi BDSM-szexregények sorra megbuktak, miközben a milliárdos-szerelmesregények továbbra is az első százban vannak az Amazon hatalmas e-book-kínálatában.

Ez a tökéletes fantáziavilág azoknak a nőknek, akik szeretnék, ha gondoskodnának róluk, ugyanakkor uralkodni is akarnak. Azok a nők, akiket jobban érdekel a saját karrierjük, és akik nem gondoskodó férfit keresnek, hanem egy olyan egyenjogú társat, akivel időként súrlódásaik is lehetnek, nem tartoznak A szürke ötven árnyalatának célcsoportjába, mivel ez a könyv bennük csak értetlenkedést válthat ki. Ők nemcsak a könyvet találják intellektuálisan sivárnak, hanem Ana egész életét is, mivel Ana nem rendelkezik semmiféle valós céllal – ő csak egy korlátolt spiné, aki csak kényeztetésre vágyik, és arra, hogy azonnal kielégítsék minden igényét.

Őszintén? Néha azért mindenkire rátör a vágy, hogy így éljen, és ha az ember éppen olyankor vesz a kezébe egy ilyen könyvet, akkor az nagyon betalálhat nála – még akkor is, ha a hatása csak rövid ideig tart.

VISSZATEKINTÉS ÉS KITEKINTÉS

Utószó helyett

Ezennel megérkeztünk irodalomtörténeti utazásunk végére. Természetesen csak néhány könyvet tudtunk itt tárgyalni, és sok fontos művet figyelmen kívül kellett hagynunk. Azért is elnézést kérünk, hogy a vizsgálódásainkat csak az úgynevezett nyugati irodalomra korlátoztuk. A nagy orosz klasszikusokat sajnos nem tudtuk bevonni az elemzésbe, ahogy az ázsiai és afrikai irodalom műveit, illetve Óceánia történeteit és mítoszait sem. Pedig ezek a művek is megérdemelnék, hogy írjunk róluk, de hát az ember elsősorban mindig arra figyel, amit ismer, amivel már gyermek-és ifjúkorában is traktálták vagy éppen szórakoztatták.

Ez az irodalmi válogatás tehát csak a „nyugati világ” változásait tükrözi vissza.

Az ókori Görögországot előszeretettel tekintik a demokráciánk és a civilizációnk bölcsőjének. A görögök az irodalmukon keresztül megmutatták nekünk, hogy bármennyire is törekszünk a biztonságra és a környezet ellenőrzésére, végül mindig minden másként alakul, mint ahogy azt az ember eltervezi. Később aztán a görög demokrácia is ment a kukába, és csak a huszadik században élesztették újra. Szóval a görögök az irodalmi katasztrófa feltalálásával megmutatják nekünk, hogy mindenre fel voltak készülve. Vélhetően ez ad nekik erőt a mai napig ahhoz, hogy még az euró-katasztrófát is túléljék.

A középkorban, egy olyan korban, amikor gyakran az erősebb joga érvényesült, az emberek elsősorban megbízhatóságra vágytak. Már mindenkinek tele volt a hócipője a katasztrófákkal, ezért olyan alakokat kerestek, akikkel azonosulni lehet, és akik elhárítják a katasztrófákat, miközben nemesek és tisztességesek is maradnak. Megszületett a ragyogó, erényes lovag eszményképe. Bár a kerekasztal lovagjai sem tudtak minden veszélyt elhárítani, és ők is egyik katasztrófából a másikba bukdácsoltak, de legalább próbálkoztak. Abban viszont a lovagjaink nagyon jók voltak, hogy mindig találtak egy bűnbakot, ha valami nem jött össze. Kérdéses helyzetekben mindig a nők voltak a bűnösök. Az egyház pedig, amelyet ugyebár a férfiak uraltak, és amely szintén egyik válságból a másikba bukdácsolt, gondoljunk csak a keresztes háborúkra, amelyek a keresztények számára valahogyan mindig katasztrofálisan végződtek, boldogan csatlakozott a kórushoz. Mindig a másik a hibás, és a másik félbe mindenki beletartozott, aki nem keresztény férfi volt. Ez pedig a szexualitás elfojtásához vezetett, ami senkinek sem volt igazán jó.

A következő lépés ezért a 17. században a szexuális önmeghatározásért folytatott harc volt. Ezt azonban nem lehetett egyszerűen csak úgy kimondani – hiszen még az erkölcsösség és a tisztesség korszakát éltük. Így aztán két tizenévesből, Rómeóból és Júliából lett az örök szerelem mind a mai napig érvényes szimbóluma, még ha ennek a

szerepnek egyáltalán nem is tudtak megfelelni. A kényszerházasságok korában sokkal fontosabb volt a szerelem utáni vágyakozás, annak a vágya, hogy az ember saját maga választhassa ki a házastársát. Rómeó és Júlia idejében ez még kész sci-finek számított.

Ezután Goethe is harcba szállt a szexuális önmeghatározásért – de a viszonyok még nem voltak elég érettek hozzá, hiszen Werther ugyanúgy elbukott, mint Rómeó és Júlia. Aki csak úgy elveszi, amit akar, az végül az életével fizet érte. Ha meg nem veszi el, akkor is főbe lövi magát. Elég rossz idők jártak a szerelemre – de az emberi kommunikációra is, mivel a 17. és a 18. században szemlátomást még nem volt szokás, hogy a szerelmes férfiak és nők értelmesen beszéljenek egymással és közösen tervezgessék az életüket. Szerelmes sugdolózásnál többet nem vártak el tőlük – amiből aztán halálos félreértések adódtak.

A 19. században végre modern dolog lett beszélni egymással. Karl May hősei tényleg megpróbálnak beszédbe elegyedni és megbékélni az ellenséggel, ami meglepően gyakran működött is – igaz, nem mindig. A 19. században egyre fontosabbá vált, hogy az emberek beszéljenek egymással, mivel a fegyvereik egyre gyilkosabbak lettek. Ebből először az amerikai polgárháború adott ízelítőt, bár ez Európában nem nagyon érdekelt senkit. Ahogy az olyan úttörő vívmányok sem, mint a gépfegyver, amelyet egy amerikai orvos talált fel, azt gondolva, ha a fegyverek még szörnyűbb pusztításra lesznek képesek, akkor senki sem fogja használni azokat. Ez az orvos megelőzte a korát – de csak elméletben, és nem a gépfegyvert illetően. Azzal ugyanis épp az ellenkező hatást váltotta ki, mint amit elképzelt.

Miközben az amerikaiak halomra gyilkolták egymást és lerombolták a saját országukat, hiszen az Újvilágban az ember már akkor is megelőzte a korát, addig Európában látszólag jóval kifinomultabban mentek a dolgok. A mélyben azonban már minden fortyogott: a gyarmatosítás, az idegengyűlölet és a nők szexuális felszabadulása – és ezek mind meg is jelennek Drakula történetében. Nem véletlen, hogy a brit birodalomnak ekkor kellett szembenéznie az első nehézségekkel, a szüfrazsettek harcoltak az egyenjogúsításért, a más fajhoz tartozó embereket alacsonyabb rendűnek tekintették. Az elnyomottak végre ki akartak törni a szolgaságból, a nők minden tekintetben egyenjogúságot akartak – szexuálisan és a karrierjüket illetően is –, és már a gyarmati népek sem elégedtek meg a műveletlen bennszülöttek szerepével, akiknek mindent a fehér uraktól kell megtanulniuk. Az idő azonban még nem érett meg a konstruktív együttműködésre. Drakulát elpusztították, ahogy a lázadó indiaiakat is lelőtték, a szüfrazsetteket pedig börtönbe vagy bolondokházába dugták. Kemény korszak volt ez mindenki számára, aki nem keresztény fehér férfinak született. Ennyiben a középkor óta még nem sok minden változott.

Szinte ezzel egy időben Sherlock Holmes révén bevonul az irodalomba a tudomány – nem utópikus tudományos-fantasztikus elképzelésként, ahogy az elég gyakran megtörtént, hanem a bűntények felderítésének lehetőségeként. Itt azért érezhető válik, mennyire

vágyott az emberiség a tudásra és az igazságosságra. A tudomány ettől kezdve szép lassan elkezdte felváltani a vallást – a középkor nemes lovagjából detektív lesz, de neki is ugyanannyi problémája van, mint annak idején a kerekasztal lovagjainak. A nők még mindig csak alárendelt szerepet játszanak – távoli lények, akikért rajongani lehet, mint Irene Adler a Sherlock Holmesban, de valójában nem nagyon rúgnak labdába. A társadalom még a férfiak zártkörű rendezvénye, amelyben a nőkre pusztán a fajfenntartás miatt van szükség, nem pedig azért, hogy elősegítsék az emberiség fejlődését. Talán ezért fejlődött a középkor óta a haditechnológián kívül olyan kevés dolog – de a szüfrazsettek fegyverkeznek, és behozzák a lemaradást.

A 20. században az emberek azt gondolják, egy új kor küszöbén állnak, és ez tényleg így is van – az emberiség történetének két legborzalmasabb háborúja elpusztítja Európát és az Európán kívüli világ jelentős részét. Csak Amerikát nem, de hát az amerikaiak már túl vannak egy hasonló pusztításon, és most végre a hazájuktól távol kapcsolódhatnak be a küzdelmekbe.

A 20. század első felében annyira zavarba ejtővé válik az élet, hogy néhány ugyancsak zavarba ejtő irodalmi mű is utat talál az olvasóközönséghez – a megalázott ember bogárrá változik. A fantasztikus eszementségből világirodalom lesz, mivel megmutatja az emberiség teljes meghasonlottságát.

Az amerikai polgárháború is teljesen beleillik ebbe a képbe – a második világháború előtt prófétai látomásként megmutatja, hogy mi vár az emberiségre. A háború felszabadítja a nőket – először a férfiaktól, majd a láncaiktól szabadítja meg őket. Scarlett O'Hara a háború által válik éretté – a nőknek végre a saját kezükbe kell venniük a dolgokat, hogy megvédjék az országot. Ami először még komor próféciának tűnik, az a második világháború után teljesen nyilvánvaló lesz – amit a férfiak leromboltak, azt világszerte a nők építik újjá. A 20. század második fele a nőké, most kezdődik a valódi felszabadulás, és ennek jelképe a világ legerősebb kislánya, Harisnyás Pippi. Ő ugyan még nem szabadult meg teljesen a gyarmatosító eszméktől – hiszen az apukája mégiscsak a négerek, illetve a déli tengerek királya lesz –, de legalább már fellázadt az egyik elnyomott csoport – a fehér nőké.

Momo, egy újabb kislány, folytatja ezt az utat – ismét egy női lény, aki – férfi támogatással ugyan – segít egy kicsit egészségesebbé tenni a világot. Közeledünk az egyenjogúsághoz.

A rózsa neve azonban ismét egy posztmodern visszalépés: a megalázott fehér férfi olyan helyet keres magának, ahová visszahúzódhat, ahol továbbra is egyedül uralkodhat – vagyis kolostorba vonul. De álljunk csak meg! Nem egészen erről van szó! A gyarmatosítás vége itt is megjelenik, hiszen az egyik szerzetes – a Sean Connery főszereplésével készített filmváltozatban legalábbis – fekete! Egy fekete bőrű szerzetes a fehér férfiak kolostorában – ez valami rossz vicc? És mivel a

nevetést ebben a könyvben amúgy is a pokolba kívánják, a fekete szerzetes meg is hal. Ezzel a kolostor ismét patyolatfehér lesz. De az apartheid a végéhez közeledik.

A lecsengő 20. és a kezdődő 21. században az emberek egy jobb világban szeretnének élni. És hol találják meg ezt a jobb világot? A képzeletükben. Nem véletlen, hogy éppen egy varázslótanonc hódítja meg a világot – itt az ember végre ismét harcba szállhat a gonosszal, és közben még élvezheti is. Emellett azt is megtanuljuk, hogy teljesen mindegy, ki honnan jön, kicsoda vagy micsoda, az embert csak a tettei minősítik.

Aztán végre a vámpírokat is eléri az egyenjogúsítás – már nem ölik meg őket, hanem feleségül mennek hozzájuk. Most néhány 21. századi, elveszített kiváltságait sirató férfi esetleg azt gondolhatja, hogy ez a két dolog végül is ugyanaz – pedig még ennél is szörnyűbb sors vár rájuk.

A domináns férfiből fogatlan oroszlán lesz – bár még eljátszhatja a domináns férfi szerepét, de már csak akkor, ha mérhetetlenül gazdag, iszonyú jóképű, és az imádott nőnek már a szeméből is kiolvassa minden kívánságát. Minden nő szeretne magának egy ilyen milliárdos házi kedvencet – A szürke ötven árnyalatában az igazi férfiaknak semmi esélyük. Így az, amit sokan visszalépésnek tartanak, az irodalmi evolúció következő lépcsőfoka. Ha valaha majd tényleg megalkotják a Star Trekből ismert holodeckeket, akkor a modern irodalmi nőalakoknak már nem is lesz szükségük férfiakra. Sperma van a spermabankban, és ha elfogy, akkor a nők majd szépen nekiállnak klónozni magukat. A férfiak már csak a szükségletek és a perverz fantáziák kielégítésére szolgálnak – már egyéniségeknek sem kell lenniük, elég, ha úgy tesznek, mintha azok lennének, mivel tulajdonképpen már élvezeti tárgyakká váltak. A nő emancipációja az irodalomban abban mutatkozik meg, hogy helyet teremt a férfiakat puszta élvezeti tárggyá lefokozó új alműfajnak. Vélhetően ugyanabban a sarokban, ahol a férfiaknak szóló klasszikus pornót találjuk – ami ugyebár a kezdetek óta létezett, hiszen a pornográfia szó görög eredetű, és azt jelenti, hogy szajhákról szóló írás. A pornó női megfelelője bizonyára a milliárdosgráfia lesz majd.

Felvetődik a kérdés, hová vezet a valódi világtörténelem útja? A matriarchátushoz és a fehér férfi elnyomásához? Hiszen a „megkeseredett, fehér férfi” Trump megválasztása óta politikai jelszóvá vált az Egyesült Államokban.

A jövő azért nem annyira sötét, mint ahogy azt gondolhatnánk. A jövő színesebb lesz, mivel a 21. század műveiben van egy közös elem: többé már nincs tisztán jó és tisztán gonosz. A jellemeket olyan sokrétűen ábrázoljuk, amilyenek azok a valóságban. Az egyetlen kivételt az úgynevezett funkcióhordozók jelentik, akiknek csak jóknak, rossznak vagy éppen szexinek kell lenniük. De ők jelentik a kivételt. Még a Harry Potterhez vagy az Alkonyathoz hasonló, látszólag pofonegyszerű történetekben is rengeteg finoman kidolgozott szereplővel találkozunk, akik nem egyértelműen jók vagy gonoszak, ugyanakkor roppant érdekesek. Perselus Piton például, vagy a Volturik az Alkonyatból.

A külső szemlélő számára az irodalmunk egyre fantasztikusabbnak tűnhet, a valóságban azonban egy olyan multikulturális, színes társadalom álmát képezi le, amelyben mindenki megtalálhatja a maga helyét – ha harcol is érte, és kész kompromisszumokat kötni.

Továbbra is izgalmas lesz az irodalom szemüvegén át követni a világtörténelem alakulását, hiszen minden irodalmi mű a saját keletkezésének korát tükrözi vissza, és ebben az összefüggésben is kell tisztelni az alkotásokat.

[1] A brexit azóta megtörtént, tehát nem sikerült neki megakadályoznia… (A szerk.)

[2] Fordította: Kosztolányi Dezső.

[3] Karl May: Winnetou (fordította: Szinnai Tivadar), https://mek.oszk.hu/00400/00445/00445.pdf, 53. o.

[4] Fordította: Barna Imre.

TARTALOM

ELŐSZÓ

BEVEZETÉS
Változtak-e az emberek bármit is a történelem során?

A VILÁGIRODALOM ELSŐ SZAKASZA: AZ ANTIKVITÁS
OIDIPUSZ KIRÁLY – avagy hogyan képes egy függő személyiségtípus egy egész családot a szakadékba taszítani

A VILÁGIRODALOM MÁSODIK SZAKASZA: A KÖZÉPKOR
ARTÚR KIRÁLY – avagy a nők mindent romba döntenek

A VILÁGIRODALOM HARMADIK SZAKASZA: A 17–19. SZÁZAD
RÓMEÓ ÉS JÚLIA – két tizenéves a szerelem mámorában
WERTHER – az ifjúság megrontója
KARL MAY – az idealista szélhámos
DRAKULA – a világ vélhetően leghíresebb élőhalottja
SHERLOCK HOLMES – zseni és seggfej

A VILÁGIRODALOM NEGYEDIK SZAKASZA: A 20. SZÁZAD
AZ ÁTVÁLTOZÁS – a diákok rémálma
ELFÚJTA A SZÉL – kommunikációs zavarok az amerikai polgárháborúban
HARISNYÁS PIPPI – a pimasz kislány a szomszédból
MOMO – egy gyerekkönyv, amely tulajdonképpen nem is gyerekkönyv
A RÓZSA NEVE – Sherlock Holmes a középkorban

A VILÁGIRODALOM ÖTÖDIK SZAKASZA: A 21. SZÁZAD
HARRY POTTER – a fiú, aki meghódította a világot
ALKONYAT – csillámlények a rengetegben
A SZÜRKE ÖTVEN ÁRNYALATA – a bestseller, amelyről senki sem tudja, mitől lett bestseller

VISSZATEKINTÉS ÉS KITEKINTÉS
Utószó helyett